Sosyalist Çin'i Hatırlamak 1949 - 1976

Mobo Gao ▪ Dongping Han ▪ Hao Qi

Derleyen: Siyasal İktisat Araştırma Birimi (Hindistan) ▪ Türkçesi: Onurcan Ülker

PATİKA KİTAP

SOSYALİST ÇİN'İ HATIRLAMAK
1949-1976

Derleyen
Siyasal İktisat Araştırma Birimi (RUPE), Hindistan

Yazarlar
MOBO GAO
DONGPING HAN
HAO QI

Türkçesi
Onurcan ÜLKER

Mobo Gao, Dongping Han, Hao Qi
Sosyalist Çin'i Hatırlamak, 1949-1976
© 2018 Patika Kitap

Patika Kitap: 28 • Toplumsal Mücadeleler: 02
ISBN: 978-605-83783-8-4
Birinci Basım: 2018
Türkçesi: Onurcan Ülker
Redaksiyon: Ali Rıza Arıcan
Kapak ve Dizgi: Aras Aladağ
Son Okuma: Gözde Orhan
Yayıncı Sertifika no: 26829

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic. Ltd. Şti.**
İkitelli O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No: 38-40-42-44
Başakşehir/ İSTANBUL • Tel.: 0212 565 01 22
Matbaa Sertifika No.: 12028

/patika.kitap.patika
/patikakitap
/patikakitap
info@patikakitap.com.tr
www.patikakitap.com.tr

SOSYALİST ÇİN'İ HATIRLAMAK
1949-1976

Derleyen
Siyasal İktisat Araştırma Birimi (RUPE), Hindistan

Yazarlar
MOBO GAO
DONGPING HAN
HAO QI

Türkçesi
Onurcan ÜLKER

PATİKA KİTAP

Yazarlar Hakkında

Mobo Gao Çin'in ufak bir köyünde doğdu ve büyüdü, Xiamen Üniversitesi'nde İngilizce eğitimi görmeye başlayana dek de köyünden ayrılmadı. Lisans eğitiminin ardından İngiltere'ye gitti; yüksek lisans ve doktorasını Essex Üniversitesi'nde tamamladı.

Profesör Gao Çin'de, İngiltere'de ve Avustralya'da çeşitli üniversitelerde çalışmanın yanı sıra; Oxford, Harvard ve bazı diğer üniversitelerde konuk araştırmacı olarak görev yapmaya devam etmektedir. Halihazırda Adelaide Üniversitesi'nde Konfüçyüs Enstitüsü başkanlığını yürütmektedir.

Profesör Gao'nun araştırma alanları arasında Çin kırsalı çalışmaları, günümüz Çin siyaseti ve kültürü, Çin'den Avustralya'ya göç ve Çin dili bulunmaktadır. Yayınlanmış eserleri arasında dört monograf ile sayısız kitap bölümü ve makale yer almaktadır. Kitaplarından biri, *Gao Köyü: Modern Çin'de Kırsal Yaşam* [Gao Village: Rural Life in Modern China], geldiği köyü konu alan bir alan araştırmasıdır. Son kitabı olan *Çin'in Geçmişi İçin Mücadele: Mao ve Kültür Devrimi*'nde [The Battle for China's Past: Mao and the Cultural Revolution] ise Mao dönemi ve Kültür Devrimi'ni yeniden değerlendirmektedir.

Dongping Han 1955 yılında Çin'in Shangdong Eyaleti, Jimo İlçesi'nde doğdu. Kolektif bir çiftlikte büyüdü ve dokuz yaşından itibaren hafta sonları ve tatillerde köylülerle birlikte çalışmaya başladı. Liseyi bitirdikten sonra tam zamanlı çalışma için köyüne döndü. Bir süre tarlalarda çalıştıktan sonra köyün sanayi işletmesindeki torna tezgâhında istihdam edildi. Ayrıca dört yıl boyunca köyün kolektif fabrikasında yöneticilik yaptı. 1978 baharında üniversiteye gitmek için ayrıldığı zaman köyde 173 işçi vardı ve üretilen çıktının yıllık değeri bir milyon yuánın üzerindeydi.

Lisans derecesini Qufu Eğitim Fakültesi'nden aldıktan sonra Hebei Üniversitesi'nde yüksek lisans yaptı. Çin'in Zhengzhou Üniversitesi'nde üç yıl ders verdi. Eğitim için önce Singapur Ulusal Üniversitesi'ne, ardından da ABD'ye gitti. Vermont Üniversitesi'nde tarih alanında yüksek lisans, Brandeis Üniversitesi'nde siyaset alanında doktora yaptı. Birkaç yıl Western Illionis Üniversitesi'nde ders verdikten sonra Warren Wilson Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır ve 15 yıldır da burada ders vermektedir. Ayrıca Çin'in Hebei Üniversitesi'nde konuk profesör olarak görev yapmaktadır.

Bilinmeyen Kültür Devrimi [The Unknown Cultural Revolution] kitabının ve sayısız makalenin yazarıdır. Ayrıca *China Daily* için de makaleler kaleme almaktadır. Çeşitli önemli uluslararası meselelere ilişkin onlarca makalesi yayımlanmıştır.

Hao Qi lisans ve yüksek lisans derecelerini iktisat alanında, sırasıyla 2008 ve 2010 yıllarında, Çin'in Renmin Üniversitesi'nde tamamladı. Doktora derecesini 2015 yılında Massachusetts Amherst Üniversitesi'nden aldı. Eylül 2014'ten beri Renmin Üniversitesi İktisat Bölümü'nde çalışmaktadır.

Hao Qi, Filipinler'de sendikalar ve emek örgütleri ile Çin'de işten çıkarılmış işçilerin çalışma deneyimleri ve yaşam koşulları üzerine saha çalışmaları yaptı. Araştırma alanları arasında Marksçı siyasal iktisat, post-Keynesçi iktisat, uygulamalı ekonometri, faktör geliri dağılımı, uluslararası ticaret ve Çin ekonomisi bulunmaktadır.

Çin'de emek bölüşümü, 2008 sonrası küresel ekonomik kriz, Marksist kriz kuramı, mukayeseli üstünlük kuramı ve eşitsiz mübadele kuramları gibi konularda Çince ve İngilizce makaleler kaleme aldı.

Çevirmen Hakkında

Onurcan Ülker 1989 yılında doğdu. Lisans eğitimini 2013 yılında ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladı. 2015 yılında aynı bölümden ilk yüksek lisans derecesini aldı. Peking Üniversitesi'nde Yenching bursiyeri olarak Çin Çalışmaları alanında ikinci yüksek lisansını yaptı ve aynı kurumda asistan olarak çalıştı. Hâlen Tayvan Eğitim Bakanlığı bursiyeri olarak Ulusal Cheng Kung Üniversitesi'nde Çin dili eğitimini sürdürmektedir. Daha önce esas olarak Mao ve piyasalaşma dönemlerinde Çin hakkında çeşitli yazı, çeviri ve söyleşileri yayımlanmıştır.

Çevirmenin Notu

Bu kitapta okuyacağınız makaleler ilk olarak Ekim 2014'te Mumbai merkezli Siyasal İktisat Araştırma Birimi'nin (RUPE) yayın organı *Aspects of India's Economy* dergisi tarafından "Remembering Socialist China, 1949-1976" başlığıyla özel sayı olarak yayımlanmış; 2015 yılında ise Malezya'da aynı başlıkla kitap olarak basılmıştır.[1] Bu cilde katkı sunan yazarlar, Çin'in önde gelen Yeni-Sol/Yeni-Maoist[2] akademisyenleri arasında sayılmaktadır. Gerek yayıncı kuruluş olan RUPE'den Rajani X. Desai gerekse tek tek yazarlar hiçbir karşılık beklemeksizin bu çalışmanın Türkçeye çevirilmesine ve Türkiye'de yayınlanmasına izin verdiler. Yazar Ali Rıza Arıcan ise çeviriyi anlatım ve imlâ açısından incelemeyi büyük bir incelik göstererek kabul etti. Gösterdikleri ilgi için hepsine teşekkür ediyorum.

Türkiye'de Çin yakın tarihi, siyaseti ve idarî yapısının yeterince bilinmediğini göz önünde bulundurarak çeviriye bazı açıklayıcı dipnotlar ekledim. Ayrıca kitabın sonuna, makalelerde adı geçen önemli kişilerin kısa biyografilerini ve isimlerinin Türkçe okunuşlarını da koydum. Okurun yararlanacağını umuyorum.

O.Ü.

---

1 Özgün İngilizce metinler için bkz. http://www.rupe-india.org/59/contents.html.

2 Günümüzde Çin'de "Yeni-Sol" kavramı, Batı'dan ve ülkemizden farklı olarak post-modern, post-yapısalcı ve/veya post-Marksist sol akımları tanımlamak için kullanılmamaktadır. Hareketin önde gelen kuramcılarından Li Minqi'nin de bir söyleşisinde işaret ettiği üzere bu kavram, "sosyal demokratlardan milliyetçilere, sol-milliyetçilerden Marksistlere uzanan" geniş bir yelpazeye işaret etmektedir. Bütün bu farklı görüşteki insanların ortak noktası ise, farklı ölçülerde de olsa Mao sonrası dönemde başlayan piyasa yönelimli reformlara eleştirel yaklaşmaları ve Mao dönemine genel olarak bir olumluluk atfetmeleridir (Çince bilen okur *Ütopya*, *Kızıl Bayrak*, *Mao Bayrağı*, *Kızıl Çin*, *Doğu Kızıldır*, *Kızıl Şarkı Topluluğu*, *Ulusal Yeniden Diriliş*, *Sanayi İşçisi* gibi birinci el kaynaklardan yararlanabilir; bir kısmı kapatılan ve başka isimlerle daha sonra tekrar açılan bu sitelerde yayımlanan eski/yeni makalelere göz atabilir. Yalnızca İngilizce bilen okur ise şu temel kaynaklara başvurabilir: Li Minqi [2008], "The New Left in China," *MRZine*, https://mronline.org/2008/08/22/the-new-left-in-china/; ayrıca daha kapsamlı bir okuma için Kerry Brown ve Simone van Nieuwenhuizen [2016], *China and the New Maoists*, Londra: ZED Books ve He Li [2015], *Political Thought and China's Transformation Ideas Shaping Reform in Post-Mao China*, Hampshire ve New York: Palgrave Macmillan, özellikle bu kitabın ilk bölümünün üçüncü başlığı).

İÇİNDEKİLER

11 Giriş

27 ÇİN'İN GEÇMİŞİ İÇİN MÜCADELE BUGÜN BİZİ NEDEN İLGİLENDİRİYOR?
Mobo Gao

27 Çin'in Geçmişi İçin Mücadele
29 Sosyalist Çin'in Devasa Başarıları
31 Mao Dönemindeki Görece Düşük Yaşam Standartları Nasıl Açıklanmalı?
37 Büyük İleri Atılım Üzerine Tartışma
39 Kültür Devrimi

51 GÜNÜMÜZDE ÇİN'İN YÜKSELİŞİNİN ALTINDA YATAN NEDEN SOSYALİZMİN MİRASIDIR
Dongping Han

51 I. 1949'da, Çin Komünist Partisi İktidara Gelmeden Hemen Önce Çin'in Durumu
55 II. Sosyalist Dönemde Çin (1949-1976)
86 III. Mao'dan Sonra Çin'de Geri Dönüş

103 TONGGANG'DA BÖLÜŞÜM VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM: SOSYALİZMDE, "REFORM" DÖNEMİNDE ve GÜNÜMÜZDE ÇİN'İN İŞÇİLERİ
Hao Qi

104 I. Maoist Dönemde İşçilerin İktisadî ve Siyasî Hakları
109 II. Maoist Dönemden Reform Dönemine Geçiş
116 III. Çin İşçi Sınıfının Mevcut Durumu

121 KİTAPTA ADI GEÇEN ÖNEMLİ KİŞİLERİN KISA BİYOGRAFİLERİ

Yayıncının Notu: Orijinal metindeki sonnotlar (1) şeklirde numaralandırılmış ve açıklamaları her makalenin sonunda yerleştirilmiştir. Çevirenin açıklayıcı notları ise [1] şeklinde gösterilmiş ve dipnot şeklinde bulunduğu sayfanın altına eklenmiştir.

GİRİŞ

Mao Zedong, 1 Ekim 1949 günü Tiananmen Meydanı'nda Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kuruluşunu ilân etti. Mao bundan on gün önce, 21 Eylül 1949'da, Çin Halk Siyasî Danışma Konferansı[1] temsilcilerine, bütün dünyada yankılanacak şu açıklamayı yapıyordu:

> "Temsilci arkadaşlar, eminiz ki yapacağımız iş Çin halkının, yani insanlığın dörtte birinin, artık ayağa kalktığını ispat ederek insanlık tarihine geçecektir."

Bu "dörtte bir," insanlığın en ezilmiş, en aç, en cahil ve hastalıklar yüzünden en çok harap olmuş kesimiydi. Yüz-yıllardır, ama en çok da yabancı güçlerin Çin'e egemen olduğu geçen yüz-yıldan beri çığlıkları duyulmaz olmuştu (Bu kitlelerin sesi ancak yüz-yıllar boyunca hanedanlar deviren büyük köylü ayaklanmaları sırasında işitilebiliyor, ardından tekrar geri plana itiliyordu). Fakat şimdi, Çin'in sıradan insanları sadece ayağa kalkmakla kalmamış, aynı zamanda peşpeşe gelen kitle hareketleriyle siyaset sahnesine de çıkmışlardı. Açıktır ki bu gelişmenin "korkunç" bir şey mi, yoksa "iyi" bir şey mi olarak ele alınacağı, farklı toplumsal sınıflar tarafından farklı biçimde değerlendirilmekteydi.

---

1 Çin Halk Siyasî Danışma Konferansı (中国人民政治协商会议, Zhōngguó rénmín zhèngzhì xiéshāng huìyì), Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki yasamaya ilişkin en yüksek siyasî danışma organıdır. Kurulduğu 1949'dan Ulusal Halk Kongresi'nin (全国人民代表大会, Quánguó rénmín dàibiǎo dàhuì) toplandığı 1954'e dek fiilen Çin'deki yasama meclisi olarak da hizmet vermiştir. Çin Halk Siyasî Danışma Konferansı'nda Çin Komünist Partisi'nin (中国共产党, Zhōngguó gòngchǎndǎng) (ÇKP), ÇKP dışında Birleşik Cephe'yi meydana getiren sekiz "demokratik partinin," çeşitli toplumsal kesimlere ait halk örgütlerinin ve etnik azınlıkların temsilcileri ile çeşitli bağımsız halk önderleri yer almaktadır. –Çevirmenin Notu, buradan itibaren Ç.N.

Bu özel sayımızla Tiananmen Meydanı'nda Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilişinin 65. yılını ve bunu takip eden 27 yıllık sosyalist Çin deneyimini anıyoruz. Dünyanın dört bir yanından akademisyenler ve araştırmacılar bu dönem hakkında sayısız kitap yazdılar. Bunların pek çoğu son derece değerli çalışmalardır ve söz konusu deneyimi daha iyi anlamak adına tekrar tekrar incelenmeleri gerekmektedir. Bizim maksadımız, bu çalışmaları tekrarlamak değil. Elinizdeki bu özel sayı, bir kez daha duyulmaz olan sıradan Çinlilerin sesini duyurmayı amaçlıyor.

Çin Hakkında Değişen Görüşler

Geride bıraktığımız yüz-yılda dünyanın geri kalanının Çin hakkındaki görüşlerinde çarpıcı gelgitler oldu. Açıktır ki, bu gelgitler Çin'deki devrimci güçlerin kaderiyle doğrudan bağlantılıdır.

Bir vakitler Çin hakkındaki tek bilgi kaynağı uluslararası basın olanlar Chiang Kai-shek'i Çin milliyetçiliğinin baş temsilcisi olarak görürlerdi. Öyle ki Chiang, sadece 1927 ve 1936 yılları arasında *Time* dergisinin kapağını tam beş sefer süslemişti. 1930'ların başında Anna Louise Strong ve Agnes Smedley gibi Çin hakkında yazan seçkin isimler dünyanın İngilizce konuşan kesimini Çinli komünistler hakkında bilgilendirmeye başladı. Ancak yabancı kamuoyuna Mao Zedong adını esas olarak duyuran, Edgar Snow'un Çin Üzerinde Kızıl Yıldız [Red Star Over China][2] (1937) adlı sürükleyici yapıtı oldu. Snow'un yapıtını bu denli ilgi çekici ve önemli kılan, pek çok yabancının çoktan ezilip gittiğini zannettiği komünistlerin aslında sapasağlam ayakta ve yeniden inşa içerisinde olduklarını ortaya koymasıydı.[3] 1940'lı yıllarda Jack

2 Bu kitabın en güncel Türkçe basımı 2015 yılında Enis Esmer çevirisi ve Prof. Dr. Korkut Boratav'ın önsözüyle Yordam Kitap tarafından yapılmıştır. –Ç.N.

3 Chiang Kai-shek'in önderi olduğu Milliyetçi Parti'nin (国民党, Guómíndǎng) (GMD) başını çektiği anti-komünist kampanya sırasında, sadece Nisan 1927'den 1928'in ortalarına dek 26.000'i ÇKP üyesi olmak üzere 310.000 komünist ve ilerici katledildi, ÇKP'nin üye sayısı 60.000'den 10.000 civarına dek geriledi, ÇKP'nin önderlik ettiği işçi sendikalarının üye sayısı ise 2,8 milyondan birkaç on bine düştü. 1926'da ÇKP üyelerinin yüzde 70'e yakını işçiyken, 1928'e gelindiğinde bu oran yüzde 10'un altına gerilemişti. 1928 itibariyle ÇKP, neredeyse yok olmanın eşiğine gelmiş bir parti olarak görülüyordu. Bu tarihten sonra ÇKP içerisinde Mao'nun, GMD'nin görece zayıf olduğu kırsal bölgelerde devrimci yığınak yapmak için köylüleri örgütleme fikri ya-

Belden ve Theodore White'ın yayımladıkları kitaplar, komünistlerin itibar görmeye ve zinde bir kuvvet olmaya devam ettikleri yönündeki iddiaları doğrulamaktaydı. 1949 Şubat'ında Mao, ilk kez *Time* dergisine kapak oldu (Manşet ise şu şekildeydi: "Komünist Şef tiranlığı genç yaşta öğrenmişti").

Çin'de 1949 Ekim'inde başlayan toplumsal destan, dış dünyaya tarihe birebir tanıklık eden pek çok yazarın çabalarıyla aktarıldı. William Hinton toprak devrimi sırasında bir Çin köyünde yaşadı ve *Fanshen* adlı yapıtında dönemin canlı bir resmini çizdi; bir İngiliz cerrah olan Joshua Horn 15 yıl boyunca yeni Halk Cumhuriyeti'nde hizmet verdi ve yaşadıklarını *Bütün Haşerelere Ölüm!* [Away with All Pests!] adlı yapıtında anlattı; bir Yeni Zelandalı olan Rewi Alley Çin'de kaldı ve bir ÇKP üyesi oldu... Bu gibi örnekler çoğaltılabilir. Bu dönemde Çin'i ziyaret ettikten sonra dikkate değer yapıtlar ortaya koyanlar arasında ise Felix Greene, Jan Myrdal, E. L. Wheelwright ve Bruce McFarlane ile Victor ve Ruth Sidel öne çıkmaktadır. Sol-Keynesçi iktisatçı Joan Robinson da sosyalist Çin'i altı kez ziyaret etmiş ve bir dönem boyunca onun sözlü destekçisi olmuştur. Çin'in kalkınma modeli, önde gelen para iktisatçılarından biri olan Stanford Üniversitesi'nden John Gurley'i öylesine etkilemiştir ki, onun dünya görüşünü değiştirmesine neden olmuştur. Gurley şöyle yazmaktadır:

> "Gerçek şudur ki Çin, geride kalan yirmi yılda, pek istikrarlı sayılamayacak olsa da, hemen hemen her alanda dikkate değer iktisadi gelişmeler kaydetmiştir. Çin'e ilişkin en temel, en ağır basan iktisadi olgu, yirmi yıldır bu ülkedeki herkese besin, giyecek ve barınacak yer sunulduğu, herkesin sağlıklı tutulduğu ve pek çok kişinin eğitim alabildiğidir. Milyonlarca insan açlık çekmedi; kaldırımlar ve sokaklar uyuyan, dilenen, aç biilaç ve cahil kalabalıklarla dolup taşmadı; milyonlarca insan hastalıktan kırılmadı. Böylesine acınacak durumda bir yer görmek isteyenlerin bugünlerde bakacakları yer Çin değil; Hindistan, Pakistan ve hemen hemen bütün diğer azgelişmiş ülkelerdir." (1)

Her ne kadar sosyalist olmayan ve sosyalizm karşıtı akademisyen ve araştırmacılar doğal olarak Çin'in kalkınma yolu hak-

vaş yavaş güç kazanmaya başladı ve 1930'larda Mao, örgütü yeniden ayağa kaldıran özgün fikirleriyle ÇKP'nin tartışmasız önderi hâline geldi. –Ç.N.

kındaki büyük çekincelerini dile getirseler de, onlar bile Çin'in bu dönemde elde ettiği başarıları kabul etmeye mecbur kaldılar (her ne kadar bu başarıların sosyalist Çin'in uyguladığı iktisadi modele içkin ya da Çin halkının ayağa kalkmasının bir sonucu olduğunu reddetmiş ve her şeyi yalnız bir tür 'ulusal özgünlüğe' bağlamış olsalar da). Öyle ki, 1980-81 yıllarında Deng Xiaoping destekçisi Çinli yetkililerin yardımıyla Çin ekonomisini farklı bir yola sokmak için hazırlanan Dünya Bankası raporu bile, Gurley'in görüşlerini yeniden dile getirmekten kaçamamıştı:

> "Ortalama tüketim düzeyi yavaş büyümekle beraber ve buna karşın, geride kalan otuz yılda Çin'in en büyük başarısı düşük gelir sahibi kesimlerin temel ihtiyaçlarını karşılamak konusunda diğer benzeri yoksul ülkelere kıyasla çok daha iyi bir iş çıkarmış olmasıdır. Herkesin işi vardır; devlet eliyle yürütülen karne sistemi ile kolektif dahili sigorta uygulaması bir araya gelince, besin arzı istikrarlı biçimde sağlanmıştır; pek çok çocuk yalnızca okula gitmekle kalmamakta, fakat aynı zamanda iyi eğitim de almaktadır ve büyük çoğunluğun temel sağlık ve aile planlaması hizmetlerine erişimi vardır. Yaşam beklentisi, pek çok diğer iktisadî ve toplumsal değişkene bağlı olduğu için bir ülkede gerçek yoksulluğun ne boyutlarda olduğunu ortaya koyan belki de en dikkate değer göstergedir [...] Çin'de yaşam beklentisi ise kişi başına düşen millî geliri bu seviyede olan diğer ülkelere kıyasla son derece yüksektir." (2)

9 Eylül 1976 günü Mao öldüğünde, *New York Times*'ta ardından çıkan Fox Butterfield imzalı yazı, "Mütevazi bir köylü olarak doğan Mao Zedong, tarihin en büyük devrimci figürlerinden biri olarak hayata gözlerini yumdu" cümlesiyle başlıyordu. Bu, o gün için bile gönülsüzce yapılmış bir değerlendirmeydi; yazının devamında pek çok aşağılayıcı yorum ve sert eleştiri yer alıyordu. Ancak yine de günümüzde *New York Times*'ın bu kelimelerle başlayan bir yazı yayımlayabileceğini hayal etmek fazlasıyla güç olacaktır.

Akademik Rejim Değişikliği

Mao'nun ölümünden sonra yakın çalışma arkadaşlarının iktidarı kaybetmelerinin ve Çin'i bütünüyle farklı bir yola sokmak isteyenlerin ele geçirdikleri iktidarı sağlama almalarının ardın-

dan, Çin'e yönelik yaklaşım köklü bir biçimde değişti. Yeni rejimin de yardımıyla sosyalist dönemin bütün başarıları sistemli bir biçimde karalandı. Örneğin şimdilerde Çinli yetkililer dünyaya, bir zamanlar bütün dünyada sosyalist bir tarım modeli olarak örnek alınan Dazhai'nin gösterdiği üstün performansın[4] bir uydurmadan ibaret olduğunu söylüyorlar. (3) Deng Xiaoping, 1980'de Dünya Bankası heyetine amaçlarını şöyle açıklıyordu: "Biz çok yoksuluz. Dünya ile bağlantımız kopmuştu. Şimdi [dünyanın geri kalanına] yetişmek için Dünya Bankası'na ihtiyacımız var." (4)

Kuramsal olarak rejim değişikliği, sosyal bilimcilerin düşüncelerini de değiştirmek zorunda değildir; ancak Çin'de gerçekleşen tam da bu olmuştur. Erken dönem sosyalist politikalara olumlu yaklaşan pek çok yabancı akademisyen ve araştırmacının inancı sarsılmıştır. Bazıları şaşırtıcı bir biçimde görüşlerini tamamen değiştirerek, erken dönem politikaların gayretkeş eleştirmenleri oldu. Bunlar yeni rejim ile birlikte erken dönem politikaların diğer düşmanlarının yaptığı "ifşaatların" sorgusuz sualsiz alıcıları hâline geldi. Elbette akademi, erken döneme ilişkin her türlü saldırının ve hatta Mao Zedong'a yapılan kişisel saldırıların haklılığını kanıtlama noktasında başat bir rol oynadı (Bilhassa rezil bir örnek, Mao'nun doktorunun sözde anılarıdır: Bir aldatmacadan ibaret olduğu teşhir edilmiş olmasına karşın [5], bu sözde anılar halen daha en kalburüstü akademik tarihçilerin bir kısmı tarafından gerçeğin ta kendisi gibi muamele görmektedir [6]).[5]

4 Shanxi Eyaleti'ne bağlı Xiyang ilçesinde bulunan Dazhai, 1960 ve 1970'li yıllarda üretim ve siyasî çalışmada elde ettiği başarılarla Çin'in en önde gelen "örnek köyü"ydü. 1963 yılında bizzat Mao'nun talimatıyla "Tarımı Dazhai'dan Öğrenelim" (农业学大寨, nóngyè xué Dàzhài) adlı bir kampanya başlatılmış, yurt çapında bütün köylüler Dazhai örneğini takip ederek komünist bilinçle, maddi özendirici olmadan ve merkezî hükümetten destek beklemeden tarımsal ve siyasal etkinliklere katılmaya özendirilmişti. –Ç.N.

5 Burada sözü edilen, Mao'nun 22 yıl boyunca özel doktorluğunu yaptığını öne süren Li Zhisui'nin *Başkan Mao'nun Özel Yaşamı* [The Private Life of Chairman Mao] (1994) kitabıdır. Oysa kitabın yazarı, pek çok yazar ve tanığın da dikkat çektiği üzere hiçbir zaman iddia ettiği gibi Mao'nun özel doktorluğunu yapmamıştır. Kitap yayımlandıktan sonra Mao ile birlikte ve Mao için çalışmış toplam 150 kişi, Li'ye hitaben bir açık mektup kaleme almış ve iddiaları yalanlamışlardır. Mao'nun seks

Sosyalist döneme ilişkin saldırıların odak noktasında Büyük İleri Atılım (1958-61) bulunmaktadır. Mao'nun ölümünün ardından, Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi'ne karşı başlatılan resmî kampanya devam ederken, Deng rejimi Büyük İleri Atılım esnasında 16,5 milyon kişinin yaşamını kaybettiğini öne süren sansasyonel figürler yayımladı. Hinton, "Bu kıtlığın; gerçekleştiği zamanda değil de, ancak 20 sene sonra yapılan geriye dönük nüfus sayımları sayesinde, şaibeli kayıtlar üzerinden ve eldeki veriler eğilip bükülüp en kötü ihtimale göre yorumlanarak keşfedilmiş olması gerçekten de garip değil midir?" diye soruyordu. (7) Joseph Ball ise, "nasıl elde edildikleri ve yirmi yıl boyunca kamuoyuna sunulmadan evvel nasıl saklandıkları hakkında derin şüpheler bulunan bu verileri bağımsız bir biçimde doğrulamanın mümkün olmadığına" işaret ediyordu. (8)

Fakat tıpkı bir açık arttırmada olduğu gibi, ölü sayısına ilişkin tahminler zamanla arttı: Amerikalı nüfusbilimci Judith Banister ölü sayısını 30 milyona yükseltti. (9) Jung Chang ve Jon Halliday, 2005 tarihli Mao "biyografi"lerinde bunu 37,67 milyona çıkardı. (10) Frank Dikötter ise konu hakkında 2010 yılında yayımlanan kitabında ölü sayısını 45 milyona kadar yükseltti (ki yazar aynı zamanda, bazı tarihçilerin gerçek sayının 50 ila 60 milyon arasında değiştiğini tahmin ettiklerini söylemeden de geçmiyordu). (11)

Mao'nun önderlik ettiği bütün bir dönem artık bir felâket, hatta adeta upuzun bir cinayetler serisi olarak resmediliyordu. Chang ve Halliday'in kitabı şu cümleyle başlıyordu: "Kırk yıl boyunca dünya nüfusunun dörtte birinin yaşamı üzerinde mutlak otoriteye sahip olan Mao Zedong, barış zamanında 70 milyondan fazla insanın ölümünden sorumludur." Chang ve Halliday sanki böyle yüksek bir ölü sayısı verdikleri için memnuniyet duymakta, hatta adeta zil takıp oynamaktadır. Durum böyle olunca Mao, Hitler'i bile solda sıfır bırakmaktadır. Dikötter, Mao dönemi üçlemesinin *Kurtuluşun Trajedisi: Çin Devrimi Tarihi,*

---

düşkünü olduğu yönündeki yaygın propagandanın kaynağı da esas olarak bu düzmece anılardır. Oysa daha sonra kitabın çevirmeni Tai Hung-chao'nun da açıklayacağı üzere, yazardan Batılı okurun ilgisini çekmek için araya Mao'nun cinsel yaşamına ilişkin sansasyonel hikayeler serpiştirmesini isteyen, İngilizce basımın yayımcısı olan Random House'dır. Başta Li bile buna pek yanaşmamış olsa da, sonunda bu pazarlama stratejisine alet olmayı kabul etmiştir. –Ç.N.

1945-1957 [The Tragedy of Liberation: A History of the Chinese Revolution, 1945-1957] başlıklı ikinci cildini de yayımlamıştır ve muhtemelen üçüncü cildi de yayımladığı vakit öne sürdüğü ölü sayısı Chang ve Halliday'inkini aşacaktır.[6]

Joseph Ball (12) ve Utsa Patnaik (13), Büyük İleri Atılım'daki ölü sayısına ilişkin bir takım iddiaları özenli bir biçimde ve enine boyuna tartıştılar, bunlara karşı çıktılar. Chang ve Halliday'in kaleme aldıkları "biyografi" hakkında Çin tarihi çalışan akademisyen ve araştırmacılar pek çok olumsuz görüş bildirdiler; kimisi ciddi çekincelerini aktardı, kimisi bu çalışmayı büsbütün reddetti. (14) Ne var ki ölü sayısı endüstrisini sorgulayan bütün titiz çalışmalar, uluslararası ölçekte yayın yapan kitle iletişim araçları tarafından görmezden gelinmektedir. (15)

Sıradan Çinliler Ne Biliyor, Ne Düşünüyor?

İşin ilginç yanı ölü sayısını şişirdikçe şişiren akademisyenlerin ve medyanın çabaları, Çin'in emekçi halkı üzerinde pek az etki yapmaktadır.

Şayet Dikötter'in Büyük İleri Atılım sırasında 45 milyon kişinin öldüğü iddiası ya da Chang ve Halliday'in, Mao'nun kariyeri boyunca 70 milyon kişinin öldüğü iddiaları doğruysa, Mao'nun Çin'de niçin hâlen bu denli popüler olduğunu kavramak bir hayli güç olacaktır. Mao'ya olumsuz yaklaşan bir haber metninde, "Bugün merhum lidere gösterilen saygı gittikçe artmaktadır. [...] Sıradan halk, özellikle de toplumun alt tabakaları, Mao dönemine özlem duymakta ve hatta bazıları evlerinde, Mao'ya tapınmak için özel anma köşeleri kurmaktadır. Ülkenin dört bir yanında, büyük önderin heykelleri hâlen daha büyük bir tantanayla inşa edilmektedir. Gerçekten de, yorumcular ve partinin inançlı neferleri, günümüzde Mao'nun 1976'da ölene dek sahip olduğundan çok daha büyük bir halk desteğine sahip olduğunu söylemektedir" denilmektedir. (16)

Komünizm karşıtları, Mao'nun popülaritesinin bu denli dirençli olmasını şaşırtıcı ve sinir bozucu buluyorlar. Carter Merkezi Çin Programı (Atlanta) yöneticisi Yawei Liu, "Mao'nun mira-

6 Frank Dikötter'in üçlemesinin son cildi de, *Kültür Devrimi: Bir Halkın Tarihi, 1962-1976* [The Cultural Revolution: A People's History, 1962-1976] başlığıyla 2016 yılında Bloomsbury Press tarafından yayımlanmıştır. –Ç.N.

sı hâlâ Çin'i gölgelemeye devam ediyor, dolayısıyla bu konuda 'kapsamlı bir karar almaksızın' Çin'in işe yarar bir siyasî reform gerçekleştirmesi 'güç olacak'tır" diye yakınmaktadır. (17) ABD'de yaşayan diğer bir akademisyen olan Zhang Weng ise, "Her ne kadar Mao'nun ideolojisi ve politikaları Batıdaki çoğu insan için lanetli olsa da, pek çok Çinli Mao'yu ve onun dönemini hâlâ özlüyor. Çinliler, 1976'da ölen Mao'nun Çin'in yüz yıllık aşağılanma[7] dönemine bir son verdiğine inanıyor. Hâlâ Mao'nun herkesin eşit sayılacağı yeni bir Çin kurmak için uyguladığı politikaların ütopik bir ham hayal olduğunun farkına varmış değiller" demektedir. (18) Anti-Maoist dergi Yánhuáng Chūnqiū'nun [炎黄春秋] yayımcısı Du Daozheng'ın[8] itirafı ise şu şekildedir: "Şayet günümüzde herkesin bir oy hakkı olsa en çok oyu solcular alırdı [...] çünkü halkımıza gerçekleri hâlâ anlatmadık; hiçbir zaman Mao'yu kapsamlı bir biçimde ifşa etmedik ve eleştirmedik." (19)

Bu liberaller, sıradan halkı aslında ne denli hor gördüklerini güçlükle gizleyebiliyorlar. Onlara göre bu insanlar, rasyonel aktörler ya da tarihsel gerçekliğin kaynağı değillerdir.

Kültür Devrimi sırasında, Mao'nun kıdemli Parti üyesi olan karşıtlarına yönelik yaptığı, bu kişilerin Çin'i kapitalist yola sokmak istedikleri suçlamasını tam olarak kavramak, o günlerde pek çok kimse için güç olmuş olabilir. Fakat sonraki yıllarda yaşananlar, Çin'in sıradan halk kitlelerinin bir yargıya varması için yeterince malzeme sunmuştur. Hinton, 1988 yılında şöyle yazmaktadır:

---

7 Çinliler, Birinci Afyon Savaşı (1839-1842) yenilgisiyle başlayan ve 1949 Çin Devrimi ile son bulan yarı-sömürgeleşme sürecini ulusal onurun ayaklar altına alındığı "yüz-yıllık ulusal aşağılanma" (百年国耻, bǎinián guóchǐ) dönemi olarak anmaktadır. Bu dönemde Çin pek çok savaştan yenilgiyle çıkmış, emperyalist ülkelerin sayısız müdahalesine maruz kalmış, zaman zaman işgâle uğramış, toprak kaybetmiş, eşitsiz anlaşmalar imzalamaya zorlanmış, ayaklanma ve iç savaşlarla sarsılmış ve güçlü bir merkezî hükümetten yoksun kalmıştır. –Ç.N.

8 Yayın hayatına 1991'de başlayan ve 2016 yılında hükümetin müdahalesiyle fiilen kapanan *Yánhuáng Chūnqiū*'nun kurucu ve yöneticileri arasında çok sayıda sağcı ÇKP yetkilisi de bulunuyordu. Dergi, ÇKP içerisindeki Batıcı liberal kanadın sesi olarak biliniyordu. –Ç.N.

"Şayet gerçek Deane'in[9] özetlediği gibiyse, Mao'nun hâlâ kırsal bölgelerde, işçiler arasında ve Çin'de yaşamın pek çok alanında sahip olduğu yüksek itibarını nasıl açıklayacağız? Halefleri, Mao'nun adını on senedir karalayıp duruyorlar. Yetkililer, yıllar önce parti komitelerine Mao'nun portrelerini duvarlardan indirme talimatı verdi. Geçen sene kaya matkaplı adamlar yollayıp Peking Üniversitesi'ndeki Mao heykelini yıktırdılar. Tiananmen Kapısı'ndaki portesi hâlâ asılı duruyor gerçi, ama Peking Üniversitesi'ndeki olayın öncesi ve sonrasında, Mao pek çok farklı yerde birden-bire gözden kayboluverdi. Ne var ki, tam da bunlar olurken, Beijing'e bir Liu [Shaoqi] heykeli dikiverdiler.

Bütün bunlara karşın Mao'nun portreleri ve büstleri, milyonlarca köylünün, çobanın ve işçinin evlerinde hâlâ yer alıyor; resimleri pek çok parti komitesinin duvarlarını süslüyor. Bizzat ben, pek çok insanın 'Ne olursa olsun bizim babalık haklıydı' dediğini işittim." (20)

Çeşitli basın kuruluşları ara sıra sıradan Çinlilerin ne dediğine kulak veriyor gerçi, ama bunu, söz konusu insanların sınıf çıkarları konusunda sahip oldukları bilincin bir kanıtı olarak yansıtmıyor. Aksine bu görüşler, "basit günlere" duyulan karmaşık, ahlâk temelli bir nostalji; Mao'nun hatırasına dönük adeta fetişist bir çılgınlık; onun mumyalanmış bedenine gösterilen hastalıklı dinsel bir saygı vb. olarak sunuluyor. Ancak özel bir çaba gösterilirse, bu haberlerin içeriğine bakarak bile sıradan halkın sesini duymak mümkün:

"[1949 Çin Devrimi'nden] tamı tamına 50 yıl sonra, Mao'nun Çin halkının zihninde yaşamaya devam ettiğine ilişkin [Tiananmen'deki portresinden] farklı kanıtlar da bulmak hiç de zor sayılmaz. Beijing'de bir taksinin ön cam aynasına asılı şans tılsımından kitaplara, rozetlere, çakmaklara, hatta ve hatta yoyolara dek Mao'nun yüzü her yerde, Mao hatıra eşyaları endüstrisi hâlâ capcanlı ve iyi iş yapıyor. [...] Sıradan Çinliler açısından Mao o denli toplumun dokusuna işlemiş ki popüler bir

9 Hugh Deane-William Hinton tartışması için bkz. Deane, H. ve Hinton, W. (1989, Mart). Mao's Rural Politics Revisited; a Response to Deane [Mao'nun Kırsal Politikalarının Yeniden Değerlendirilmesi; Deane'e Bir Yanıt]. *Monthly Review, 40 (10)*. –Ç.N.

kült hâlini almış durumda. Para kazanmaya çalışan bir lokanta sahibi, şans getirsin diye Başkan Mao'nun posterini asmakta bir çelişki görmüyor. Mao'nun bütün hatalarına karşın, mevcut konumu yalnızca geçmişe duyulan bir nostaljiye dayanmanın çok ötesinde. Her sene milyonlarca Çinli Mao'nun doğum yeri olan Shaoshan'a akın ediyor ve uzun kuyruklar oluşturup Tiananmen Meydanı'ndaki Mao Mozelesi'ni ziyaret ediyor. Her ne kadar pek çok Çinli bugün Başkan Mao dönemindekinden daha zengin olsa da, aynı zamanda insanlar hükümetin tam da göbeğindeki yolsuzluk ve açgözlülükten şikâyet ediyor." (21)

"Mao hatıra eşyaları koleksiyonu yapan 59 yaşındaki Hubeili Liu Yanhan gibi sıradan insanlar, gittikçe artan biçimde Mao dönemine özlem duyuyor. Bu dönemin toplumsal açıdan daha adil ve ahlâki açıdan lekesiz olduğunu düşünüyorlar. Liu, 'Toplumumuzda zengin ve fakir arasında büyük bir uçurum var, yolsuzluk var, ahlâki çöküntü var, uyuşturucu bağımlılığı var, fuhuş var. Bu bir rezalettir. Bu iğrenç şeyleri düzeltmek için yeniden Mao'dan öğrenmeleri gerekiyor' diyor." (22).

"Çin'in kuzeydoğusunda yer alan Shenyang şehrinden Wang Hanım, 'Bizim için Mao Zedong ülkemizin kurucusudur. Ona derin bir saygı duyuyoruz. O, kalbimizde yaşıyor' diyor ve 'Onun zamanında eğitim parasızdı' diye ekliyor. 76 yaşındaki annesi Beijing'e ilk kez geliyor ve tek bir isteği var: Mao'nun bedenini görmek. Wang Hanım, 'Başka bir şey yapmak istediği yok; bunu da yaptıktan sonra artık evimize dönebiliriz' diyor." (23) [10]

Akademi endüstrisinin ve uluslararası kitle iletişim araçlarının yarattığı akıntıya karşı kürek çeken bazı akademisyenler, sosyalist Çin'e ilişkin tarihsel gerçeklerin canlı bir kaynağı olarak sıradan halkın döneme ilişkin görüş ve deneyimlerini kaydetmeye başlamış bulunuyor. Elinizdeki sayı, bu akademisyenlerden üçünün kaleme aldığı makalelerden oluşuyor. Kendilerine çalışmalarında başarılar diliyoruz.

10 Mao'nun mumyalanmış bedeni Beijing'deki Tiananmen Meydanı'nda, Yasak Şehir'in karşısında bulunan mozolede sergilenmektedir. –Ç.N.

Bu sayıyı değerli dostumuz, sosyalist iktisadın çalışkan öğrencisi Nirmal Chandra'ya armağan ediyoruz. Sağ olsa eminiz ki büyük bir ilgiyle okurdu.

Editör
Aspects of India's Economy
1 Ekim 2014

Dipnotlar:

(1) John G. Gurley, *China's Economy and the Maoist Strategy* [Çin Ekonomisi ve Maoist Strateji], s. 13.

(2) World Bank, *China: Socialist Economic Development* [Çin: Sosyalist Ekonomik Kalkınma], cilt I, 1983, s. 11.

(3) Dazhai hakkında Mao sonrası dönemde ortaya atılan bu iddialara, söz konusu örneği doğrudan inceleyen William Hinton karşı çıkmıştır. Bkz. *The Great Reversal: The Privatization of China, 1978-89* [Büyük Geri Dönüş: Çin'in Özelleştirilmesi, 1978-89], Monthly Review Press, 1990.

(4) Pieter Bottelier, "China and the World Bank: How a Partnership Was Built" [Çin ve Dünya Bankası: Bir Ortaklık Nasıl İnşa Edildi], Stanford Center for International Development, Working Paper no. 277, 2006, s. 4.

(5) *Manufacturing History: Sex, Lies, and Random House's Memoirs of Mao's Physician* [Tarih İmâl Etmek: Seks, Yalanlar ve Random House'ın Yayımladığı Mao'nun Doktorunun Anıları], ed. Q. M. Borja ve Xu L. Dong, 1996. http://chinastudygroup.net/wp-content/uploads/2009/09/manufacturing-history-xulin-dong.pdf

(6) Örneğin, Jonathan Spence ve Stuart Schram.

(7) William Hinton, "On the Role of Mao Zedong" [Mao Zedong'un Rolü Üzerine], *Monthly Review*, Eylül 2004. http://monthlyreview.org/2004/09/01/on-the-role-of-mao-zedong/ Ayrıca sosyalist döneme düşman birer gezici vaiz olarak yeniden doğan bazı ABD'li akademisyen ve araştırmacılar hakkında titiz bir inceleme için bkz. Hinton, *Through a Glass Darkly: U.S. Views of the Chinese Revolution* [Belli Belirsiz Görmek: Çin Devrimine İlişkin Amerikan Yaklaşımları], Monthly Review Press, 2006.

(8) Joseph Ball, "Did Mao Really Kill Millions in the Great Leap Forward?" [Mao Büyük İleri Atılım'da Gerçekten Milyonlarca İnsan Öldürdü mü?], http://monthlyreview.org/commentary/did-mao-really-kill-millions-in-the-great-leap-forward/#en4

(9) J. Banister, *China's Changing Population* [Çin'in Değişen Nüfusu], 1987.

(10) Jung Chang ve Jon Halliday, *Mao: The Unknown Story* [Mao: Bilinmeyen Hikâye], 2005.

(11) Frank Dikötter, *Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958-62* [Mao'nun Büyük Kıtlığı: Çin'in En Yıkıcı Felâketinin Tarihi, 1958-62], 2010.

(12) *Adı geçen eser* buradan itibaren *a.g.e.* Ayrıca bkz.: Joseph Ball, "Mao Did Not Want Half of China to Starve to Death: A Key Document in Frank Dikötter's Book 'Mao's Great Famine'" [Mao Çin'in Yarısının Açlıktan Ölmesini İstememişti: Frank Dikötter'in Kitabı 'Mao'nun Büyük Kıtlığı'ndan Temel Bir Belge], http://www.maoists.org/dikottermisinterpretation.htm.

(13) "On Famine and Measuring 'Famine Deaths'" [Kıtlık ve 'Kıtlık Ölümlerinin' Ölçümü Üzerine], *Thinking Social Science in India: Essays in Honour of Alice Thorner* [Hindistan'da Sosyal Bilimleri Düşünmek: Alice Thorner Onuruna Yazılar]. Ed. Sujata Patel, Jasodhara Bagchi ve Krishna Raj. Yeni Delhi: Sage, 2002. http://chinastudygroup.net/blogs/eastwindwestwind/files/2009/08/patnaik-famine-measuring.pdf adresinde yeniden yayımlandı.

(14) Gregory Benton ve Lin Chun, ed., *Was Mao Really a Monster? The Academic Response to Chang and Halliday's "Mao: The Unknown Story"* [Mao Gerçekten de Bir Canavar mıydı? Chang

ve Halliday'in "Mao: Bilinmeyen Hikâye" Kitabına Akademik Bir Yanıt], 2010; Mobo Gao, *The Battle for China's Past: Mao and the Cultural Revolution* [Çin'in Geçmişi İçin Mücadele: Mao ve Kültür Devrimi], 2008.

(15) Bunun tipik bir örneği BBC'nin internet sitesinde yer alan kısa Mao biyografisidir. Söz konusu metin şu cümle ile başlamaktadır: "Mao Çinli komünist önder ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusudur. 'Büyük İleri Atılım' ve 'Kültür Devrimi' dönemlerinde uygulanan korkunç politikaların sorumlusudur." http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/mao_zedong.shtml

(16) Verna Yu, "China Still Dealing the Legacy of Mao Zedong, 120 Years After His Birth" [Doğumunun 120. Yılında Çin Hâlâ Mao Zedong'un Mirasıyla Boğuşuyor], 21 Aralık 2013, *South China Morning Post*, Hong Kong. http://www.scmp.com/news/china/article/1386953/china-still-dealing-legacy-mao-zedong-120-years-after-his-birth

(17) Didi Kirsten Tatlow, "Mao's Legacy Still Divides China" [Mao'nun Mirası Çin'i Hâlâ Bölüyor], *New York Times*, 5 Mayıs 2011, http://www.nytimes.com/2011/05/06/world/asia/06iht-letter06.html?_r=0

(18) Zheng Wang, "It's All About Mao" [Her Şey Mao Yüzünden], *New York Times*, 22 Ağustos 2013, http://www.nytimes.com/2013/08/23/opinion/its-all-about-mao.html

(19) Yu, *a.g.e.*

(20) Hinton, *The Great Reversal* [Büyük Geri Dönüş], s. 163.

(21) Kate Liang, "Mao's Legacy" [Mao'nun Mirası], BBC News, 9 Kasım 1999, http://news.bbc.co.uk/2/hi/special_report/1999/09/99/china_50_years_of_communism/453424.stm

(22) Yu, *a.g.e.*

(23) Tatlow, *a.g.e.*

ÇİN'İN GEÇMİŞİ İÇİN MÜCADELE BUGÜN BİZİ NEDEN İLGİLENDİRİYOR?

Mobo Gao

Çin'in Geçmişi İçin Mücadele

1990'lardan beri hem Çin'deki hem de yurt dışındaki anaakım medya ve anaakım akademi, günümüz Çin'ini Mao sonrası dönemin sözde "reform ve dışa açılma"sı temelinde resmedegelmektedir. Bunların propagandasına göre, Mao sonrası dönemde yirmi yılı aşkın süre boyunca çift haneli GSMH büyüme oranlarını yaratan, ilhamını Deng Xiaoping'in "zenginleşmek yücedir" vecizesinden alan Çin'in "ekonomik mucizesi"dir. Bunlar, bir balıkçı köyü olan Shenzhen'in nasıl çağdaş kozmopolit bir şehre dönüştüğünü; Huangpu Nehri'nin doğu yakasında, Shanghai'ın Pudong bölgesinde bulunan çeltik tarlalarıyla kaplı alanın nasıl olup da Asya'nın finans merkezlerinden biri hâline geldiğini ve Çin'in nasıl birden-bire dünyanın ikinci büyük ekonomisi olabildiğini dillerinden düşürmezler.

Bu hikâyeye bakılırsa, günümüzde Çin'de iyi olan hiçbir şeyin, Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) 60 yıllık tarihinin ilk yarısıyla ilgisi yoktur. Buna göre sosyalist Çin'in otuz yıllık tarihi olsa olsa komünist esintili bir felâkettir ve ancak bunu takip eden "reform ve dışa açılma" dönemi Çin'i çağdaş bir ülke hâline getirmiştir. Sosyalist Çin'in günümüz kapitalizmini övmek için gözden düşürülmesine bir örnek, Harvard Üniversitesi profesörü ve eski Amerikan istihbarat memuru Ezra Vogel'in kalın mı kalın Deng Xiaoping biyografisidir. Kitapta, Deng'in 1979 öncesi yaşamı sadece otuz sayfayla geçiştirilir. ÇHC'deki kilit isimlerin biyografilerinin sunulduğu bölümde ise Mao'ya yer bile verilmemiştir (Vogel 2011). Bu son derece revaçtaki ve kullanışlı tarihyazımına göre, Mao Zedong'un sosyalist döneminde hiçbir iktisadi başarı elde edilmemiştir.

Frank Dikötter ve Jung Chang gibi çok satan yazarlar daha da ileri gider. Onlara göre Mao, insanlık tarihindeki görüp görülebilecek en fena kitle katliamcısıdır. Bu yazarlar, Mao'nun milyonlarca Çinliyi öldürdüğünü iddia ederler. Frank Dikötter'in *Mao'nun*

Büyük Kıtlığı [Mao's Great Famine] kitabı yüz binlik satış rakamına ulaşmış ve 2011 yılında Samuel Johnson Kurgusal Olmayan Eser Ödülü'ne layık görülmüştür. Kitabın kapağında kullanılan aç çocuk resminin Çin'deki 1946 kıtlığına ait olması elbette kimsenin umrunda değildir. Tıpkı Dikötter'in sadece araştırma yöntemiyle değil (Anthony Garnaut 2013), fakat aynı zamanda kasten çarpıttığı yazılı belgelerle (Warren Sun 2013) ilgili de ciddi sorunlar bulunmasının kimsenin umrunda olmaması gibi... Jung Chang'ın kitabı *Mao: Anlatılmayan Hikâye* [Mao: Untold Story] ise doğruluğu sual olunmaz bir tarih yapıtı olarak *The Guardian* gibi yayın organları ile G. W. Bush ve Hong Kong'un son valisi Chris Patten[1] gibi siyasetçilerin övgülerine mazhar olmuştur. Kitap, yazarın belgeleri tahrif ettiğinin kanıtlanmasına karşın (Gao 2008, Benton ve Lin 2009) kısa sürede çok sayıda dile çevrilmiştir. Aslında Mao dönemine ilişkin uydurma savlar imal ettiğiniz müddetçe bir sorun bulunmamaktadır. Zira 1949 Çin Devrimi karalanmalı, Mao'nun anti-kapitalist ve anti-emperyalist mirası çöp sepetini boylamalıdır.

Sosyalist değerleri savunmak isteyenlerin, Çin'in geçmişi için verilen bu mücadeleye katılarak direnmeleri gerekmektedir. Değindiğim üzere Çin'in son otuz yıllık ekonomik kalkınması yalnızca Deng'in reformunun başarısının kanıtı olarak yüceltilmekle kalmamakta, aynı zamanda Mao döneminin komünist esintili bir felâket olduğunu kanıtlamak için de kullanılmaktadır. Oysa bu yaklaşım, dört açıdan son derece sakıncalıdır:

İlk olarak, muhtemelen Çinlilerin çoğunun bu konuda konuşma hakkını yok saymaktadır. İkincisi, Mao sonrası reform yıllarında aslında milyonlarca insanın yaşam koşullarının kötüye gittiği yönündeki çirkin gerçeği hasır altı etmektedir. Üçüncüsü, Mao döneminde elde edilen ve sonraki dönemde gerçekleştirilen kalkınmanın yolunu hazırlayan devasa başarıları inkâr etmektedir. Son olarak yanıltıcıdır; kafa bulandırmakta, kalkınma ve insan örgütlenmesinin diğer olası biçimlerine yönelik alternatif modeller tasarlamayı olanaksız kılmaktadır (Gao 2008, s.2).

1 Hong Kong'un yönetimi, Birinci Afyon Savaşı sonunda Qing Hanedanı ve Birleşik Krallık arasında imzalanan 1842 Nanjing Anlaşması ile birlikte İngilizlere geçti. 1 Temmuz 1997'de Çin Halk Cumhuriyeti'ne iade edilene dek Hong Kong'a, Birleşik Krallık tarafından sömürge valileri atanıyordu. -Ç.N.

Yazının ilerki bölümlerinde, öncelikte Mao döneminde sosyalizmin elde ettiği devasa başarıları kısaca özetleyeceğim. Ardından Mao döneminde yaşam standartlarının niçin görece düşük olduğuna yönelik bir açıklama getireceğim. Bunu, sosyalist Çin'i değerlendirirken göz önünde bulundurulması kaçınılmaz olan iki önemli olaya, Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi'ne ilişkin tartışma takip edecek.

Sosyalist Çin'in Devasa Başarıları

Kapitalist değerlerin hegemonik konumunu korumak isteyenler, sosyalizmin başarılarını gösteren olguları tarihten silebilmek adına yoğun çaba harcamışlardır. Söz konusu hegemonyaya karşı mücadele etme niyetinde olan bizler, bu olguları dünyaya göstermek durumundayız. Çinlilerin ortalama yaşam beklentisinin Mao döneminde, 1949'da 38 yıldan 1970'lerde 68 yıla yükseldiğini dünyaya hatırlatmamız gerekmektedir. Yine aynı dönemde okuryazarlık oranı dikkate değer biçimde artmış ve kırsal bölgelerde sağlık koşulları ciddi ölçüde iyileşmiştir. Mao sonrası dönemde ekonomik gelişmeyi olanaklı kılan milyonlarca nitelikli ve sağlıklı işçi, tam da bu gelişmelerin bir ürünüdür. Mao döneminde geliştirilen "yalınayak doktorlar" sağlık sistemi,[2] Birleşmiş Milletler tarafından olağanüstü bir başarı öyküsü olarak övgüye değer görülmüştür. Bu sistem, başlıca üç neden dolayısıyla Çin'de başarılı olmuştur: Birincisi, öncelikli olarak Çin kırsalındaki yoksul nüfusa ulaşmayı hedeflemiştir; ikincisi, önleyici tedbirler almaya odaklanmıştır; üçüncüsü Batı ve Çin tıbbını bir araya getirmiştir (Chen 2004). Günümüzde bile bu üç strateji, kalkınmakta olan ülkeler açısından dikkate değerdir.

Aksi yöndeki bütün iddialara karşın, sosyalist Çin'de GSMH'nin yıllık ortalama büyüme oranı 1952 ve 1978 yılları arasında yüzde 6,2 olarak kaydedilmiştir. Nitekim Lin'in (2006) işa-

2 "Yalınayak doktorlar" (赤脚医生, chìjiǎo yīshēng), Mao döneminde kısa süreli tıp eğitimi aldıktan sonra tıbbî personel ve altyapıdan yoksun kırsal bölgelerde çalışmaya başlayan ve köylülere ücretsiz temel sağlık hizmetleri sunan köylü-doktorlardı. Erken dönem örneklerine ÇKP'nin kurtarılmış bölgelerinde 1930'lu yıllardan itibaren rastlansa da, esas olarak Kültür Devrimi yıllarında yaygınlık kazanmıştır. Yalınayak doktorlar sistemi, 1980'lerin başında Mao sonrası reformcu önderliğin halk komünlerini (人民公社, rénmín gōngshè) dağıtmasına koşut olarak feshedilmiştir. –*Ç.N.*

ret ettiği üzere, yine bu dönemde Çin'in sanayi sektörü diğer pek çok kalkınmakta olan ülkeninkinden daha iyi bir performans sergilemiştir. Her ne kadar kırsal kalkınma, hızlı bir sermaye birikimi yaratmayı hedefleyen sanayileşme stratejisi nedeniyle arzu edilen kadar hızlı gerçekleşmemiş olsa da, 1970'lere gelindiğinde Çin kırsalında yaşam kalitesi artmış ve baştan başa bütün ilçe merkezleri ve köylerde bir dönüşümün eşiğine gelinmişti. Çin, ekonomik olarak kalkınmış ülkelerin birkaç on yıl gerisinde bulunuyordu belki, ama insanî ve toplumsal gelişme bakımından çoktan "orta gelir grubundaki ülkelerle eşit düzeye" ulaşmıştı (Bramall 1993, 335). Yaşam beklentisi, bebek ölüm oranı ve eğitime katılım gibi toplumsal göstergelere bakıldığında Çin, özellikle de kentleşmiş Çin, henüz Mao döneminde benzer gelir düzeyindeki çoğu piyasa ekonomisinin fersah fersah önüne geçmiş, hatta kişi başına düşen gelir düzeyi kendisinden kat kat üstün bazı ülkeleri bile geride bırakmayı başarmıştı. 1970'li yılların sonlarına gelindiğinde Çin, kapitalist süper güçlerin zorbalığına karşı koyabilecek bir nükleer güç, uydu teknolojisine sahip bir ülke ve dünyadaki altıncı büyük sanayi ülkesi hâline geldi. Oysa ki henüz ÇHC'nin kurulduğu 1949 yılında, Çin'in sınaî kapasitesi olsa olsa ufacık Belçika'nınki kadardı (Meisner, 1999).

Günümüzde Çin "dünyanın montaj fabrikası" olarak biliniyor. Bu yerinde bir tanımlamadır, zira montajı Çin'de yapılan malların çoğunu tasarlayan, teknolojik olarak geliştiren ve bunlara sahip olan ulusaşırı firmalardır. Bazı Çinliler her şeyin "Made in China" ["Çin'de üretilmiştir"] damgası taşımasından gurur duyuyor; Çinli olmayan bazıları ise bu durumu bir tehdit olarak algılıyor. Ancak gerçek şudur ki, küresel üretim zincirinde sahip olunan bu konumun Çin açısından getirisi, (düşük gelir getiren iş karşılığı elde edilen ücret usulü) bir hayli düşüktür. Dahası Çin, yalnızca sınaî kirlilikten arınmış bir çevrenin değil aynı zamanda ucuz tüketim mallarının da sefasını süren Batılı zengin toplumlarda yaşayan tüketicilerin aksine sınaî kirliliğe boğulmanın cefasını da çekmek durumundadır.

Oysa ki Mao döneminde Çinliler, bugünün aksine kendileri için üretim yapıyorlardı. Dolayısıyla Mao dönemi boyunca Çin, tıpkı bugünkü Küba gibi, Batılı gelişmiş ülkelerin teknolojik yaptırımlarına maruz kalsa da (ki halen daha Çin, fazlasıyla

hassas askerî teknoloji alanında yaptırımlarla karşılaşmaktadır), nükleer silah ve roket gibi askerî teknoloji ürünlerinden makinelere, mühendislikten tarıma, sağlıktan eğitime geniş bir yelpazede büyük teknolojik atılımlar gerçekleştirdi. 50.000'den fazla kişinin katıldığı bir anket araştırmasına göre dört geleneksel Çin icadının (kâğıt, barut, pusula ve matbaa) karşılığı olarak görülen modern Çin'in dört teknolojik icadı melez pirinç, Çince karakterler için lazer dizgi, yapay sentetik kristalize insülin ve bileşik Artemether'dir.[3] Bu icatların dördü de Mao döneminde yapılmıştır (Tian Fu 2007).

Sonuç olarak, Mao dönemindeki sosyalist inşa ekonomik kalkınma ve teknolojik atılım anlamında büyük bir ilerlemeye zemin hazırlamıştır. Bu dönemde sağlam sanayi altyapısına sahip bir ulus ve güçlü, bağımsız bir ülke inşa etmek için yeterli sermaye birikimi sağlanmıştır (Mao döneminde Çin'in önce Kore'de, daha sonra ise dolaylı olarak Hindiçin'de en karmaşık teknolojiye ve zengin kaynaklara sahip Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı savaştığının altı çizilmelidir). Su depolama alanları, barajlar, setler, yollar ve yeni ekilebilir arazileri içeren kapsamlı bir tarımsal altyapı kurulmuştur. Dahası, Mao sonrası ekonomik kalkınma için gerekli sağlıklı ve eğitimli işgücü havuzunun oluşmasını mümkün kılan da bu dönemin sosyalist politikalarıdır.

Mao Dönemindeki Görece Düşük Yaşam Standartları Nasıl Açıklanmalı?

Ekonomik büyüme perspektifinden, ama özellikle de Çin'deki yoksul halkın büyük çoğunluğunun çıkarına olan sosyo-ekonomik kalkınma perspektifinden bakıldığında, Mao dönemi hiç de komünist esintili bir felâket değildi. Aksine, tartışmasız biçimde sosyalist esintili bir başarı söz konusuydu. Ancak tartışmasız bir gerçek daha vardır ki, o da Çin'in pek çok bölgesinde Mao döneminin önemli bir bölümünde yaşam standartlarının düşük kalmaya devam etmiş olmasıdır. Bu iki olgu birbiriyle çelişmekte midir? Şayet tam da benim burada yaptığım üzere, Mao döneminde salt ulusal bağımsızlık açısından değil, ekonomik ve toplumsal kalkınma açısından da çok büyük kazanımlar elde edildi-

3 Artemether: Sıtma tedavisinde kullanılan bir ilaç. –Ç.N.

ğini iddia edeceksek, bu dönemde yaşam standartlarının düşük kalması nasıl açıklanmalıdır?

Prima facie [aksi ispatlanmadıkça doğru kabul edilen –*Ç.N.*] bir kanıt sunmakla işe başlayalım. Doğduğum ve büyüdüğüm köyde yaptığım ampirik bir çalışmada, 1990'lı yıllardan itibaren insanların çok daha iyi maddî yaşam koşullarına kavuştuklarını evvelce ortaya koymuştum (Gao 1999). Köylüler artık açlık çekmiyor; giyim kuşam ve barınma koşulları da gayet yerinde. 21. yüzyılın başlarında kol saatleri, televizyonlar, akıllı telefonlar, buzdolapları köyde yaygın olarak kullanılan tüketim malları hâline geldi. Hemen hemen bütün köylüler, bazısı ince işçilikli, modern bir biçimde dekore edilmiş, geniş, yeni evler inşa ettirdi. İnsanlar güneş gözlüğü takıyor, Batılı tarzda takım elbiseler ve deri ayakkabılar giyiyor. Kiminin arabası bile var. Oysa Mao döneminde Gao Köyü'nde yaşayan çoğu insanın maddî gücü bir bisiklet almaya bile yetmiyordu. Yukarıda değindiğim çalışmada da belirttiğim üzere küçük bir çocukken en çok sahip olmak istediğim üç şey bir çift lastik bot (çamurlu yollarda rahat yürüyebilmek için), bir fener (ben terk ettiğim zamana dek köye henüz elektrik gelmediği için) ve küçük bir çakıydı. Ailemin bunları alabilecek maddî gücü yoktu. Bunları alabilecek duruma, ancak üniversite okumak için köyü terk ettikten sonra gelebildim; gerçi o zaman da artık bunlara ihtiyacım kalmamıştı. Yine çalışmamda değindiğim gibi İngiltere'de okumaya gidene dek, o zamana kadarki ömrüm boyunca yarı aç gezdiğimin farkına bile varmamıştım. Ne zaman ki İngiltere'ye gidip adeta su gibi bol bol yağ kullanmaya başladım, o zaman birkaç hafta içerisinde hızla kilo alıverdim.

Mao dönemindeki maddî yoksulluk ile Mao sonrası Çin'de maddî koşulların iyileşmesi arasındaki bu çelişkili durumu açıklamaya yönelik yaygın ve itirazsız kabul gören iki standart açıklama bulunmaktadır. Bunların ilkine göre Mao iktisattan hiç anlamamıştır ve tek derdi kişisel iktidar ve siyasal mücadele olmuştur. Bu anlatıya göre Mao'nun yanında yöresinde bulunanlar, bu işlerden daha fazla anlamalarına karşın devamlı Mao'nun kişisel iktidar mücadelesinin kurbanı olmuşlardır. Diğer popüler açıklama ise, Mao dönemindeki kolektif sistemin sıkı çalışmaya karşılık teşvik edici olmadığıdır. Bu anlatı, Mao sonrası reformun

Çinlileri komünizmden "özgürleştirdiğini" ve özelleştirmenin, Çin'in takip eden dönemdeki ekonomik mucizesini yarattığını öne sürmektedir.

Bu açıklamaların ilkiyle daha sonra, Kültür Devrimi konusunu tartışırken hesaplaşacağım. İlk olarak, esasında basit bir ekonomik rasyonalite anlatısından başka bir şey olmayan ikinci açıklamaya niçin katılmadığımı ortaya koyayım. Köy çalışmamda, aslında köylülerin Mao döneminde de çok sıkı çalıştıklarını gösterdim. Bu durumun başlıca iki sebebi vardı: Her ne kadar toprak ve bütün üretim araçları köy kolektifine ait olsa da, köylüler kendilerini bizzat bunların sahibi gibi görüyorlardı; zira toprak ve üretim araçlarına ilişkin alınan bütün kararlar ve bu kararların sonuçları gayet şeffaftı ve köylüler bu kararlardan sorumluydu. Maoist kolektif sistemi doğal köy[4] temelinde kurulmuştu. Dahası doğal köylerde, genellikle aynı klanın üyeleri ikâmet ederdi. Yani bu bağlamda, mülkiyetin ya da özel olanın ne anlama geldiği, ekonomik rasyonalite anlatısının sınırlarını aşacak denli karmaşık sorulardı. Köylülerin neden sıkı çalıştıklarını açıklayan ikinci ana sebep ise, kolektif sisteminin köy halkına iki sosyalist ilkeyi hayata geçirme olanağı tanımasıydı. Bunlar, "herkesten yeteneğine göre, herkese emeği kadar" ilkesi ile güçsüz ve yoksulları gözetme ilkesiydi. Her bir kimsenin kolektif sistemine günlük ve yıllık katkısı demokratik bir süreç içerisinde tespit ediliyor ve kayıt altına alınıyordu. Ürünler herkese, katkısına göre veriliyordu. Bu bağlamda tek istisna ise, köylülerin tükettiği başlıca tahıl olan pirinçti. Bir başka deyişle her bir köylüye, çocuk mu yoksa yetişkin mi olduğuna bakılarak eşit oranda tahıl veriliyordu. Yani güçsüz ve yoksulları gözetme ilkesi, herkese eşit oranda, yaşamlarını idame ettirebilecekleri kadar tahıl verilerek yerine getiriliyordu. Aynı zamanda "herkesten yeteneğine göre, herkese emeği kadar" ilkesi de, daha fazla katkı sunanların fıstık, pamuk ya da köyün girişinde bulunan kolektife ait gölette yetiştirilen balık gibi ürünlerle ödüllendirilmeleri sayesinde güvence

4 Çin'de resmî birer yerel yönetim birimi olmayan, fakat geçmişleri 1949 Devrimi'nden öncesine, çoğu kez Qing (M.S. 1644-1912/1917) ve hatta Ming hanedanları (M.S. 1368-1644) dönemine dek uzanan kırsal yerleşim birimlerine "doğal köy" (自然村, zìráncūn) adı verilmektedir. Bunlar *de facto* yönetim birimleridir. Çin yerel yönetim sisteminin resmen bir parçası olan köyler ise "idarî köy" (行政村, xíngzhèngcūn) olarak adlandırılmaktadır. –Ç.N.

altına alınıyordu. Misal, daha çok katkı sunanlar muhasebe merkezinden nakit para temin edebilirlerken, az katkı sunanlar bunu yapamıyorlardı. Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Peki şayet Mao döneminde insanları çalışmaya teşvik etmek açısından bir sorun bulunmuyorsa, üretim düzeyi niçin daha düşüktü? Mao döneminde besin maddesi darlığı olduğu ve neredeyse her şeyin karneye bağlandığı yalın bir gerçektir. Oysa ki Mao sonrası Çin'de karneye bağlı bir ürün yoktur ve göründüğü kadarıyla piyasada her şeyden bol miktarda bulunmaktadır. Peki bu durum, her şeyi basitçe ak ve kara olarak tasnif eden ekonomik rasyonalite anlatısına başvurulmaksızın nasıl açıklanabilir?

Benim açıklamam, dört önemli unsuru içeriyor: ekolojik baskı, kalkınma stratejisi, uluslararası ortam ve teknoloji. Yine Gao Köyü örneği üzerinden, ekolojik baskı ile işe koyulalım. Gao Köyü'nün, köylülerin çalışabilecekleri iki ekonomik kaynağı vardır: toprak ve su. Toprağa ekin ekilir; su ise hem toprağa ekilen ürünleri sulamak için, hem de balık gibi besinlerin kaynağı olarak kullanılır. Ne var ki toprağı genişletmek mümkün değildir ve çevre kirliliği nedeniyle gölet ve derelerden gittikçe daha az balık tutulması gibi bir durum söz konusu olduğunda, suyun bir kaynak olarak değeri azalacaktır. Kaldı ki Mao döneminde Gao Köyü'nde nüfus ikiye katlanmıştı. Bu dönemde Çin'de kentsel nüfus da iki katına çıktı. Bir başka deyişle Gao köylüleri, geçmişte sahip oldukları yaşam standartlarını sürdürebilmek için eskiden ürettiklerinin en az iki katı besin maddesi üretmek zorundalardı. Dolayısıyla mesele, köylülerin besin üretmek için sıkı çalışıp çalışmaması meselesi değildir. Sorun, köylülerin hızla artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak kadar üretim yapamamasından kaynaklanmaktadır. Hızlı nüfus artışı da, sosyalist politikalara bağlı olarak yaşam beklentisinin artmasının ve bebek ölüm oranının azalmasının bir sonucudur. Tarımsal büyüme ve nüfus arasındaki uyumsuzluk, Mao sonrası dönemin katı nüfus planlaması politikasının da temel gerekçesi olmuştur.[5] Ne var ki sosyalist Çin'in bu soruna yaklaşımı farklıdır; bu dönemde daha ziyade tarımsal verimlilik arttırılmaya çalışılmıştır (Bu konuya daha sonra değineceğim).

5 Çin'de 1979 ve 2015 yılları arasında Han milliyetinden kentli aileler için tek çocuk politikası uygulanmıştır. Etnik azınlıklar ve kırsal nüfus için tek çocuk politikasında bazı esneklikler öngürülüyordu. –Ç.N.

İkinci olarak, Çin'in kalkınma stratejisinden önce uluslararası ortam hakkında bir iki kelam edeceğim; zira kalkınma stratejisi meselesi, uluslararası ortama sıkı sıkıya bağlıdır. ÇHC kurulduktan sadece bir yıl sonra Kore Savaşı patlak verdi. Bu durum, sadece Çin'in yeniden inşası için kullanılacak kaynakların savaş bütçesine aktarılmasına yol açmakla kalmadı, aynı zamanda Çin'in güvenliğini çok daha kırılgan bir hâle getirdi. Çin, kendisine son derece düşman bir uluslararası ortamla karşılaştı ve bütün Batılı gelişmiş ülkeler sermaye, ticaret ve teknoloji alanlarında Çin'e yönelik yaptırımlar uygulamaya başladı. Başlangıçta Çin, teknolojik destek için sırtını Sovyetler Birliği'ne yaslamak zorunda kaldı. Ne var ki 1950'lerin sonundan itibaren, Çin ve Sovyetler Birliği arasında da husumet patlak verdi.

Bu koşullarda, en akılcı kalkınma stratejisinin iki boyutu olmak durumundaydı. İlk olarak sanayi, özellikle de ağır sanayi, ve bunun bir parçası olarak da ulusal savunma teknolojisi hızla geliştirilmeliydi. Böylece Çin, acil güvenlik tehditleriyle karşılaşmaya hazırlıklı olacaktı. İkincisi, sermaye ve teknoloji bakımından herhangi bir dış kaynak söz konusu olmadığı için kendi kendine yeterli olabilmekti.

Bu, üçüncü başlığımız olan kalkınma stratejisiyle ilgilidir. Unutulmamalıdır ki Çin, sekiz yıl boyunca acımasız Japon saldırganlığına ve işgaline karşı mücadele vermiştir. Bu süreçte milyonlarca insan ölmüş ve kapsamlı bir yıkım gerçekleşmiştir. 1945 yılında Japonya'nın teslim olmasından kısa bir süre sonra, bu kez de komünistler ve milliyetçiler arasında milyonlarca askerin karşı karşıya geldiği üç yıl sürecek iç savaş patlak vermiştir. Çin Komünist Partisi (ÇKP) 1949 yılında iktidarı ele geçirdiğinde, Çin adeta bir harabeye dönmüş durumdaydı, kibrit gibi basit malları bile üretmekten acizdi. Böyle bir durumda hızla güçlü bir ülke inşa etmenin ne denli zor olduğu tahmin edilebilir. Bu dönemde mümkün olan tek kaynağa, yani kırsal sektöre odaklanarak sermaye birikimi gerçekleştirmek gibi bir kalkınma stratejisi belirlendi. Sermaye birikimi adına kentli işçilerin ücretlerinin düşük tutulabilmesini sağlamak için Çin hükümeti, kentli nüfusun refahını gözeterek ücretsiz barınma, ücretsiz eğitim, ücretsiz sağlık, tam istihdam, emeklilik maaşı ile sabit ve düşük fiyat garantili yiyecek ve giysi tedarikini de içeren kapsamlı önlemler

aldı. Öte yandan besin maddelerini üreten kırsal nüfus yalnızca karne karşılığı öngörülen miktar kadar ürün alabiliyor; ürünün geri kalanını ise devlet, hükümetin tespit ettiği sabit fiyat üzerinden üreticiden satın alıyordu. Bu sistemin bir bütün olarak işlemeye devam edebilmesi için hanehalkı kayıt sistemi (户口, hùkǒu) uygulamaya konuldu ve böylece iç göç sıkı bir biçimde kontrol altına alındı.

1972 yılında ABD Başkanı Nixon'ın Çin'i ziyaret etmesiyle birlikte, uluslararası ortam çarpıcı bir biçimde Çin lehine değişti. Komünizmin baş düşmanı Nixon'ın Mao'yla buluşmak üzere Çin'e gitmesinin sebebi, elbette Çin'i değil, kendisini ve ABD'yi kurtarmaktı. O ve Dışişleri Bakanı Kissinger, başlıca iki nedenle Çin ile daha iyi ilişkiler geliştirmek istiyorlardı. Birincisi, Vietnam Savaşı bataklığından çıkma niyetindeydiler ve bunun için de Çin'in yardımına ihtiyaçları vardı. Ayrıca Sovyetler Birliği'ni *çıkarları* için esas tehlike olarak görüyor ve bu nedenle de Sovyetler'e karşı Çin kartını kullanmak istiyorlardı. Tam da bu dönemde, Ekim 1971'de, BM'nin Tayvan'ı üyelikten çıkarıp ÇHC'yi Çin'in temsilcisi olarak üyeliğe kabul etmesi ve Japonya ile Avustralya da dâhil olmak üzere Soğuk Savaş koşullarında Çin'e düşmanlık güden bir dizi ülkenin Çin ile diplomatik ilişkiler kurmaya başlaması şaşırtıcı değildir.

Rahatlayan uluslararası ortamda yaşanan bu iki gelişme, Çin'de tüketici malları patlamasına yol açtı. İlk olarak Çin, artık kendisini daha az tehdit altında hissediyordu. Dolayısıyla bu, Çin'in değerli sermayesinin büyük bölümünü ağır sanayiye yatırmaktan vazgeçip hafif sanayi yatırımları yapabilmesine olanak sağladı. Tam da bu koşullarda askerî sanayi tesisleri de dâhil pek çok fabrika, sahip olduğu kaynak ve teknolojiyi motorsiklet ve hatta vantilatör gibi sivil hayatta kullanılan mallar üretmek için kullanmaya başladı. Böylelikle günlük yaşamda kullanılan pek çok ürün için karne uygulaması kaldırılabildi. İkinci gelişme ise, başlangıçta Hong Kong, Tayvan ve Japonya'dan, daha sonra ise ABD de dâhil olmak üzere dünyanın geri kalanından kapitalistlere Çin'de yatırım yapabilmeleri için izin verilmesiydi. Bu ikinci gelişme, kırsal Çin'den gelen milyonlarca göçmen işçinin kentler-

de istihdam edilebilmesine yol açtı.[6] Bu insanlar köleliği çağrıştıran koşullarda çalışıyorlardı gerçi, fakat yine de memleketlerine yollayacak kadar para kazanabiliyor ve bu sayede kırsal nüfusa giyim-kuşam, günlük yaşam malzemeleri ve hatta ev inşası gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için mâli destek sağlayabiliyorlardı.

Açıklamamda yer verdiğim yapbozun son parçası ise teknolojidir. Bu konu, yine Mao döneminde yapılan hizmetler ile doğrudan bağlantılıdır. Her şeyden önce su depolama alanları, barajlar, setler ve sulama gibi altyapı çalışmalarının tamamlanması uzun yıllar almış ve kolektif bir çaba gerektirmiştir. Bu altyapının kurulabilmesi Mao döneminde olanaklı kılınmış ve tamamlanmıştır. Mao sonrası dönem ise, tam da önceki dönemde yapılan işlerin meyveleri yavaş yavaş alınırken başlamıştır. İkincisi, melez pirinç ile kimyasal gübre ve böcek ilaçları gibi modern teknolojiler Mao döneminde yaygın ve bol miktarda kullanılamamaktaydı, zira gübre üretim tesislerinde kullanılacak teknoloji 1970'lere dek hâlen geliştirilme aşamasındaydı. Mao sonrası dönem, yine tam bu gelişmenin meyvelerinin toplanacağı zaman başlamıştır. Gao Köyü vaka çalışmamda Mao döneminde kimyasalların nasıl karneye bağlandığını ve bunların günümüzde üretimi arttırmak adına nasıl bol bol kullanıldıklarını açıkladım. Yuan Longping gibi bilim insanlarının melez tohumlamayı geliştirmesi de, üretilen pirinç oranında büyük bir değişim yarattı. Ne var ki melez tohumlamadan sonuç alınabilmesi için uzun yıllar geçmesi gerekmiştir. Yuan Longping gibi bilim insanları, genellikle kolektif çabalarla, bu tür projelerde çalışmaya Mao döneminde başlamışlardır. Alınan sonuçların geniş kapsamlı uygulanması ise, Mao sonrası döneme kalmıştır.

Büyük İleri Atılım Üzerine Tartışma

Mao döneminde sosyalizmin elde ettiği başarılara değindikten ve Mao sonrası Çin'deki görünüşteki bolluluğa karşın Mao dönemindeki *prima facie* yoksulluğa ilişkin açıklamamı sunduktan sonra, şimdi de tartışmasız bir şekilde Mao'nun mirasını en çok gölgeleyen olayı, yani Büyük İleri Atılım'ın yol açtığı kıtlığı mercek altına alacağım. Gao Köyü vaka çalışmamda, bu dönem-

6 Çin'in resmî Ulusal İstatistik Bürosu'nun 2017 yılında yayımladığı son verilere göre, 2016 yılı itibariyle Çin'de 281,71 milyon yerli göçmen işçi bulunmaktaydı. –Ç.N.

de köyde tek bir kişinin dahi kıtlık yüzünden ölmediğini, ancak su götürmez biçimde yiyecek sıkıntısı çekildiğini ve açlık sorunu olduğunu ortaya koydum. Şüphesiz ki 1959-60 yıllarında kıtlık çıkmıştır; ancak bu kıtlığın kaynağı, Büyük İleri Atılım'ın sebep ve sonuçları gibi konularda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Genelde, kıtlık olmasa pek çok insanın daha uzun yaşayacağı ve çok daha fazla doğum olacağı varsayılır. Ne var ki günümüzde, Çin'in nüfus artışının Büyük İleri Atılım'dan nasıl ve ne ölçüde etkilendiği ateşli bir biçimde tartışılmaktadır. 1980'li yılların başında yayımlanan Çin'in resmi nüfus istatistiklerine bakılırsa, bu dönemde doğum ve ölüm oranları normal seyretmediğinden nüfus artışı olmamış, aksine nüfus azalmıştır. İstatistikler, nüfus kaybı konusunda birkaç milyon ila birkaç on milyon arasında değişen sayılar vermektedir.

Ancak Çin'in resmî istatistikleri hanehalkı kaydı temelinde toplanan verilere dayanmaktadır. Bu dönemde hanehalkı kaydında iki önemli sebeple hata veya hile yapılmış olması muhtemeldir. İlk olarak bu dönemde, hanehalkı kayıt sistemi (hùkǒu) henüz kurulma aşamasındaydı ve düzgün bir biçimde işlemeye başlaması için henüz önünde birkaç yıl daha vardı. Dolayısıyla bu döneme ilişkin verilerde eksiklik ve hatalar olabilir. İkincisi, Büyük İleri Atılım siyaseti, başlangıçta sanayileşme hız kazandığı ölçüde kırsal bölgelerden kentsel bölgelere, ardından da tahıl kıtlığının patlak vermesi ve arka bahçede demir-çelik imâlatı[7] gibi akla mantığa aykırı uygulamaların iflasına koşut olarak sanayileşmenin hız kesmesi sonucu kentsel bölgelerden kırsal bölgelere yönelen devasa bir iç göç hareketine yol açmıştır. Bu yıllarda kırsal bölgelere dönen hanehalklarının kayıt altına alınamamış olmaları pekâlâ mümkündür (Sun 2014). Çin çok kalabalık bir nüfusa sahip olduğundan, toplam nüfusa oranı çok küçük olan bir topluluğun bile kayıt altına alınamamış olması, karşımıza çok büyük bir sayı çıkartacaktır.

Büyük İleri Atılım dönemindeki kesin ölü sayısını kestirmek

7 1958-61 yılları arasında gerçekleşen Büyük İleri Atılım'ın (大跃进, *dàyuèjìn*) erken döneminde komün ve mahalle sakinleri, "arka bahçe çelik imâlat fırını" (后院炼钢炉, hòuyuàn liàngānglú) denilen derme çatma ocaklarda, kaşıktan bisiklete ellerine geçen ne varsa eritip hızlı sanayileşme hedefi nedeniyle ihtiyaç duyulan büyük çelik girdisini yaratmaya özendirilmişlerdi. –Ç.N.

mümkün değildir, zira bu döneme ait kapsamlı kayıtlar bulunmamaktadır. İleri sürülen bütün sayılar, varsayım ve farklı yöntemlere dayalı olarak elde edilen tahminlerden ibarettir (Yang 2013). Ancak kesin olan bir şey vardır ki, o da bir insanın Mao karşıtı, sosyalist Çin karşıtı ve komünizm karşıtı duruşu keskinleştikçe ileri sürülen ve doğruluğu tartışmasız kabul edilen ölü sayısının arttığıdır.

Ayrıca geride kalan yüzyıllarda Çin'in pek çok kez açlık ve kıtlık felâketine uğradığını da hatırlamak gerekir. ÇHC'nin kuruluşundan önce yabancı muhabirlerin, misyonerlerin ve gezginlerin de şahit oldukları üzere, Çin o yıllarda sık sık doğal afetler ve geniş çaplı kıtlıklarla karşı karşı kalmakta, bu gibi felâketler zaman zaman milyonlarca cana mâl olmaktaydı. 1959-60 yıllarında meydana gelen geniş çaplı kıtlık, bütün bir Mao döneminde ve bütün bir ÇHC tarihinde gerçekleşmiş ilk, son ve tek kıtlık olma özelliği taşımaktadır. Bu durum, yalnızca şans veya tesadüfle açıklanamaz. Aksine, yukarıda da değinildiği üzere, on yıllarca süren sıkı çalışmanın bir sonucudur. Bu sıkı çalışma sayesindedir ki tarımsal teknolojik atılımların yanı sıra, Mao'nun kampanyalarıyla harekete geçirilen devasa bir insan gücü, sulama ile dere ve göl gibi su kaynaklarının yönetimini mümkün kılan son derece sağlam bir altyapı kurabilmiştir.

Kültür Devrimi

Nihayet evvelce sözünü ettiğim üzere, Mao'nun Çin halkının refahı pahasına kişisel iktidar mücadesine girişmekle suçlanmasına yol açan meseleye geldik. Günümüzde egemen Çin entelektüel çevreleri tarafından da büyük ölçüde desteklenen resmî tarihyazımına göre, Mao ÇHC tarihindeki hatalı ya da kötü her şeyden sorumlu tutulmalıdır. Öte yandan yararlı ve iyi olduğu kanıtlanan ne varsa, bunlar mutlaka Mao'yu takip etmeyen ya da Mao'ya karşı hareket eden kişiler tarafından yapılmıştır. Peki bunun tam tersi bir anlatıyı zihnimizde canlandırmak mümkün müdür? Bir başka deyişle, ya Mao aslında ılımlı davranmaya çalışan kişiyken altındakiler onun istediğinden daha ileri gittilerse?

Mao'nun 1957 yılında ÇKP'nin eleştirilmesini istediği ve bu nedenle "İki Yüzler" (bırakın yüz çiçek açsın, bırakın yüz düşünce okulu birbiriyle yarışsın) kampanyasını başlattığı kanıtlar-

la sabittir. Başlangıçta Mao'nun fikrine karşı çıkan ve ardından Parti'nin varlığının tehlikeye girdiği hissine kapılınca İki Yüzler hareketinin derhal sert bir biçimde bastırılmasını isteyen Parti'deki çalışma arkadaşlarıydı. Ayrıca Büyük İleri Atılım sırasında radikalizmi körükleyenin bir başına Mao olmadığını gösteren kanıtlar da vardır. Örneğin Mao'ya Çin'in iki yıl içinde çelik üretiminde İngiltere'yi yakalayabileceği yönünde rapor sunan isim Bo Yibo'ydu. Komün yemekhaneleri[8] fikrini cesaretlendiren; bunun kadınları mutfaktan özgürleştireceğini ve cinsiyet eşitsizliğini gidermeye katkı sunacağını ileri süren Liu Shaoqi'ydi. "Büyük Atılım" kavramının mucidi Zhou Enlai'ydi. Gerçekdışı tarımsal çıktı figürlerine inanan ve bunları cansiparane savunanlar ise Chen Yi ve Tao Zhu'ydu.

Mao'nun 1958 Wuchang ve Nanning Konferansları ile 1959 Shanghai Konferansı'nda yaptığı kapsamlı konuşmaların metinleri okunduğunda görülebileceği üzere, atılımı ve abartılı yorumları dizginlemeye çalışan Mao olmuştur. Yine Mao'nun seçme eserleri içerisinde basılmasına izin verilen konuşmalar gibi, Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping'in seçme eserlerinde yer alan konuşmaların seçiminde de gayet siyasî bir tavır alındığını gözden kaçırmamamız gerekir. Deng ve Liu'nun seçme eserlerinde Büyük İleri Atılım yıllarında yaptıkları konuşmalara yer verilmemiştir. Buradaki siyasî tutum son derece açıktır: Mao sonrası siyasî ve entelektüel seçkinler, politikalarındaki köklü değişimi ve iktidara dönüşlerini meşrulaştırmak için kendilerinin her daim haklı olduğu ve geçmişin sorunları için Mao'nun suçlanması gerektiği şeklinde bir anlatı inşa etmektedir. Şeytanî komünizmin yarattığı bir canavar olarak Mao imajı, her daim kendisini karşısında konumlandıracağı bir kötü adam arayışında olan Batılı okuru da bir hayli tatmin etmektedir.

Her ne kadar Mao ve yardımcıları inançlı komünistler olarak beraber mücadele etmiş olsalar da, aralarında ideolojik ve siyasî açıdan pek çok farklılık vardı. Dolayısıyla şu ya da bu dönemde Mao'nun bazı çalışma arkadaşlarının mevki kaybetmesi, salt kişisel iktidar mücadelesinin bir sonucu olmaktan çok, siyasetin normal sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Siya-

8 Büyük İleri Atılım'ın erken döneminde, komün yemekhanelerinde komün üyelerine ücretsiz yemek veriliyordu. Bu sistem, yiyecek kıtlığı sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte çökmüştür. –Ç.N.

sete giren herkesin bir duruşu ve Çin'in nereden nereye gitmesi gerektiğine ilişkin bir görüşü olmak zorundadır.

Mao'nun Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping'den hangi noktalarda ayrı düştüğüne ilişkin çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Örneğin Mao, Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping'in hazırladıkları ve uyguladıkları eğitim politikasından rahatsızdır (Li Yi 2005). Li, söz konusu sistemin kurulduğu andan itibaren eğitimli aileleri kayırdığına ve yoksul aileleri dışladığına işaret etmektedir. Örneğin 1957 yılında, üniversitedeki kayıtlı öğrencilerin yüzde 80'i toprak ağası, zengin köylü ve kapitalist kökenli ailelerden gelmektedir. Mao elbette bu durumdan rahatsızdır ve ancak Kültür Devrimi sırasında, eğitim sisteminde bir değişiklikle işçi, köylü ve askerlere, doğrudan kitlelerin tavsiyesi üzerine üniversiteye girebilme şansı tanınması vasıtasıyla söz konusu soruna eğilme fırsatı bulabilecektir.[9]

Mao, Çin'in kolayca dünyadaki egemen kapitalist sistemin dümen suyuna girebileceğinin farkındaydı ve bu anlamda Kültür Devrimi, Mao'nun ülkeninin kapitalizmin yörüngesine kaymasını önlemek için başlattığı son cüretkâr ve umutsuz girişimin adıydı. Mao ölüm döşeğindeyken, Deng Xiaoping'i yazılı olarak ya da diğer çalışma arkadaşlarının önünde Kültür Devrimi'ne desteğini açıklamak için zorladı ve ikna etmeye çalıştı. Mao'nun isteği, Deng'in en azından Kültür Devrimi'nin yüzde 70 oranında haklı olduğunu kabul etmesiydi. Deng, her ne kadar Mao'ya Kültür Devrimi kararına asla karşı gelmediği için yeminler etse de, Mao'nun istediklerini yapmamak için ayak diredi. Hâlbuki tarih, Deng'in yeminlerinin aksine Kültür Devrimi kararına karşı çıktığını kanıtlamaktadır. Mao'nun Deng Xiaoping'e atıfla derin bir of çekip umutsuzca ifade ettiği üzere, "kapitalist yolcu hâlâ kapitalist yolda yürümeye devam etmektedir. [O,] karara asla karşı çıkmadığını söylüyor! Güvenilmezdir." Deng gerçekten de kapi-

9 Kültür Devrimi (1966-1976) sırasında Çin'de üniversite giriş sınavları kaldırılmış; 1970 yılı Haziran ayında Peking ve Qinghua Üniversitelerinin sunduğu bir pilot projeyi kabul eden ÇKP Merkez Komitesi, üniversitelerin emekçi kitleler tarafından önerilen işçi, köylü, Halk Kurtuluş Ordusu mensubu ve genç parti kadroları arasından öğrenci seçmelerini kararlaştırmıştır. 1970 yılında bu yöntem ilk defa denenerek yaklaşık 42 bin "işçi-köylü-asker öğrenci" (工农兵学员, gōngnóng-bīng xuéyuán) çeşitli üniversiteler tarafından kabul edilmiştir. –Ç.N.

talizmi yeniden inşa edecek; onun başını çektiği "Çin'e özgü sosyalizm", pek çok gelişmiş kapitalist ülkedekinden bile daha pervasız olacaktı. Bu açıdan bazılarının şakayla karışık "kapitalizmi sadece Çin kurtarabilir" demelerine şaşmamak gerekir.

Her ne kadar belgeye dayalı kanıtlar aksini işaret etse de ancak Kültür Devrimi'nin Mao'nun müstakbel halefi Liu Shaoqi'ye karşı giriştiği kişisel bir iktidar mücadelesi olduğu dillere pelesenk olmuştur. Oysa Mao zaten ÇKP'deki ve ÇHC'deki en yüksek otoriteydi; kendisine meydan okuyabilecek hiç kimse yoktu. Bu gerçek, hem Mao hem de diğer herkes tarafından pekâlâ bilinmekteydi. Mao istese, Kültür Devrimi gibi 1966'dan 1976'ya dek tam on yıl sürecek bir kitle hareketi başlatmadan da Liu'yu kolaylıkla bertaraf edebilirdi. Aslına bakılırsa 1966 Ağustos'unda, yani Kültür Devrimi'nin henüz başında, Beijing'de toplanan Sekizinci Parti Kongresi On Birinci Genel Kurulu'nda Liu'nun rütbesi ÇKP içerisinde Mao'dan sonraki en yüksek mevkiden sekizinci mevkiye düşürülmüştü. Mao'nun bunu başarmak için tek yaptığı ise, bir kâğıt parçası üzerine birkaç satır karalayıp bir "büyük karakter posteri" hazırlamaktı.[10] Yıllar sonra Kültür Devrimi sırasında kendisi de çok çeken Liu'nun dul eşi parlak zekâlı Wang Guangmei'in de itiraf edeceği üzere; aralarında siyasî görüş farklılıkları olmakla birlikte başlangıçta Mao Liu'yu siyasî olarak ortadan kaldırmaya yeltenmemiştir (Liu'nun siyasî ve hatta kişisel talihi, ancak yeraltında mücadele eden bir komünist eylemci olduğu günlerde, hainlik yaptığı "somut delillerle" Mao'ya sunulunca tersine dönecektir).

---

10 Çin'de halk tarafından duvarlara, panolara ve kamuya açık alanlara asılan; genelde büyük Çince karakterle ve elle yazılan; eleştiri, özeleştiri ve propaganda amaçlı afişlere "büyük karakter posterleri" (大字报, dàzìbào) deniliyordu. Büyük karakter posterleri, özellikle Kültür Devrimi yıllarında yaygın olarak kullanılmıştır. Mao da, meşhur "Karargâhı bombalayın!" çağrısını 5 Ağustos 1966'da Peking Üniversitesi'ne asılan büyük bir karakter posteri ile yapmıştır. Büyük karakter posteri yazma hakkı, 1975 yılında dört büyük demokratik haktan (大民主, dàmínzhǔ) biri olarak anayasaya girmiştir (Diğer "büyük demokratik haklar" özgürce konuşabilme hakkı, görüşleri bütünüyle dile getirebilme hakkı ve büyük tartışmalar yürütebilme hakkıdır). 1982 yılında Mao sonrası reformcu önderliğin yaptığı anayasa değişikliği ile birlikte, grev hakkının yanı sıra bu dört büyük demokratik hak da anayasadan çıkartılmıştır. –Ç.N.

Peki, öyleyse Mao Kültür Devrimi'ni niçin başlatmıştır? Mao'ya göre mesele, Çin'in hangi yolu seçeceğidir: Çin sosyalizm yolunda mı ilerleyecektir, yoksa kapitalizm yoluna mı sapacaktır? 1965 yılında, Kültür Devrimi'nden ancak bir yıl kadar önce Mao, gerilla savaşını başlattığı yer olan Jinggangshan'a bir ziyarette bulundu. Jinggangshan'a yapılan bu simgesel ziyaret, Mao'nun kafasında Çin için yeni bir başlangıç tasarladığını apaçık ortaya koymaktaydı. Jinggangshan ziyareti sırasında, bazı nadir anlarda Mao, çevresindekilere, kolektifleştirmenin Çin sosyalizmi için niçin hayati öneme sahip olduğunu düşündüğünü açıkladı (Ma 2006). Bu, Mao ile Liu Shaoqi'nin ayrıldığı noktalardan bir tanesiydi. Altını çizmek gerekir ki Mao sonrası önderlik, sosyalizmden kapitalizme geçişi öngören sözde reformlarına, Çin kırsalındaki kolektiflere dayalı sistemi dağıtarak başlayacaktı.

Mao o günkü Çin'de kapitalizm karşıtı bir devrimin zorlu görevlerle karşı karşıya olduğunu biliyordu; zira devrim, insanların kafa yapısını ve dünya görüşünü yeniden şekillendirmek durumundaydı. Tam da bu sebeple Kültür Devrimi'nin amacı, siyasî ve entelektüel seçkinleri "kültürel bir devrime" tabi tutmaktı. Mao 1966 Mayıs'ında, Kültür Devrimi'nin başlayacağı tam da en hareketli günlerde, Chen Boda, Qi Benyu ve Lin Biao'nun has adamı general Yang Chengwu gibi ÇKP merkezinin ideolojik önderlerini Shanghai'a çağırdı. Mao bu isimlere, halkın bakış açısını ve yaşam tarzını dönüştürmek için somut bir yöntem üzerine kafa yorduğunu açıklayacaktı. Bu, daha sonra 7 Mayıs Yönergesi olarak anılacaktır. Zira Mao 7 Mayıs 1966 günü, Halk Kurtuluş Ordusu asker ve subaylarının hep birlikte yalnızca askerî eğitimlere değil aynı zamanda kültürel etkinliklere ve tarımsal üretime de katıldıklarını bildiren bir rapor üzerine övgü dolu bir mektup kaleme almıştır. Yönergede kabaca bir kişinin salt para kazanmak ve yaşamak için değil devrimci bir özne olmak için de çalışması gerektiği vurgulanmaktadır. Her ne kadar iş bölümünü topyekûn ortadan kaldırmak mümkün olmasa da her işçi biraz da tarlada çalışmalı ve her tarlada da biraz sınaî işler yapılmalıdır. Bir asker, tıpkı askerî eğitime katıldığı gibi, üretim sürecine de katkı sunmalıdır. Bir öğrenci, hem her türlü beden emeği gerektiren işi, hem de toplumsal aktiviteleri birlikte yürütebilmelidir. Parti yetkilileri zaman zaman yönettikleri insanlarla birlikte yaşa-

yabilmeli ve onlarla birlikte üretim sürecine katılabilmelidir, vb. (Qi 2013)

Mao'nun Kültür Devrimi düşüncesi, On Altı Madde adlı belgede detaylıca işlenmiştir. Kültür Devrimi'ni resmen başlatan bu belge, hareketin üç aşamasından bahsetmektedir: İlk aşama, otoritelere karşı mücadeleye girişmektir; ikinci aşama kapitalist düşünceleri eleştirmektir; üçüncü ve son aşama ise reforma girişmektir (斗批改, dòu-pī-gǎi[11]). Mücadele aşaması süresince bütün Çinliler yerleşik düşünce ve alışkanlıklara karşı, ama özellikle de önder ve yetkili konumda olanlara karşı mücadeleye katılmalıdır. Ardından bütün Çinliler hem başkalarını, hem de kendilerini sıkı bir eleştiriye tabi tutmalıdır. En son aşamada bütün kurumlar yeni düşünceler ve mücadele ile eleştiri aşamasının ardından erişilecek uzlaşı temelinde reformdan geçirilmelidir. Gerçekte ise, Kültür Devrimi Mao'nun öngördüğü biçimde gelişmemiştir.

Bu, bir ölçüde anlaşılabilir bir durumdur. Mao'nun sınıf mücadelesi kuramı, farklı düzeylerde parti önderlikleri tarafından toprak ağaları gibi klasik sınıf düşmanlarına karşı ustalıkla kullanılmıştır. Ancak aynı kuram, iş söz konusu parti önderliklerini bu kez yeni sınıf düşmanları olarak değerlendirmeye geldiğinde korku ve direnişe yol açmıştır. Yine de Parti ve ordu içerisinde hiç kimse, açıkça ve şahsen Mao'ya meydan okumaya cesaret edememiştir. Bunun yerine Mao'nun çizgisine karşı çıkanlar, farklı araçlarla Kültür Devrimi'ni raydan çıkarmaya uğraşmışlardır. Dahası, Mao'yu takip etmeye çalışanlar da ya onu tam olarak anlamamış ya da Kültür Devrimi'yle hedeflediğinin tam aksi yönde hareket etmişlerdir. Mao'nun başlangıçta üzerinde iyi düşünüp taşındığı bir planı olmaması muhtemeldir ve Mao pek çok beklenmedik gelişme karşısında el yordamıyla bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Son olarak, bazı yaratıcı deneyimleri geliştirmek ve reformlardan sonuç almak için yeterli vakit ve çaba sarf edilemediğini de eklemek gerekir. Nihayetinde çok daha etraflı ve derinlemesine bir araştırma gerektiren bütün bu karmaşık etmenler yalnızca Kültür Devrimi'nin büsbütün yenilmesine yol açmamış, aynı zamanda halk kesimlerinin ters tepki vermesine de neden olmuştur. Bu ise daha sonra Deng'e, Kültür Devrimi kararını tersyüz etmesi için uygun bir zemin sunmuştur.

11 "Mücadele, eleştiri, reform" –Ç.N.

Sonuç

Mao döneminde siyasa yapım ve uygulama süreçlerine katılan siyasî ve entelektüel seçkinler sosyalist Çin'e karşı daha sert ve eleştirel bir tutum takınırken, bu dönemin yükünü sırtında taşıyan insanların, yani kırsal nüfusun ve kentli işçilerin Mao'ya ve mirasına çok daha olumlu yaklaşmaları bir çelişki gibi görünmektedir. Aralık 2013'te düzenlenen yeni bir anket çalışmasına göre, Beijing, Shanghai, Guangzhou, Chengdu, Xi'an, Changsha ve Shengyang'dan 18 yaş üzerindeki 1045 katılımcıya Mao'nun iyi yönlerinin kötü yönlerine ağır bastığı görüşüne katılıp katılmadıkları sorulmuş, katılımcıların yüzde 78,3'ü bu yargıya katıldığını, yüzde 6,8'i ise kesinlikle katıldığını bildirmiştir. Kimileri, bu anketi düzenleyen kurum Çin hükümetinin resmî yayın organlarından *Global Times* olduğu için sonucun doğruluğunu tartışmalı bulabilir. Ancak kendi çalışmamın sonuçları da (Gao 2008) beni, bu oranların günümüz Çin'indeki toplumsal gerçekliği yansıttığına ikna etmektedir. Bu sonuçlar karşısında verilebilecek bir diğer muhtemel tepki de, Çinlilerin çoktan beri beyinlerinin yıkandığı ve doğruyu söylemedikleri olabilir. Bu kendini beğenmiş tutum yalnızca Çin'in nasıl bir yer olduğuna ilişkin pek az fikir sahibi olan Soğuk Savaş zihniyetini yansıtmakla kalmamakta, aynı zamanda şaşırtıcı derecede bir cehalete de delalet etmektedir. Bunlara kalsa gerçekleri görebilecek bir Allah'ın kulu yoktur; Çin'deki geniş halk kitleleri tanrısal bir el tarafından kolaylıkla manipüle edilebilen milyonlarca insanlık dışı yaratıktan başka bir şey değildir.

Yazara göre bu çelişkili durumun en akla yatkın açıklaması şudur: Her ne kadar Çin'in sosyalist dönemdeki başarıları alt sınıftan insanların, özellikle de kırsal nüfusun sıkı çalışması ve fedakârlığı sayesinde elde edilebilmiş olsa da, yine bu insanların büyük çoğunluğu söz konusu dönemde uygulanan politikalardan fazlasıyla yararlanmıştır. Bu, madalyonun bir yüzüdür. Diğer yüzü ise, yine aynı dönemde siyasî ve entelektüel seçkinlerin hak ettiklerini düşündükleri ayrıcalıkların keyfini sürmelerine izin verilmediği (ki ÇHC'nin ilk yıllarında bu ayrıcalıkların keyfini gerçekten sürmüşlerdir) ve değişmeye ve "kitlelerle" işbirliği yapmaya zorlandıkları için kendilerini tehlike altında, fedâ edilmiş ve gururu kırılmış hissetmeleridir. Mao sonrası Çin'de siyasî ve

entelektüel seçkinlerin ayrılacalıklarına ve zenginliği nasıl çılgınca ve vahşice kapıştıklarına bir göz atmak, Mao döneminden neden hazzetmediklerini anlamak için yeterlidir.

Kaynaklar

Benton, Gregory ve Lin Chun (2009), ed., *Was Mao Really a Monster?* [Mao Gerçekten de Bir Canavar mıydı?], Londra ve New York: Routledge Contemporary Chinese Series.

Bramall, Chris (1993), *In Praise of Maoist Economic Planning: Living Standards and Economic Development in Sichuan Since 1931* [Maoist İktisadî Planlamaya Övgü: Sichuan'da 1931'den Bu Yana Yaşam Standartları ve İktisadî Kalkınma], Oxford: Clarendon Press.

Chang, Jung ve Jon Halliday (2005), *Mao: The Untold Story* [Mao: Anlatılmayan Hikâye], Londra: Cape.

Chen, Meixia, (2004), "The Great Reversal: Transformation of Health Care in the People's Republic of China" [Büyük Geri Dönüş: Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü], içerisinde William C. Cockerham, ed., *Blackwell Companion to Medical Sociology* [Blackwell Tıp Sosyolojisi El Kitabı], 2. baskı, Oxford: Blackwell.

Dikötter, Frank (2011), *Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958–62* [Mao'nun Büyük Kıtlığı: Çin'in En Yıkıcı Felâketinin Tarihi, 1958-62], Birleşik Krallık: Bloomsbury Publishing PLC.

Gao C. F. Mobo (2008), *The Battle for China's Past: Mao and Cultural Revolution* [Çin'in Geçmişi İçin Mücadele: Mao ve Kültür Devrimi], Londra: Pluto.

Gao, C. F. Mobo (1999, 2007), *Gao Village: A Portrait of Modern Life in Rural China* [Gao Köyü: Çin Kırsalında Modern Yaşamın Bir Portresi], Honolulu: University of Hawai'i Press.

Garnaut, Anthony (2013, July), "Hard facts and half-truths: The New Archival History of China's Great Famine" [İnkâr Edilemez Olgular ve Yarı Gerçekler: Çin'in Büyük Kıtlığının Yeni Arşivsel Tarihi], *China Information*, cilt 27, no. 2, ss. 223-246.

Li, Yi (李毅) (2005), The Structure and Evolution of Chinese Social Stratification《中国社会分层的结构与演变》[Çin'in Toplumsal Sınıflarının Yapısı ve Evrimi]. Lanham, MD: University Press of America.

Lin, Chun (2006), *The Transformation of Chinese Socialism* [Çin Sosyalizminin Dönüşümü], Durham ve Londra: Duke University Press.

Ma, Shexiang (马社香) (2006), 前奏一毛泽东1965年重上井网山 [Başlangıç: 1965, Mao Zedong Yeniden Jinggangshan'da], Beijing: 当代中国出版社 [Çağdaş Çin Yayınevi].

Meisner, Maurice (1999), *Mao's China and After: A History of the People's Republic* [Mao'nun Çin'i ve Sonrası: Halk Cumhuriyeti Tarihi], 3. Baskı, New York: Free Press.

Qi, Benyu (戚本禹) (2013). 亲聆毛主席讲五七指示 (Başkan Mao'nun 7 Mayıs Yönergesi'ni Dinlemek), *wuyou zhixiang*, http://www.wyzxwk.com/Article/lishi/2013/12/311563.html, Son Erişim Tarihi: 26 Aralık 2013.

Sun, Warren (孙万国) (2013), "Mao Zedong'un 'Açık Delili' mi? – 'Büyük Kıtlık'ın Yazarı Frank Dikötter'in Akademik Çarpıtmasını Sorgulamak" ("毛泽东的《手枪冒烟》了吗? ——质疑《大饥荒》作者冯克（Frank Dikötter）的学术造假"), Çin Yakın Tarihi Uluslararası Konferansı (当代中国史研究述评 国际研讨会), Beijing 25-27 Haziran 2013（北京，6月 25-27日），2013.

Tian, Fu (天父) (2007), '现代中国的"新四大发明"全都诞生在毛泽东时代' (Modern Çin'in Dört Büyük İcadının Tamamı Mao Döneminde Yapıldı), *Wuyou zhixiang*, http://www.wyzxwyzx.com/Article/Class22/200705/18955.html, Son Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2007.

Vogel, F. Ezra (2011), *Deng Xiaoping and the Transformation of China* [Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü], Cambridge, Massachusetts ve Londra: The Belknap Press of Harvard University Press.

Yang, Songlin (杨松林) (2013), 总要有人说出真相——关于"饿死三千万 [Biri Gerçeği Söyleyecekti: "Açlıktan Otuz Milyon Ölü" Savı Üzerine], Guangdong: 南海出版公司 [Nanhai Yayın Şirketi].

GÜNÜMÜZDE ÇİN'İN YÜKSELİŞİNİN ALTINDA YATAN NEDEN SOSYALİZMİN MİRASIDIR

Dongping Han

2014, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 65. yıldönümü. Bu, ayrıca, Dünya Bankası'nın (DB) Çin'in ABD'yi geride bırakarak dünyanın en büyük ekonomisi olacağını iddia ettiği yıl.[1] (1) (Çin hükümeti, DB'nin kullandığı yöntemin uygun olmadığını öne sürmekte ve bu iddiayı sorgulamaktadır). Ne var ki, dünya ekonomisinde bir numara olsun ya da olmasın, dünyanın en yoksul ülkelerinden biriyken yalnızca 65 yıl içerisinde bugünkü konumuna gelmiş olduğu su götürmez bir gerçektir ve haklı olarak bu yükselişin ardındaki sebeplere ilişkin ciddi tartışmalar vardır.

I.

1949'da, Çin Komünist Partisi İktidara Gelmeden Hemen Önce Çin'in Durumu

1949 yılında ÇKP iktidara gelmeden önce Çin yarı-sömürge ve yarı-feodal bir toplumdu. Yabancılar, Çin'de ayrıcalıklı haklara sahip olmanın keyfini sürüyorlardı. Pek çok yabancı ülkenin Çin'de kendi yönetimine, mahkemelerine ve polis gücüne sahip olduğu etki alanı vardı. Shanghai ve diğer büyük şehirlerde İngilizler, kendi denetimleri altındaki bölgelerde devriye gezen Hindistanlı polisler tutmuşlardı. Sömürgeci İngilizler, Shanghai'da, kendi parklarının girişine "Çinliler ve köpekler giremez" diye tabelalar bile asıyorlardı. Gerçekten de İngiliz sömürgeciliği, Çinlilere köpek muamelesi yapmaktaydı.

1943 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İngiliz ve Amerikalı sömürgeciler göstermelik olarak ayrıcalıklı hakla-

1 ÇHC, 2014 yılından beri GSYİH (Satınalma Gücü Paritesi) göstergesine göre ABD'nin üzerinde, ulus devletler arasında dünyada birinci sırada yer almaktadır. Nominal GSYİH'ye göre ise ABD, ÇHC'nin üzerinde ilk sırada yer almayı sürdürmektedir. –Ç.N.

rından vazgeçme kararı aldılar. Amaçları, savaş esnasında Japonya'ya karşı müttefik olan Çin'le ilişkileri daha da geliştirmekti. Fakat aslında, ayrıcalıklı haklardan yararlanmaya sonuna kadar devam ediyorlardı. Amerikan askerleri herhangi bir bedel ödemek zorunda kalmaksızın Çinli kadınların ırzına geçmeyi sürdürdü. (2) İngiliz savaş gemileri, İngiltere ve Çin arasında evvelce imzalanan eşitsiz anlaşmalar gereği Çin'in iç nehirlerinde kafalarına göre yol almaktan vazgeçmedi. En sonunda komünistlerin önderlik ettiği Halk Kurtuluş Ordusu, Uzun Nehir'de yüzen İngiliz savaş gemilerinden birine ateş açtı da yabancı savaş gemilerinin Çin'in iç nehirlerinde kullandığı geçiş hakkına kesin bir biçimde son verilmiş oldu. (3)

Yabancı güçler Çin'e ve Çinlilere köpek gibi muamele ediyorlardı, zira Çin güçsüzdü ve kendini korumak için saldırılara yanıt verebilecek konumda değildi. Çin 1840 Birinci Afyon Savaşı'nı ve 1860 İkinci Afyon Savaşı'nı kaybettikten sonra, İngiliz ve Amerikan uyuşturucu satıcıları Çin toplumunu afyona boğmuştu. Milyonlarca Çinli uyuşturucu bağımlısı olmuştu. Çin'in aynı zamanda para birimi olan gümüş, ödemeler yüzünden ülke dışına akıp gidiyordu. İngiltere ve Fransa, Çin'e 32 milyon ons gümüşlük bir savaş tazminatı dayattı. Çin, bunu ancak yine İngiliz ve Fransız bankalarına borçlanarak ödeyebilirdi. 1894 yılında Çin, Kore için Japonya'ya karşı verdiği savaşı kaybetti ve bu kez de Japonya'ya 300 milyon ons gümüşlük bir savaş tazminatı ödemeye mahkûm edildi. Bu, Çin hükümetinin iki, Japon hükümetinin ise dört yıllık vergi gelirlerine denk bir miktardı. 1900'de Çin halkı, Çin'in yargı sistemine müdahale eden yabancı misyonerlere karşı ayaklandı. Sekiz yabancı ülke fırsattan istifade 'Boksör Ayaklanması' olarak bilinen bu isyanı bastırmak için Çin'e asker yolladı. Yabancı eşkiyalar Beijing ve çevresini bir güzel yağmaladı. Bu kez Japonya, Rusya, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya gibi emperyalist güçler Çin'e 450 milyon ons altın değerinde savaş tazminatı dayattı. 1850'ye dek dünyanın en önde gelen ekonomisi olan Çin öylesine kan kaybetmişti ki, adeta dizlerinin üzerine çökmüş, gelenin gidenin kendisini kırbaçlamasını bekliyordu.

ABD'ye yeni geldiğim sıralar bir avukatla arkadaşlık kurmuştum. Bu avukat zengin bir aileden geliyordu ve benimle Taocu felsefe üzerine sohbet etmeye bayılıyordu. Bana, "Dongping,

Laozi[2] böyle bir durumda ne yapardı?" gibi ucu açık sorular sorar dururdu. Sonraları bu arkadaşım bana, büyükbabasının üç torununun her biri için ayrı ayrı hazırladığı, özenle ciltlenmiş günlüklerini gösterdi. Günlüklerin yazarı olan büyükbabası 1905 yılında Hong Kong, Japonya ve Çin'i kapsayan bir Doğu Asya gezisi yapmıştı. Günlüklerinde büyükbaba, "Çin adamlarının"[3] fena halde düşük toplumsal konumlarıyla dalga geçiyordu. ABD ve Kanada arasındaki sınır kapısında, isteyen herkesin arama yapılmaksızın ABD'ye girebildiğine şahit olmuştu. Ancak "Çin adamları," ABD'ye girmeden evvel detaylı bir biçimde aranabilmeleri için çıplak biçimde bir hayvan kafesine sokuluyordu. Doğu Asya'ya gittiğinde ise, kir pas içinde, aç biilaç ve üstü başı dökülen "Çin adamlarının" İngiliz sömürgesi olan Hong Kong'da ve kendi ülkelerindeki Kanton'da [Guangzhou] hayvan gibi çalıştırıldıklarını ve hayvan gibi yaşadıklarını görmüştü. Sürekli kendi kendine "Çin adamı" niye böyle sorunlu bir insan evladı diye sorup duruyordu. Bir akşam Amerikalı arkadaşımla bir lokantada içki içerken, büyükbabasının torununun bir "Çin adamıyla" birlikte yemek yediğini görse mezarında ters döneceğini söyledim. Belli ki henüz büyükbabasının günlüğünü okumamış olan arkadaşım bu yorumuma çok şaşırdı. Ona büyükbabasının günlüğüne yazdıklarını söylediğimde kahkahayı bastı ve zamanın değiştiğini, mezardaki büyükbabasının yaklaşımının da sağ olsa mutlaka değişmiş olacağını söyledi.

Batının "uluslararası hukuk" sistemine göre dünyamız, pratikte neredeyse orman kanunlarının geçerli olduğu bir yerdir. Güçlü olan hoşuna giden her şeyi yapabilir ve güçsüz olan hayatta kalabilmek için güçlünün yapacağı her şeye katlanmak zorundadır. Çin elden ayaktan düşüp de kendini korumaktan aciz hâle gelince Batılı zorbaların elinde mağduriyetten mağduriyete sürüklenmiştir. Çin güçsüzdü. Çin halkı, dönemin bütün toplumsal aksaklıklarından nasibini almış, acı içinde kıvranıyordu.

2 Laozi (老子), Taoculuğun kurucusu kabul edilen antik dönem Çin filozofu. Efsanevi bir figür olan Laozi'nin adı, "Yaşlı Usta" anlamına gelmektedir. –Ç.N.

3 Geçmişte İngilizce konuşulan ülkelerde ve özellikle Kuzey Amerika'da Çinlilere "Çin adamı/kadını" (Chinaman/woman) denirdi. Bu, çoğu zaman bilinçsizce kullanılsa da örtük biçimde aşağılayıcı ve incitici bir tabirdi. –Ç.N.

O yıllarda Batılı yazarların Çin hakkında yazdıklarına bakıldığında besin yetersizliğinin, çocuk ölümlerinin, kadın ticaretinin, uyuşturucu kullanımının, eşkıyalığın, suçun, fuhuşun ve yolsuzluğun sayfalar boyunca anlatıldığı görülür. (4) Çin halkı, Doğu Asya'nın hasta adamı olarak anılıyordu. Halkın yüzde 90'dan fazlası okuma yazma bilmiyordu ve 1949'a gelindiğinde yaşam beklentisi sadece 32 yıldı. İki milyonluk Shanghai'da, şehrin toplumsal işler departmanı sokaklardan her gün ortalama 200 ceset topluyordu. Toprak, küçük bir azınlığın elinde toplanmıştı. İflas etmiş köylüler kırsal bölgelerde hayatta kalma şanşları kalmadığından, karınca sürülerini andırırcasına Shanghai gibi büyük kentlere akın ediyorlardı. Pek çok yoksul köylünün çocuğu fabrikalarda çocuk işçi olarak çalışıyor ve pek çok köylü kızı şehirlerin genelev bölgelerinde fahişelik yapıyordu. (5)

Doğal afetler, yabancı saldırganların yol açtığı savaşlar ve çeşitli savaş ağaları arasında sürüp giden çatışmalar yüzünden Çin'de sık sık kıtlık çıkardı. 1938 yılında Japon güçlerinin ilerlemesini durdurmak için Jiang Jieshi (Batı'da daha çok bilinen adıyla Chiang Kai-shek) Huayuankou'daki Sarı Nehir bendinin bombalanmasını emretti. Bunun yol açtığı su baskınları yüzünden yüz binlerce insan öldü ve on milyondan fazla insan evini barkını kaybetti. 1942-43 yıllarında Kuzey Henan'da bir kuraklık oldu. Bunun sonucunda ise beş milyon insan yaşamını yitirdi. Köylüler topraklarını kaybetti, küçük çocuklarını satmak zorunda kaldı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Kuzey Çin'de büyük bir kıtlık patlak verdi. Henüz yeni kurulan Birleşmiş Milletler (BM) bu büyük kıtlığı gidermek için kapsamlı bir yardım çalışmasına girişti. (6) Çinli yerel yöneticilerin hazırladığı eski yerel gazetelerde, kıtlığın bütün Çin'de yaygın olarak görüldüğü kaydedilmektedir. Amerikan seçkinlerinin Çin'deki komünist hükümetin kendi halkını besleyemeyeceğini ve eninde sonunda ayakta kalabilmek için yüzünü ABD'ye dönmek zorunda kalacağını düşünmelerinin sebeplerinden biri de budur. 1952'ye gelindiğinde, Çin'in pek çok iktisadî kalkınma ve refah göstergesi Hindistan'ın gerisindedir.

II.
Sosyalist Dönemde Çin (1949-1976)

Toprak Reformu ve Kore Savaşı:

Çin'in komünist hükümeti, tam anlamıyla enkaz hâlinde bir ülke ve ulus devraldı. Başkan Mao'nun önderliği altında komünist hükümet, Çin'in sorunlarını bir bir çözmeye koyuldu. Çin'in ne sermayesi, ne uzmanlığı ne de çağdaş kalkınma için gerekli eğitimli personeli vardı. Elde avuçta olan, yalnızca devasa fakat zırcahil bir nüfustu. Çin'in komünist hükümeti, insanlık tarihinin en büyük siyasî hareketlerinden birini başlattı: Toprak reformu. Bu, Çin'in önündeki sorunları çözmenin ilk adımıydı. Toprak reformu ÇKP'nin en önde gelen siyasî ilkelerinden biriydi ve Çin ile Çin'in kalkınma yolu üzerinde çok derin bir siyasî etkiye sahipti. Aslına bakılırsa, çiftçilere toprak dağıtılması fikri, tarih boyu Çinli köylülerin hayali olagelmişti.

ÇKP kurulduğu zaman, "çiftçiye toprak" temel siyasî ilkelerden biri olarak kabul edildi. Jiang Jieshi 1927 yılında silahını eski müttefiki komünistlere doğrulttuğu zaman, Başkan Mao toprak devrimini başlatmak için Jinggang Dağlarına çekildi. Çoğu köylülerden oluşan küçük ordusunu, ancak "çiftçiye toprak" sloganı ile büyütebildi. Zengin azınlığın elindeki toprağa el koydular ve bunu yoksul çoğunluğa dağıttılar. Jinggang Dağları bölgesinde komünist güçlerin etki alanını büyütmesi Jiang Jieshi ve hükümetini teyakkuza geçirdi. Jiang, gelişen komünist gerilla gücünü bastırmak için yüz bin kişilik bir orduya hareket emri verdi. Başkan Mao'nun komuta ettiği komünist gerilla ordusu Jiang Jieshi'nin askerî saldırısını püskürmeyi başardı. Üstelik komünist gerilla ordusu düşmanın silahlarını da ele geçirip kendisini teçhizatlandırdı. Bunun peşi sıra Jiang Jieshi'nin 200.000 askerlik ikinci askerî saldırısı, 300.000 askerlik üçüncü askerî saldırısı ve yarım milyon askerlik üçüncü askerî saldırısı geldi. Bu saldırıların hepsi de yenilgiye uğradı; bu sayede düşman kan kaybederken komünist güçler olağanüstü biçimde büyüdü. 1934 yılında Jiang Jieshi bir milyon kişilik bir askerî gücü harekete geçirerek Jiangshi ve Hunan sınırındaki komünist üs bölgelerine beşinci saldırıyı başlattı. Komünist güçler üs bölgelerini kaybettiler ve Uzun Yürüyüş'e başlamak zorunda kaldılar. Ancak Ocak 1935'teki

Zunyi Konferansı'nda[4] Başkan Mao önderlik konumuna geri döndükten sonra Çinli komünistler ve kumanda ettikleri ordu Uzun Yürüyüş'ü başarıyla tamamladı ve Jiang'ın kendilerini yok etmek için harcadığı bütün çabayı boşa çıkardı.

Şiddetli Japon saldırısı ve Çin halkının Japonya'ya karşı direniş talebi karşısında Jiang Jieshi, ÇKP ile birlikte ikinci kez birleşik cephe kurmak zorunda kaldı. ÇKP, bu süreçte "çiftçiye toprak" hareketine ara vermeyi kabul etti. Fakat Jiang Jieshi 1946'da ABD hükümetinin desteğiyle komünistlere karşı iç savaşın fitilini ateşleyince, ÇKP derhal "çiftçiye toprak" hareketine geri döndü ve kendi denetimindeki bölgelerde toprak reformunu uygulamaya koydu.

Toprak reformu politikası iç savaş sırasında ÇKP'nin başarısında can alıcı bir rol oynadı. 1946 yılında Çin İç Savaşı henüz yeni patlak verdiğinde komünistlerin ordusunda sadece yetersiz teçhizata sahip bir milyon asker vardı. Buna karşın Jiang Jieshi'nin çok daha iyi teçhizatlandırılmış, ABD hükümetinden askerî destek alan, sekiz milyon kişilik bir ordusu vardı. ÇKP hem asker, hem silah sayısı açısından dezavantajlı durumdaydı. Fakat sadece üç yıl içerisinde Halk Kurtuluş Ordusu, Jiang Jieshi'nin ABD tarafından teçhizatlandırılan sekiz milyon kişilik ordusunu bozguna uğratmayı başardı. Bunun sebebi basitti. Jiang Jieshi'nin ordusu, çoğunlukla hükümet tarafından askere alınmış yoksul köylülerden oluşuyordu. Bu yoksul köylülerin, kendilerini ezenler için savaşması için hiçbir sebep yoktu. Savaş esnasında bu askerlerin üçte birinden fazlası savaşmaksızın safını değiştirdi. Komünist ordu tarafından esir alınanlar da, komünistlerin kendileri gibi köylüleri kurtarmak için savaştıklarını öğrenince, göz açıp kapayıncaya dek komünist birer savaşçı hâline geliyorlardı. (7)

4 ÇKP önderliği içerisindeki koordinasyon sorunu, GMD saldırısı karşısında stratejik olarak geri çekilen Kızıl Ordu birlikleri arasında uyumsuzluk yaratmış; hatalı planlamalar nedeniyle Jiangxi'de ciddi kayıplar verilmişti. Bunun üzerine ÇKP Politbürosu, Uzun Yürüyüş sırasında, 1935 yılı Ocak ayında Zunyi'de toplandı. Konferansta Bo Gu ve Komintern temsilcisi Otto Braun'ın başını çektiği önderlik grubu ile Mao Zedong'un başını çektiği muhalefet karşı karşıya geldi. Zhou Enlai'nin Mao'nun tarafına geçmesiyle önderlik içindeki dengeler değişti ve Mao bu konferanstan itibaren fiilen ÇKP'nin merkezî önderi konumuna yükseldi. –Ç.N.

ÇKP iktidara geldikten sonra bütün Çin'de toprak reformu uyguladı. Çin'deki kırsal nüfusun sadece yüzde 5'ini meydana getiren toprak ağaları ve zengin köylülerin aleyhine olan bu toprak reformu sayesinde, Çinli köylülerin yüzde 70'i toprağa kavuştu. Çin'deki toprak reformunun önemi asla ama asla azımsanmamalıdır. Toprak reformu, Çin halkı açısından en önemli siyasî eğitim kaynağı olmuştur. Toprak reformundan önce Çin'in yoksul köylülerine, önceki yaşamlarında yaptıkları hataların karşılığı olarak yoksulluk çektikleri belletiliyordu. ÇKP'nin yoksul köylülelerin önceki yaşamlarını değiştirmesi elbette ki olanaksızdı. Fakat köylülere, mevcut yaşamlarını değiştirmeleri için önderlik edebilirdi. Bunu, toprak reformuyla birlikte köklü bir biçimde gerçekleştirdi. Yoksul köylülere göre bu, pratikte, yoksulların geçmiş yaşamlarında işledikleri günahlar yüzünden yoksul oldukları iddiasını geçersiz kılmaktaydı. Bu anlamda toprak reformu Çin halkını geleneksel inançların boyunduruğunu kırıp atmak için cesaretlendirdi ve Çin'in ulusal birliğini etkili bir şekilde güçlendirdi.

Toprak reformundan önce Çin halkı, haklı olarak Çin Devleti'ni hiç mi hiç umursamıyordu. Devlet, halkın yararına hiçbir şey yapmamıştı. Hâkim sınıflar zevk ve sefa içinde yaşamak için halkın sırtına vergi üstüne vergi bindiriyor ve Çin halkının evlatlarını kendi iktidarlarını sürdürmek için silah altına alıp savaştırıyorlardı. Şimdi ise, Çin'in yeni komünist hükümeti bütün halka belli bir parça toprak veriyordu. Özünde bu, halka devletini desteklemesi için mantıklı bir gerekçe sunuyordu. Geçmişte Batılı ülkelerin Üçüncü Dünya ülkelerini sömürgeleştirebilmiş olmalarının en önemli sebeplerinden biri, Üçüncü Dünya halklarının milliyetçi duyarlılığa sahip olmamasıydı. Tıpkı pek çok diğer Üçüncü Dünya ülkesi gibi, komünistler iktidara gelmeden önce Çin de ulusal birliğe sahip olmaktan uzaktı. Dr. Sun Yat-sen, ülkenin ulusal birlikten yoksun olmasından hareketle Çin'i bir kum yığını olarak tarif etmişti. (8)

ÇKP iktidarı ele geçirmeden önce Çin, yüz yılı aşkın süre boyunca yabancı ülkelere karşı girdiği bütün savaşları kaybediyordu. 1950'de ABD'nin başını çektiği BM güçleri, Çin hükümetinin uyarılarını dikkate almaksızın Çin sınırlarına dayandı ve Çin'in ulusal güvenliğini bir kez daha tehdit etmeye kalkıştı. O

zamanlar Amerikan hükümeti ve ABD'nin Doğu Asya'daki başkomutanı MacArthur, Çin hükümetine ve Çin halkına hiç saygı duymuyordu. Çin, dünyanın nükleer silahlarla donatılmış en güçlü ülkesine karşı yapsa yapsa ne yapabilirdi ki? MacArthur, Başkan Truman'ı Çin'in blöf yaptığına ve olası bir Çin müdahalesi için en elverişli zamanın çoktan geçtiğine ikna etti. Şayet Çin, Kore Savaşı'na girmeye cesaret ederse, insanlık tarihinin en büyük kıyamı yaşanacaktı. O zamanlar Çin'in bir donanması ya da hava kuvvetleri yoktu. Zayıf teçhizatlı Çin Halk Gönüllüleri,[5] o zamanlar dünyadaki toplam GSMH'nin yarısını üreten ülkenin ordusuyla, yani dünya üzerindeki en iyi teçhizatlandırılmış orduyla askerî anlamda başa çıkamazdı. (9)

Fakat Çin ordusu, yalnızca askerî bir örgüt değildi; her şeyden önce siyasî bir örgüttü. Başkan Mao, Halk Kurtuluş Ordusu kurulurken bu konunun üzerinde özellikle durmuştu. Kafasında apaçık siyasî bir hedef vardı ve bu da siyasî hedefleri gerçekleştirmek için savaşmaktı. Pek çok Çinli asker, Kore'de ne için savaştığını biliyordu. Kendilerine toprak veren devleti savunmak için ve yabancılar bir daha Çin'de kafalarına eseni yapabilme özgürlüğüne sahip olamasın diye savaşıyorlardı. Her ne kadar o dönemde Çinli askerlerin iyi silahları olmasa da, yalnızca iyi bir dava için savaşmaya siyasî olarak motive edildikleri için bile daha iyi savaşçılardı. Amerikalı askerler ve müttefikleri o zaman için dünyadaki en iyi silahlara sahipti belki, fakat Kore'de, evlerinden uzakta ne için savaştıklarına dair kafalarında net bir fikir yoktu. Bu nedenle en sonunda savaşı kaybetmeleri ve bu anlamda günümüze dek, 60 yılı aşkın bir süre devam edecek bir gelenek başlatmış olmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Dünyadaki en ölümcül silahlara sahip olan Amerikan ordusu, insanlık tarihinin gördüğü en etkili katliam makinesi olagelmiştir. Ne var ki önüne koyduğu siyasî görevleri tamamlama noktasında devamlı başarısız-

5 Halk Kurtuluş Ordusu, Kore Savaşı'na ABD ve BM güçleri ile resmî bir çatışmaya girmemek adına Çin Halk Gönüllüleri Ordusu (中国人民志愿军, Zhōngguó rénmín zhìyuànjūn) adı altında katılmıştı. Çin Halk Gönüllüleri, 1950 yılında Kore'ye girdi ve 1958'de Kore topraklarından tamamen çekildi. Mao Zedong'un 28 yaşındaki oğlu Mao Anying de bir Çin Halk Gönüllüsü'ydü ve 1950 yılı Kasım ayında, bir hava saldırısı sırasında hayatını kaybetti. Mao Anying, daha önce de İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet Kızıl Ordusu saflarında Nazilere karşı savaşmıştı. –Ç.N.

lığa uğramaktadır. Kore'de, Vietnam'da, Irak'ta ve Afganistan'da yenilmiştir. Dünya çapında aldığı askerî yenilgiler, geçtiğimiz 65 yılda ABD'nin gücünü ciddi biçimde geriletmiştir. 1945 yılında ABD, dünya altın rezervlerinin yüzde 70'ini elinde bulunduruyor ve dünya toplam GSMH'sinin yüzde 50'sini üretiyordu. O zamanlar hemen hemen bütün ülkelerin ABD'ye borcu vardı. Bugün ise ABD, dünyadaki en borçlu ülkelerden biridir; ayakta kalabilmesi diğer ülkelerden aldığı borca bağlıdır. Bugün esas olarak hizmet sektörüne dayalı GSMH'si, dünya toplam GSMH'sinin ancak yüzde 15'ine denk düşmektedir.

Kore Savaşı başladıktan sonra Çin Halk Gönüllüleri, ABD'nin başını çektiği BM güçlerini Çin sınırından 38. paralele dek püskürterek tarih yazdı. Savaş patlak verdiğinde hava kuvvetleri ve donanması bile olmayan zayıf teçhizatlı köylü ordusu, elverişli koşullarda savaşan ABD'nin başını çektiği BM güçlerini yenilgiye uğrattı. Çiçeği burnundaki Çin Hava Kuvvetleri, savaş sınavından alnının akıyla çıkmış oldu. Sonuçta Çin Halk Gönüllüleri, dünya barışına çok büyük bir katkı sundular; Çin'in ve Çin halkının saygınlık kazanmasını sağladılar. ABD ve diğer emperyalist ülkelere önemli bir ders verdiler ve bu ders bütün dünyada ulusal kurtuluş hareketleri için büyük bir ilham kaynağı oldu. Günümüzde dünya üzerinde yer alan ülkelerin yarıdan fazlası Kore Savaşı'nın ardından kuruldu.

Günümüzde Çin'de bazı insanlar hâlâ, Kore Savaşı sırasında ABD'ye direnen ve Kore halkına yardım eden Çin Halk Gönüllüleri'ni feda etmenin anlamlı olup olmadığını sorguluyor. Bu insanlara hatırlatmak gerekir ki hâlâ orman kanunlarının geçerli olduğu günümüz dünyasında her ulus saygınlık kazanmak zorundadır. Bir ulusun, diğer ulusların saygısını kazanmak için kendini feda etmesi son derece anlamlıdır. Şayet Çin Halk Gönüllüleri feda edilmeseydi, Çin'in bu kadar uzun bir süre barışçıl bir kalkınma gösterip gösteremeyeceği tartışmaya açıktır. Bazıları, o zamanlar ABD'nin Çin'e yönelik herhangi bir planının olmadığını öne sürüyor. Ancak eğer ABD'nin Çin'e yönelik herhangi bir plan yapmasını engelleyen bir şey varsa, o da Çin Halk Gönüllüleri'nin savaşa girerek ABD'nin başını çektiği BM güçlerine büyük kayıplar verdirmesidir. Başlangıçta BM'nin MacArthur'a verdiği talimat, Kuzey Kore güçlerinin 38. paralelin gerisine püs-

kürtülmesidir. Ancak MacArthur Kuzey Kore'ye girmenin gayet kolay olduğunu fark ettiğinde, söz konusu talimatı çiğneyerek bütün Kuzey Kore'yi işgal etme kararı almaktan çekinmemiştir. Truman, MacArthur Çin sınırına doğru başarıyla ilerlerken hiç de onu durdurmaya çalışmamıştır. Ancak Çin Halk Gönüllüleri MacArthur'u bozguna uğrattıktan sonradır ki Truman'ın aklına ona fırça atmak gelmiştir. (10) MacArthur, Çin İç Savaşı'nın sonucunu değiştirmek, Çin'de komünizmi etkisiz hâle getirmek ve Jiang Jieshi'nin kuvvetlerini Kore'ye sokmak istediğini açıkça belirtmiştir. Kelimenin tam anlamıyla Çin'i, toprak reformunu geri almakla tehdit etmiştir. Böyle yaparak MacArthur ve arkasındaki ABD hükümeti, o tarihte insan ırkının dörtte birini meydana getiren Çin halkına meydan okumuştur. Şayet MacArthur gibi küstahlara bir yanıt verilmeseydi, daha aptalca işlere kalkışmaları pekâlâ mümkündü. Ne yazık ki Amerikalılar, Kore'de ve Vietnam'da kaybettiklerini asla anlayamamışlardır.

Toprak Reformu ve Tarımda Kooperatifleşme Hareketi:

Toprak reformu yalnızca Çin Halk Gönüllüleri'nin Kore Savaşı'nda canla başla mücadele etmelerine zemin hazırlamakla kalmadı, aynı zamanda Çin halkını ülkelerini inşa etmek için sıkı bir şekilde çalışmaya da özendirdi. ÇKP ve Başkan Mao'nun önderliğinde Çinli köylüler 1950-52 yıllarında karşılıklı yardımlaşma gruplarını, 1953-56 yılları arasında alt kademe tarım kooperatiflerini ve 1957'de üst kademe tarım kooperatiflerini kurdu; bunlar ise 1958 yılında Halk Komünleri'ne evrildi. Çin'in örgütlü köylüleri, kendi kaderine hükmedebilir hâle geldi. Çinli köylüler halk iktidarına ve Başkan Mao'ya büyük bir güven duyduklarından, Çin'in tarımsal altyapısını düzenli olarak geliştirebilmek için canla başla çalışmaya başladılar. 1950'lerden itibaren Çinli köylüler, sulama projeleri inşa etmek adına müthiş bir çaba sarf ettiler. 1950'lerin başında çok sayıda sulama kuyusu kazdılar. 1950'lerin ortalarında, alt ve üst kademe tarım kooperatiflerinin örgütlemesiyle toprak ıslahı için büyük bir uğraş verdiler. Çin'in tarımsal üretimi yıldan yıla artmaya devam etti. Dahası, örgütlenme ve tarımsal altyapı kurmak için harcanan yoğun çaba sayesinde Çin, çoğu doğal afet karşısında çaresiz kaderine teslim olmaktan da kurtuldu. Sulama

projeleri hayata geçirildikçe, Çin halkının doğal afetlerle mücadele gücü dikkate değer bir biçimde arttı.

Çin'de Sosyalist Dönüşüm:

Çin'deki komünist hükümet, Çin halkına, bir halk iktidarının iş başında olduğunu açıkça hissettirebiliyordu. Bu bir ölçüde, komünist hükümette görev alan Başkan Mao da dâhil olmak üzere hiçbir önderin kişisel ya da ailevî mülke sahip olmamasından kaynaklanıyordu. Kullandıkları her şey devlete aitti ve yaşadıkları evler için de hükümete kira ödüyorlardı. Kullandıkları mobilyalar bile devletten kiralanmıştı. Başkan Mao'nun, Başbakan Zhou'nun ve diğer üst kademe hükümet yetkililerinin aldıkları maaş, o zamanlar üst düzey bir profesörün aldığı maaştan yüksek değildi. Yedikleri yemeğin ve içtikleri çayın bile parasını ceplerinden ödüyorlardı. Pek çok komünist önder yaşamları boyunca servet biriktirmedi. Şayet göçüp gittiklerinde paraları varsa da, bunu çocuklarına değil, üyelik aidatı olarak Parti'ye bıraktılar. Ne Başkan Mao'nun ne de Başbakan Zhou Enlai'nin ömürleri boyunca kendilerine ait bir evi oldu. Çocuklarına da herhangi bir kişisel mülk bırakmadılar. (11)

1998 yılında bir mezuniyet konuşması yapmak üzere Brandeis Üniversitesi'ne geldiğinde Dalay Lama ile tanışmıştım. Kendisi bu vesileyle, Boston bölgesindeki Çinli ve Çin çalışan akademisyenlerle kapalı kapılar ardında bir toplantı yapmayı kabul etmişti. Bu toplantıda bizlere, 1950 yılında Çin merkezî hükümetiyle görüşmek üzere Beijing'e giderken kafasında pek çok soru işareti olduğundan bahsetti. Ancak geri dönerken Tibet ve Çin'in geleceği için içi umutla dolmuştu. Zira Başkan Mao'nun ve diğer Çinli yetkililerin Çin halkı için nasıl canla başla çalıştıklarını kendi gözleriyle görmüştü. Aynı zamanda Başkan Mao'nun kendisine bir kardeş gibi davrandığını ve üç gün boyunca Başkan Mao'yla bir çevirmen vasıtasıyla özgür ve samimi bir şekilde sohbet ettiğini söyledi. Başkan Mao dışında hiçbir Çinli lider ona bu şekilde davranmamıştı. Kapalı kapılar ardında ve gazeteciler ortalıkta yokken, Dalay Lama son derece içten ve ikna edici görünüyordu. (12). Dalay Lama'nın sözleri, benim o yıllarda Başkan Mao ve önderlik ettiği hükümetin Çin halkını sadece lafta değil, gerçekte de kendilerinin bir halk iktidarı olduklarına ikna ettikleri yönün-

deki görüşümü pekiştirdi. O zamanki adıyla halk iktidarı, halk bankası, halk hastanesi, halk mahkemesi, halk polisi ve Halk Kurtuluş Ordusu, Çin halkının hizmetinde olduklarını kanıtlamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Öyle ki, görüldüğü üzere Dalay Lama gibi insanların bile kalbini kazanabilmişlerdi.

İç savaşın ardından pek çok milliyetçi memur ve general de komünist hükümete katıldı. Bazılarının kişisel mülkü vardı, bazıları zengindi. Çinli komünist önderlerin yaşam tarzından etkilenen bazı eski milliyetçi önderler de kişisel mülklerini devlete bağışladı. Başkan Mao ve hükümet, devletin bu kişilere yönelik böyle bir politikası olmadığı için bu gibi teklifleri geri çevirmek durumundaydı. Aslında komünist önderlerin hayat felsefesi ve önderlik tarzı birer örnek olarak Çin halkı üzerinde son derece etkili olmuştu. 1956 yılına gelindiğinde pek çok Çinli kapitalist, fabrika ve işyerlerini devlete vermeyi teklif etti. Bu insanlar hayatta kalabilmek için aile mülklerine ihtiyaç duymadıklarını ve kendilerinin ve ailelerinin de para kazanmak için tıpkı diğer insanlar gibi çalışabileceğini söylüyorlardı. *Halkın Günlüğü* gazetesinin ve pek çok yerel gazetenin 1956 tarihli sayıları, özel mülkü olan fabrikayı devlete bağışlamaya karar veren çok sayıda kapitalistle ilgili haberlerle doludur. 1956 yılının sonuna gelindiğinde Çin, sosyalist geçişi barışçıl bir biçimde tamamlamış bulunuyordu. Bütün fabrika ve işyerleri, o yıl içerisinde ya kamu malı ya da kolektif mülkiyet hâline getirilmişti.

Sosyalist geçiş, Çin'in hızlı iktisadî kalkınmasına zemin hazırladı. 1953'ten 1956'ya dek Çin'de sanayi üretimi yıllık ortalama yüzde 19,6 büyüdü. Tarım sektöründe de yıllık ortalama yüzde 4,8 büyüme sağlandı. Özel mülkiyetten ortak mülkiyet ve kamu mülkiyeti temelli teşebbüslere geçiş, üretim açısından ciddi faydalar sağladı. 1952 yılında işçi üretkenliği, işçi başına yıllık 9397 yuandı. Söz konusu dönüşümün ardından 1953'te 10.800 yuana ve 1954'te 13.401 yuana yükseldi. 1955 yılına gelindiğinde ortak teşebbüslerde işçi üretkenliği, özel kuruluşlardakini ikiye katlamıştı. 1956'da bütün özel kuruluşlar ortak teşebbüse dönüştürüldükten sonra, işçi üretkenliği bir önceki yıla göre yüzde 32 arttı. Tarım kooperatiflerinin örgütlenmesi de tarım ürünlerinin üretimindeki artışa katkı sundu. 1956'da Çin ciddi doğal afetlerle kar-

şılaştı, ancak yine de tarımsal çıktı bir önceki yıla göre yüzde 4,9 artış gösterdi. (13)

Büyük İleri Atılım:

Sovyetler Birliği'nin büyük yardımları sayesinde Çin hükümeti ve Çin halkı, özellikle Büyük İleri Atılım yıllarında sanayileşme konusunda büyük aşamalar kaydetti. Son derece düşük seviyeden başlamasına karşın Çin, 1950'li yılların sonlarında, yani Büyük İleri Atılım sırasında ilk arabasını, ilk kamyonunu, ilk uçağını, ilk savaş gemisini ve daha pek çok şey üretti. Sovyetler Birliği'nin yardımıyla pek çok önemli tesis kuruldu ve bunlar Çin'in ekonomik yaşamı içerisinde önemli bir rol oynamaya başladı.

Yine Büyük İleri Atılım sırasında Çinli köylüler ülke genelinde çok sayıda su depolama alanı inşa etti. Günümüzde Çin'in on büyük su depolama alanından (baraj gölü, gölet vb.) dokuzu, yani Danjiangkou, Miyun, Shisanling, Xiashan, Xinanjiang, Lushui, Xinfengjiang, Songtao, Shengzhong ve Guanyinge su depolama alanları, Büyük İleri Atılım sırasında inşa edilmiştir. 1949'dan 1976'ya dek 27 yıllık Mao dönemi boyunca Çinli köylüler, ÇKP ve Başkan Mao önderliğinde Sarı Nehir, Hui Nehri, Hai Nehri, Liao Nehri ve diğer nehirlerin toplam 200.000 kilometrelik kıyı şeridi boyunca su taşkınlarını önlemek için çalıştılar. 1949 yılında ÇKP iktidara gelmeden önce Çin'de yalnızca 6 adet büyük su depolama alanı, 13 adet orta boy su depolama alanı ve 1200 adet küçük su depolama alanı vardı. 27 yıllık Mao dönemi boyunca örgütlenen köylüler 302 büyük su depolama alanı (çoğu Büyük İleri Atılım sırasında olmak üzere toplam 50 kat artış), 2110 orta boy su depolama alanı (162 kat artış) ve 82.000 küçük su depolama alanı (68 kat artış) inşa etti. Kurtuluştan önce 20 milyar metreküp olan su depolama kapasitesi, 1976'ya gelindiğinde 21 kat artışla 450 milyar metreküpe çıkmıştı. Sulama, taşkın denetimi ve elektrik üretimi işlevlerini bir araya getiren bu sulama projeleri, binlerce yıldır köylülerin geçimini tehdit eden su taşkını ve kuraklıkların potansiyel zararlarını etkili bir biçimde azalttı. Köylüler artık tahıl üretirken doğa olayları karşısında çaresiz kalmayacaklardı. (14)

Geçen yaz (2014), Zhongshan Üniversitesi profesörü ve Guangdong Üniversitesi rektör yardımcısı Xu Junshan tarafın-

dan Çin'in tarımsal kalkınması hakkında bir konuşma yapmak üzere Zongshan Üniversitesi'ne davet edildim. Burada Prof. Xu beni, Büyük İleri Atılım sırasında Guangdong eyaletinde inşa edilen iki büyük su depolama alanına, Xinfengjiang Göleti'ne ve Fengshuba Baraj Gölü'ne götürdü. Xinfengjiang Göleti inşa edildiği dönemde ülke çapında ses getirmişti. Daha önceleri de bu gölet hakkında bir şeyler okumuştum, ama geçen yaz burayı çıplak gözle görmek beni gerçekten çok etkiledi. Bu göletin su depolama kapasitesi 14 milyar metreküp; bir başka deyişle günümüzde sadece burada, her bir Çin vatandaşı için 10 metreküp temiz su depolanıyor. Gölet ayrıca, milyarlarca kilovat elektrik üreterek Çin'in kırsal ve kentsel kalkınmasına katkı sağlıyor. Gölet, uzun süredir bölgedeki taşkın denetimi ve sulama açısından da çok önemli bir tesis. Günümüzde burası, Guangdong eyaleti ve Hong Kong'un en önde gelen su kaynaklarından biri.

Xinfengjiang Göleti müzesini gezerken, gece vakti el aletleriyle proje üstünde çalışan köylülerin fotoğraflarını görünce göz yaşlarıma hakim olamadım. Bu fotoğrafların bana bu denli dokunmasının sebebi, Kültür Devrimi sırasında köyümün en büyük sulama projelerinden birinin inşaatına bizzat katıldığım günleri anımsatmasıydı. 1970 yılında ortaokula gidiyordum. Köyümüzdeki sulama projesi inşaatının kritik bir aşamaya ulaştığını duyduğumuzda, öğretmenlerim ve okul arkadaşlarımla birlikte gönüllü olarak çalışmak için geceleyin inşaata gittik. Köylülerle birlikte gece yarısından sonraya dek çalıştık. Yerel yöneticiler, öğretmenler ve askerler, hepsi ama hepsi gönüllü olarak çalışmaya gelmişti. Komünist iktidar dönemindeki toplumsal iklim işte buydu.

Guangdong'u son ziyaretimde, televizyon kameraları karşısında birkaç kelam etmemi rica ettiler. Ben de Mao döneminin, Çin'in gelecekteki sıçramasının temellerini atan bir inşa dönemi olduğunu söyledim. Mao döneminin köylü ve işçileri, yani atalarımız, eşi benzeri olmayan güçlükler içinde dünyaya gelmişler ve Çin'in bugünkü yükselişi için çok büyük fedakârlıklar yapmışlardı. Bu insanlar Çin'in kahramanlarıydı ve günümüz gençleri tarafından da böyle hatırlanmalıydı. Bu sözler ağzımdan dökülürken dokunsalar ağlayacak duruma geldim, zira günümüzde pek çok kişi Başkan Mao'yu ve onun kuşağından önderleri Büyük İleri

Atılım yüzünden Çin'in kalkınmasını baltalamakla suçluyordu. Bu insanların beyinleri, Çin düşmanlarının yaydığı söylentilerle yıkanmıştı.

Büyük İleri Atılım aynı zamanda Çin'in sanayileşmesinin de temellerini attı. Üç yıllık Büyük İleri Atılım boyunca Çin, çelik, kömür, imalât aletleri ve elektrik üretiminde büyük bir sıçrama yaptı. Bu üç yıllık süreçte üretim artışı o denli büyüktü ki, Çin'in 1949-1976 yılları arasındaki toplam kömür üretiminin yüzde 36,2'si, toplam kumaş üretiminin yüzde 29,6'sı ve toplam elektrik üretiminin yüzde 25,9'u bu dönemde gerçekleşmişti. (15) Çin hükümetinin 1949-1964 yılları arasında başlattığı sanayi projelerinin üçte ikisi de yine Büyük İleri Atılım döneminde başlamıştır. Üç yıllık Büyük İleri Atılım dönemini de kapsayan İkinci Beş Yıllık Plan sırasında Çin 120.090 yuanlık yatırım yapmış ve 581 büyük ve orta ölçekli sanayi projesini tamamlamıştır. Ulusal ölçekte sabit sanayi varlıkları 861.820 yuan değerinde artış göstermiştir. Büyük İleri Atılım sırasında sarfedilen büyük çaba olmaksızın Çin'in otomotiv, gemi, taşımacılık ve ulusal savunma sanayilerinde sıçrama yapması pek de mümkün olmazdı. Yine Büyük İleri Atılım olmasaydı Çin, daha sonraları atom bombası ve uydu teknolojisi geliştirebilir miydi, bu da tartışmalıdır. (16)

Büyük İleri Atılım Sırasında Tahıl Kıtlığı:

Mao sonrası dönemde Çinli akademisyen ve araştırmacılar, tıpkı yabancı meslektaşları gibi son derece karanlık bir Büyük İleri Atılım tablosu çizdiler. Büyük İleri Atılım'ın Çin'de eşi benzeri görülmemiş bir kıtlığa yol açtığını ileri sürdüler. 36 milyon, hatta daha fazla insanın açlıktan öldüğüne ilişkin söylentiler yayıp durdular. 1958, 1959 ve 1960 yıllarında Amerikalılar, Ruslar, İngilizler, Tayvan'daki Jiang Jieshi rejimi, Japonlar, Güney Koreliler, hepsi ama hepsi Çin'e diş biliyordu. Bütün bu ülkelerin Çin'de ajanları vardı; Çin'de neler olup bittiğini takip etmek için ülkenin çevresini dinleme cihazlarıyla donatmışlardı. Ne var ki o günlerde Çin'de bir kıtlık olduğunu gösterecek herhangi bir kanıta ulaşamadılar.

Mao sonrası dönemde ÇKP içerisinde karşıt çizgilerin temsilcileri arasındaki mücadele, Mao karşıtı hizbin iktidara gelmesi ile son buldu. Bu Mao karşıtı hizip kendi siyasî dönüşünü meş-

rulaştırmak ve Başkan Mao'nunkine karşıt, farklı bir siyasî ilkeler bütünü ortaya koyabilmek için Mao dönemini karalayan bir siyasî kampanya başlattı. Nüfus istatistiklerini değiştirmeye ve Büyük İleri Atılım'ın eksikliklerine odaklanmaya başladılar. Uzun yıllar boyunca yalnızca tek yönlü, Mao karşıtı materyallerin yayımlanmasına izin verdiler. Çin'in Büyük İleri Atılım sırasındaki nüfus değişimini saptamak için tartışmaya açık yöntemler kullandılar ve nihayetinde bu dönemde on milyonlarca Çinli'nin can verdiğini iddia ettiler. Çinli matematik profesörü Sun Jingxian ve Hindistanlı iktisatçı Utsa Patnaik bu iddiaları yalanladılar ve bunların sosyalizmi hedef alan ideolojik yönelimli bir saldırı olduğunu ortaya koydular. (17) Ortaya koydukları savı burada tekrarlamayacağım. Bunun yerine, Büyük İleri Atılım sırasında halkın kendi deneyimlerine ilişkin bir vaka çalışması olma özelliği taşıyan ve yukarıda andığım savı kanıtlarla destekleyen kendi alan araştırmamın sonuçlarını sunacağım.

Ben, Büyük İleri Atılım sırasında büyüdüm ve 1980, 1990 ve 2000'li yıllarda Çin'in kırsal bölgelerinde araştırmalar yaptım. Komünümüzün kurulduğu 1958'de, tarihte kaydedilen en iyi yaz ve sonbahar hasatlarını yaptık. Halk gayet iyi beslendi. Bu yalnızca benim memleketim olan Shandong eyaletinde geçerli bir durum değildi; çalışma yaptığım Henan ve Anhui eyaletlerinde de durum buydu. Henan ve Anhui'deki köylüler bana, 1958'in o güne dek en iyi beslenebildikleri yıl olduğunu söylediler. Bu, 1958 itibariyle, halk komünlerinin kuruluşunun ve Büyük İleri Atılım'ın halkın refahını arttırdığını göstermektedir.

1959 yılında memleketim, önceki asırdan beri görülmemiş şekilde bir sel felâketiyle karşılaştı. Annemin ve teyzemin beni o günlerde tarlaya götürdükleri zaman gördüklerimi hâlâ hatırlarım. Birkaç günlük yağışın ardından yol kenarındaki drenaj kanalları suyla dolmuştu. Bütün tarlalarımızı su basmıştı. Annem bir ay önce ekilen bazı tatlı patatesleri topraktan çıkarıp bakıyor, fakat herhangi bir gelişme göremiyordu. Annemin teyzeme o yılın zor geçeceğini söylediğini işittiğimi anımsıyorum. 1960 yılı baharında, bu kez memleketim çok kötü bir kuraklık yaşadı. Üstüne bir de yazın, bir sel felâketi daha gerçekleşti. Ürünler yine ziyan olmuştu. Köyümden çok sayıda insan aileleriyle birlik-

te kuzeydoğuya göçtü; çok sayıda genç ise şansını başka yerlerde aramak için köyü terk etti.

Böylece bizim bölgemiz, art arda iki yıl süren doğal afetlerden son derece olumsuz bir biçimde etkilenmiş oldu. Hem Shandong Eyalet Yönetimi, hem de merkezî hükümet ilçemize teftiş için ekipler gönderdi ve yerel önderliğin ne gibi bir sorunu olduğunu araştırdı. İlçe Parti Sekreteri Xu Hua ve İlçe Yönetimi Başkanı Wang Changsheng, ilçedeki tahıl kıtlığı nedeniyle bir üst yönetim tarafından görevden alındı. (18) Ancak doğal afetlerin olduğu iki yıl boyunca merkezî hükümet, eyalet yönetimi, Qingdao şehri, Shanghai şehri ve pek çok diğer bölge bize yardım amaçlı tahıl gönderdi. Yunnan eyaletinden gönderilen iki tür kurutulmuş yaban sebzesini hâlen daha hatırlarım: Birincisi, şekli küçük bir köpeği andırdığından *jīnmáogǒu* (金毛狗, altın tüylü köpek) dediğimiz, hakikaten de altın rengi tüyleri olan bir sebzeydi. Diğeri ise kahverengi olduğundan ve domuzun karaciğerine benzediğinden yerel halkın *yězhūgān* (野猪肝, yaban domuzu ciğeri) adını taktığı sebzeydi. Anne ve babam uzun yıllar boyunca hem iki zorlu yılın hatırası olarak, hem de Çin'in diğer bölgelerinden halkın bize nasıl yardım ettiklerini hatırlamak için bu iki sebzeden de birer parça sakladı.

Hebei eyaleti, Baodang ili halkı *Zor Günlerde* başlıklı bir anılar derlemesi yayınladı. Bu kitapta tahıl kıtlığı yaşanan zamanlarda halkın nasıl birlikte çalışıp yardımlaştığı ve yerel yöneticilerin nasıl sıradan halkın yaşadığı güçlükleri paylaştığı anlatılıyordu. (19) Kitap bana, Büyük İleri Atılım sırasında yaşanan doğal afetler yüzünden niçin çok az sayıda insanın açlık sıkıntısı çektiğini hatırlattı. İşin sırrı, sosyalizmin ruhundaydı. Ne zaman bir yerde insanlar sıkıntı çekse, diğer bölgelerdeki insanlar yardıma koşuyordu. Pek çok köylü, şayet Halk Hükümeti[6] olmasa, 1960'taki gibi afetler sırasında çok sayıda insanın açlıktan öleceğini bana bizzat söylemişlerdir.

Bunun aksine, örneğin 1942 yılında, (Büyük İleri Atılım sırasında tahıl kıtlığını çok yoğun yaşadığı söylenen) Henan eyaletinin kuzeyinde beş milyon insan açlıktan ölmüştür. O zamanki

6 ÇHC'de en yüksek yürütme organı olan merkezî hükümet "Merkezî Halk Hükümeti" (中央人民政府, Zhōngyāng rénmín zhèngfǔ) olarak adlandırılır. Merkezî Halk Hükümeti, yereldeki halk hükümetlerini de denetleme yetkisine sahiptir. –Ç.N.

hükümet yerel halka yardım etmek için hiçbir şey yapmamıştır. (20) 1990'larda kıtlık hakkında çalışma yapmak üzere Guggenheim bursuyla bölgeye gelen doktora tezi danışmanım Ralph Thaxton'a eşlik etmiştim. Kıtlık hakkında çalışmaya geldiğini söylediğinde, köylüler 1942-43 kıtlığı hakkında çalışacağını düşünmüşlerdi. 1942-43 kıtlığı sırasında beş milyon insan hayatını kaybetmekle kalmamış, pek çok insan da memleketini terk etmeden önce toprağını, evini barkını ve hatta çocuklarını bile satmak zorunda kalmıştı. O zamanlar ne yerel yönetim ne de merkezî hükümet bölge halkına yardımcı olabilmek için kılını kıpırdatmıştı. Ancak Büyük İleri Atılım sırasında yaşanan tahıl kıtlığında buna benzer bir sorunla karşılaşılmadı. (21)

Tahıl kıtlığının yaşandığı dönemde anneannem hastalıktan öldü. Aynı yıl, aynı yaştaki büyükbabamı da kaybettik. Her ikisi de altmışlı yaşlarındaydı (O zamanlar Çin halkının yaşam beklentisi 60'ın altındaydı). Her ikisi de uzun süredir hastaydı. Tahıl kıtlığı dirençlerini iyice düşürmüş olabilir, fakat nihayetinde hastalığa yenik düştüler. Bununla, açlıktan öldüklerini söylemek arasında ciddi bir fark vardır. Ancak art niyetli insanlar doğal afetlerle dolu üç yılda karşılaştığımız tahıl kıtlığı yüzünden esas olarak Büyük İleri Atılım'ı, umumî yemekhaneleri ya da halk komünlerini suçlayabilir. Tahıl kıtlığına sebep olan, her şeyden önce doğal afetlerdir.

Büyük İleri Atılım Sırasında Benim Köyüm:

Tahıl kıtlığı yaşandığı sırada, yaklaşık 30 hanehalkının yer aldığı benim üretim takımımda,[7] sadece küçük bir çocuk olan Wang Daying'in erkek kardeşi vefat etmişti. Takımımızda beş tane Wang ailesi vardı. Bunların üçü, Wang kardeşlerin aileleriydi. Bu üç ailenin onu erkek, onu kız toplam yirmi çocuğu vardı. Hepsi sağ salim kurtuldular. Diğer iki Wang ailesi de akrabaydı. Wang Daying'in erkek kardeşi hariç bu ailelerde de kayıp olmadı.

7 Halk komünleri sisteminde, tarımsal üretimin toplumsal örgütlenmesinden ve toprağı işlemekten sorumlu temel birimlere "üretim takımı" (生产队, shēngchǎnduì) deniyordu. Toprağın ve diğer üretim araçlarının büyük bir bölümü üretim takımlarına aitti. Gelir dağılımından da sorumlu olan üretim takımı, bu yönüyle eşitlikçi bölüşümün de güvencesi olarak görülüyordu. Üretim takımları, Mao sonrası "reformcu" önderliğin komün sistemini tasfiye etmesine koşut olarak 1984 yılında dağıtıldı. –Ç.N.

Üç Guan ailesi vardı. Guan Dunshi'nin ailesinde beş çocuk, annesi ve eşi vardı. Guan Dunshi, ailenin geçimini tek başına sağlıyordu. Bu ailenin sekiz ferdi de kurtuldu. Guan Zhaojie ise, bir başka Guan ailesinin reisiydi. Üçü erkek, dördü kız yedi çocuğu vardı. Guan Zhaojie de ailenin geçimini tek başına sağlıyordu. Bütün çocukları sağ salim kurtuldu.

Altı Liu ailesi vardı. Liu Kongxun'un yetişkin bir oğlu vardı. Liu Kongxun'un en genç erkek kardeşi, kardeşlerden üçüncüsü olan Liu Zengxun'un ise beş çocuğu vardı. Liu Mengxun, Liu kardeşlerin ikincisiydi ve üretim takımının şefiydi. Köyün önderlerinden biri, onu üretim takımının tahıl stoklarını kötü idare etmekle suçladı. Bunun üzerine korkuya kapıldı ve bir gece üretim takımına ait ormanlık alanda kendisini asarak intihar etti. Dul eşi, aynı büyük evde birlikte yaşadığı genç kayınbiraderini kendisiyle birlikte kuzeydoğuya göç etmeye ikna etti. Annem ve üretim takımımızdaki diğer insanlar, Liu Zengxun'un büyük yengesinin aklına uyarak aptallık ettiğini söyler dururlardı. Zira yengenin çocuğu yoktu ve kuzeydoğuda yeni bir koca bulma arzusundaydı. Evin kendi üzerindeki yarı hissesini satması gerekiyordu. Şayet genç kayınbirader de kendi yarı hissesini satmaya yanaşmazsa, eve bir alıcı bulması imkânsızdı. Göç etmek için genç kayınbiraderinin de aklını çelince, onun payıyla birlikte kendi payını da satmayı başardı. Liu Zengxun'un aptallık ettiği kafasına geç dank etti ve 1966 yılında köye geri döndü. Fakat köye ait imara açık kolektif arsa üzerinde yeni bir ev inşa etmesi için köyün kendisine yardım etmesi gerekti.

Üretim takımımda üç farklı Liu ailesi daha vardı. Liu Chengrui, erkek kardeşi ve ablası, anneleriyle birlikte yaşardı. Babası 1949 yılında, tam da komünistler gelmeden önce Milliyetçi Ordu tarafından askere alınmış, sonra da Tayvan'a gitmişti. Liu Chengrui'nin annesinin ayakları bağlıydı[8], bu nedenle tarlada çalışması

8 Çin'de 10.-11. yüzyıllardan 20. yüzyıla dek kadınlar için ayak bağlama geleneği vardı. Küçük ayak güzellik simgesi sayıldığından, kız çocuklarının ayakları gerekirse kırılarak bağlanıyor ve zorla küçük kalıplı ayakkabılara sokuluyordu. Bu uygulamanın adı "ayak bağlama"ydı (缠足, chánzú). Ayak bağlama, erişkinlik döneminde çok ciddi sağlık sorunlarına yok açıyor, kadınların çalışmasını ve hatta yürümesini olanaksız kılıyordu. Ancak bu durum, kadının çalışmak zorunda olmadığını gösterdiği için de bir refah ve zenginlik göstergesi olarak değerlendiriliyordu. Ayak bağlama özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısın-

imkânsızdı. Fakat erkek kardeşler, kız kardeş ve anne, tamamı bu dönemi sağ salim atlattılar. Bir başka Liu ailesi, Liu Jiamin'inkiydi. Liu Jiamin, Büyük İleri Atılım'ın başlangıcında bir hayli gençti. Onun annesinin de ayakları bağlıydı. Liu Jiamin, üç kız kardeşi ve annesi, hepsi de Büyük İleri Atılım sırasında hayatta kaldılar. Sonuncu Liu ailesi ise Liu Junxun'unkiydi. Büyük İleri Atılım başladığında henüz yedi yaşındaydı. Babası akıl hastasıydı; bir gün kendi üreme organlarını kesmiş ve kanamadan ölmüştü. Annesi onu ve iki kız kardeşini kuzeydoğuya götürdü. Liu Junxun daha sonra köye geri döndü, ama annesi ve iki kız kardeşi kuzeydoğuda kaldılar. (22)

İki Zhang ailesi vardı. Benim annem de, bu iki aileden birine mensuptu. Bizim ailemizde üç çocuk ve büyükbabam vardı. Sadece büyükbabam vefat etti. Üç çocuğun tamamı, Büyük İleri Atılım'dan önce doğanı da, sonra doğanı da, hepsi bu dönemi sağ salim atlattılar. Diğer Zhang ailesinin beş çocuğu vardı. Baba, Büyük İleri Atılım'dan önce bir hastalık yüzünden ölmüştü. Büyük İleri Atılım sırasında anne, üç küçük çocuğuyla birlikte kuzeydoğuya göç etti; iki büyük oğlu ise köyde kaldı. Beş çocuğun tamamı da sağ kaldı. Zaten kuzeydoğuya giden üç çocuktan ikisi de daha sonraları köye geri döndüler; sadece en küçük olanları orada kalmaya karar verdi. (23)

Üretim takımımızda ayrıca birer Zhou, Song ve Lu ailesi vardı. Tamamı da Büyük İleri Atılım'ı kazasız belasız atlattılar. Açlığın acılarını çektik çekmesine, ama bizim üretim takımındaki yaklaşık 30 aileye mensup 130'u aşkın kişiden hiçbiri kıtlık yüzünden hayatını kaybetmedi. Annem her sabah kolektifteki işine giderken giysilerine asılıp gitmesini engellemeye çalıştığımı hatırlıyorum. Bana birazcık daha yemek vermezse açlıktan öleceğimi söylüyordum. Annem bir parça hamur açar, kısık ateşte pişirir ve bana verirdi. Ancak böylece gitmesine izin verirdim. Bunun dışında köyümde gerçekten de açlıktan ölen kimseyi tanımıyorum. Büyük İleri Atılım sırasında köyü terk edenlerin ise çoğu

---

dan itibaren, Çin'in modernleşme sürecine koşut olarak ciddi eleştirilere uğradı ve 1911 Cumhuriyet Devrimi'nin ardından yasaklandı. Buna rağmen uygulama, 1949 Devrimi'ne dek bir şekilde sürdü. Komünistlerin sert bir biçimde karşı çıktığı ayak bağlama geleneği, 1950'lerden itibaren kesin olarak sonlandırıldı. –Ç.N.

geri dönmeyi başardı; dönmeyenlerin ise neden dönmedikleri bir şekilde açıklandı. (24)

Annem gibi, babam da gençliğinde okul yüzü görmemişti. 13 yaşındayken çırak olarak çalışmaya başlamıştı. ÇKP iktidara geldiği vakit hükümet okuma yazmayı öğrenmek isteyen işçiler için akşam okulları kurdu. Babam, okuma yazmayı akşam okulunda öğrendi. Daha sonra çalıştığı fabrika onu, eğitim alsın diye Jinan'daki Shandong Sanayi Akademisi'ne gönderdi. Aldıkları eğitim nedeniyle babam ve diğer birkaç kişi, Büyük İleri Atılım sırasında bizim ilçede (Jimo ilçesi) çelik fabrikası kurmakla görevlendirildi. Fabrika 1958'de kuruldu ve çok kısa bir süre içerisinde ilçenin kırsal bölgelerinden 2000 işçi istihdam etti. Bu işçilerin çoğu ilkgençlik çağının sonunda ve yirmili yaşlarının başında olan genç erkeklerdi. Üç ay boyunca babam mülakatlar yaptı ve bu işçileri işe aldı. İki yıl sonra, doğal afetlerin ve Sovyetler Birliği'yle bozulan ilişkilerin yol açtığı ekonomik zorluklar yüzünden hükümet çelik fabrikasını kapatma kararı aldı. Babamın işe aldığı ve eğittiği 2000 genç işçinin tamamına da kendi köylerine dönmeleri söylendi. (25)

Yukarıda değindiğim 1959-61 dönemine ilişkin şişirilmiş ölü sayısı tahminlerini çürüten bir makale kaleme alan Bay Sun Jingxian, Büyük İleri Atılım yıllarında gerçekleştiği iddia edilen (kâğıt üzerindeki) nüfus kaybının, bir ölçüde bu yıllarda çok sayıda insanın göç etmiş olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. İlk önce, Büyük İleri Atılım'ın başlangıcında sanayileşme nedeniyle göç hareketi olmuştur. Daha sonra, fabrikalar kapanınca, işçiler geri gönderilmiştir. Babamın çalıştığı fabrikada yaşananlar da, Bay Sun'un savını desteklemektedir. Burada işaret etmek istediğim önemli bir nokta, kırsal bölgeden gelen gençlerin babamın fabrikasında çalıştıkları iki yıl boyunca önemli bir eğitimden geçmiş olduklarıdır. Daha sonraları, bizim ilçede ekonomik durum düzelince, özellikle de Kültür Devrimi yıllarında, bu insanlar kendi köylerinin kalkınması için önemli birer kaynak ve değer haline geldiler. Köylerinde sınaî projelerin kurulmasına yardımcı oldular. Babamın eski çıraklarından bazıları, kendisini kaybettiğimiz 1984 yılına dek bazı teknik meseleler hakkında önerilerine başvurmak için onu ziyaret ederlerdi. (26)

1993 yılında New York'taki Hunter Üniversitesi'nde bir konferans verdim. Konu, "Büyük İleri Atılım'ın Başarıları"ydı. Sabah konferans için geldiğimde, büyük amfiyi hıncahınç dolu buldum. Konuşmama başlamadan önce, karşımda oturan yaşlı bir adam itiraz etti. Hani neredeyse bana bağırarak, "Genç adam, gerçekle yüzleş, 40 milyon insan açlıktan öldü; sen ne cesaretle buraya gelip de Büyük İleri Atılım'ın başarılarından söz edebiliyorsun!" dedi. Amerikalıların küstahlığına çok sinirlenmiştim. Yalnızca ama yalnızca Amerikalı oldukları için, Çin ve Büyük İleri Atılım hakkında benden daha çok şey bildiklerini düşünüyorlardı. Benim Çinli olmam ve Büyük İleri Atılım dönemini bizzat yaşamam umurlarında bile değildi. Yine de sükûnetimi korudum. Ona dedim ki, "Haydi birlikte inceleyelim. Lütfen bana Çin'de 40 milyon insanın öldüğünü nereden bildiğinizi söyleyin?" Yanıtı şu şekildeydi: "1980'lerin ortalarında Çin'in Qinghai ve Gansu eyaletlerine Amerika'nın en iyi nüfusbilimcilerini yolladık. Yerel yöneticilerle konuştular ve bu yerel yöneticiler de onlara yerel nüfusun yüzde yirmisinin açlıktan öldüğünü söylediler."

"Büyük İleri Atılım sırasında ne kadar insanın açlıktan öldüğünü demek böyle buldunuz!" dedim, "Olayın üzerinden yirmi sene geçtikten sonra ha? Gönderdiğiniz nüfusbilimciler, konuştukları yöneticilerin Büyük İleri Atılım'dan sonra doğmadıklarını teyit ettiler mi peki?" Şimdi size, benim Büyük İleri Atılım sırasında insanların açlıktan ölüp ölmediği hakkında nasıl araştırma yaptığımı anlatayım. Kıtlığın en sert vurduğu öne sürülen yerlere gittim. Köylerdeki bütün yaşlılarla konuştum ve köylerinde kaç kişinin açlıktan öldüğünü sordum. Köylerin birinde, Büyük İleri Atılım sırasında 2000 kişi vardı. Bazıları 100 kişinin, bazıları 50 kişinin öldüğünü söyledi. Ardından aynı kişilere ölenlerin isimlerini ve öldüklerinde kaç yaşında olduklarını sordum. Sonuçta ortaya çıktı ki, bu yaşlılar hep beraber ancak 15 kişinin adını söyleyebiliyorlardı. Bunların biri hariç hepsi de, 60 yaşın üzerindeydi (ki o zamanlar ortalama ömür 60'ın altındaydı). Kırklı yaşlarında ölen bir adam ise, yalnız yaşayan, kendi bakımını yapmaktan aciz ve kendisine bakacak kimsesi olmayan zekâ özürlü bir yetimdi. Ve ne yazık ki, genç yaşta hayatını kaybetmişti. (27). Geride kalan otuzu aşkın yılda Büyük İleri Atılım sırasındaki açlık ve kıtlık üzerine çok sayıda hikâye işittim. Ne var ki bu

hikâyelerin çoğu detaylı inceleme ve araştırmaya dayanmaktan fersah fersah uzaktı.

Büyük İleri Atılım kıtlığı hakkında nasıl çalışma yürüttüğümü duyunca, bana karşı çıkan sinirli yaşlı adam kendisinin ABD-Çin Dostluk Derneği Başkanı Hugh Deane olduğunu söyledi. Yazılarımı kendisine göndermemi rica etti ve okuyacağına söz verdi. Kendisine yazılarımı gönderdim, ama herhangi bir yanıt alamadım.

Mao'nun Büyük Kıtlığı: Çin'in En Yıkıcı Felâketinin Tarihi, 1958-62 [Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958-62] kitabının yazarı Frank Dikötter, 2011 yılında İngiltere'nin kurgusal olmayan kitaplar için en prestijli ödülü olan Samuel Johnson Kurgusal Olmayan Eser Ödülü'ne layık görüldü. (28) Ayrıca bu kitabı yazmak için 2 milyon dolarlık bir burs aldığı söylentileri de ortalıkta dolaşmaktadır. Fakat Malezya'daki arkadaşlarımdan biri, kitabın kapağında kullanılan fotoğrafın *Life* dergisinin 1946 tarihli bir nüshasından alındığı yönünde beni uyardı. Bu arkadaşım, konuyu Dikötter'e de sordu. Dikötter yanıtında, Çin'deki 1946 kıtlığına ait bir fotoğraf kullandığını, çünkü Büyük İleri Atılım sırasında yaşanan kıtlığa ilişkin bir fotoğraf bulamadığını söylüyordu. Batı'daki Mao karşıtı akademisyenlerin dürüstlüğü işte bu kadardır. Özgün bir fotoğraf bulamadıkları için, sahte fotoğraflardan medet ummaktadırlar. Ve yine de bütün bu sahtekârlık yanlarına kâr kalmaktadır.

Frank Dikötter aynı zamanda, Başkan Mao'nun Çin halkının yarısını açlıktan öldürmek istediğine ve böylece kalan sağların yiyecek bolluğu içinde olacağını düşündüğüne ilişkin elinde belgeler olduğunu iddia etmektedir. Yine arkadaşım, ona elindeki belgeyi yayımlaması için meydan okudu. Dikötter ise, belgenin kaynağıyla yaptığı anlaşma gereği belgeyi kimseye gösteremeyeceğini söyledi. Ne var ki yoğun ısrarlar karşısında, arkadaşıma belgeyi Hong Kong'da göstermeyi kabul etti. Bunun üzerine gerçek ortaya çıktı: Belge dediği aslında, Başkan Mao'nun sanayi projeleri için yapılması planlanan yatırımla ilgili bir toplantıda yaptığı konuşmaydı. 1960 yılında Çin, bini aşkın sanayi projesi gerçekleştirmeyi planlamıştı. Başkan Mao konuşmasında, bu yatırım projelerinin sayısını yarıya indirmeyi öneriyor, böylece hükümetin geri kalan projeleri hızla tamamlayabileceğini söy-

lüyordu. Dikötter ise, Başkan Mao'nun bu ifadelerini, kendisinin Çin halkının yarısı daha iyi beslenebilsin diye diğer yarısını açlıktan öldürmek istediği şeklinde yorumlamıştı. Dikötter, bir Çin uzmanı olduğunu iddia etmektedir. Ben ise kendisinin, Çince metinleri gerçekten okuyup anlayabildiği konusunda şüpheliyim. Kim bilir, belki de Dikötter, Çince bir metni okurken aslında orada yer almayan ifadeleri bile bulup gün yüzüne çıkarabilen bir dilbilim dâhisidir.

Geçmişte dersime giren profesörlerden biriyle, sınıfta "40 milyon Çinli köylü Büyük İleri Atılım sırasında açlıktan öldü" dediği için tartışmıştım. Ona "Çinli köylüler madem Büyük İleri Atılım sırasında böylesi bir açlık sorunuyla karşılaştı, neden bu duruma isyan etmediler?" diye sordum. Çinli köylüler tarih boyunca, kıtlıklar sırasında pek çok kez isyan etmişlerdi. Profesör, "Çin halkı o zamanlar öyle bir açlık çekiyordu ki, isyan etmeye bile mecali yoktu" diye yanıt verdi. "Fakat açık ki, Çinli köylüler Büyük İleri Atılım sırasında binlerce baraj gölü ve gölet inşa ettiklerine göre, o kadar da aç değillermiş" dedim. Bunun üzerine, Büyük İleri Atılım sırasında Çinli köylülerin isyan edecek silahlara sahip olmadıklarını söyledi. Ben ise, Çin tarihi boyunca Çin'in hâkim sınıflarının hiçbir zaman Çinli köylülere silah sahibi olma hakkı tanımadıklarını hatırlattım. Ancak bu durum, Çinli köylüleri gerektiğinde sopa ve küreklerle, tekrar tekrar isyan etmekten alıkoyamamıştı. Bizim Çincede, Qin Hanedanı'nın erken döneminde gerçekleşen isyanları tarif etmek için kullanılan bir atasözü vardır: "*Jiēgān'érqǐ*" (揭竿而起), yani "bambudan bir değnek kap ve isyan et" denir. Profesöre ayrıca, Mao döneminin Çin tarihinde bir istisna teşkil ettiğini söyledim: Başkan Mao döneminde Çin devleti Çin halkına, yani hem köylü hem de işçilere, silah edinebilme hakkı tanımıştı. Büyük İleri Atılım sırasında Çin hükümeti, Çin halkına birkaç yüz tümenlik bir milis gücü örgütleme çağrısı yapmıştı. Köylüler tarlalarda çalışırken, yanı başlarında çatılmış tüfekler bulunurdu.

Bu yaz Guangzhou'daki Yakoucun Köyü'nün eski köy parti sekreteriyle bir görüşme yaptım. Bana, Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi sırasında köy milislerinin 200'den fazla tüfeği, taramalı tüfeği ve hatta uçaksavar topları olduğunu söyledi. Bu silahlar Deng Xiaoping 1982'de kırsal bölgelerde reform başlat-

tığı zaman köylülerin elinden alınmıştı. Silaha erişimin bu denli kolay olduğu bir dönemde, şayet isteseler, köylüler için isyan etmek çok daha kolay olurdu. Fakat isyan bir yana, Büyük İleri Atılım sırasında protesto gösterisi bile olmamıştı. (29)

Büyük Proleter Kültür Devrimi ve Çin'in Kalkınması Üzerindeki Etkisi:

Başkan Mao ölmeden önce, küçük bir grup insana ömründe iki başarısı olduğundan bahsetmişti. Birincisi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuydu. Japon işgalinden önce on yıl boyunca Jiang Jieshi rejimine karşı savaşmıştı. Sekiz yıl boyunca Japon işgaline karşı mücadele etmiş ve daha sonra da evvelce başladığı işi tamamlamak için üç yıl daha Jiang Jieshi'yi devirmek için savaşmıştı. İkinci başarısı ise, Büyük Proleter Kültür Devrimi'ni başlatmaktı. Mao, 1949'da ÇKP iktidara geldikten sonra, Komünist Parti yöneticileri arasında yükselen, ayrıcalıklarla dolu bir yaşam sürme eğilimi karşısında dehşete kapılmıştı. ÇKP'nin iktidarı ele geçirdiği andan itibaren Başkan Mao, ÇKP içerisindeki resmî yolsuzluk eğilimiyle mücadele etmek için sayısız siyasî kampanya başlattı. Eski yoldaşlarına esaslı bir mesaj vermek için, yolsuzluğa bulaşan Zhang Zishan ve Liu Qingshan gibi üst düzey yetkililerin idamı yönünde talimat vermekten bile çekinmemişti. (30) Fakat bu siyasî kampanyalar ve idam cezaları, resmî yolsuzluk eğilimiyle mücadele etme noktasında yeterince etkili olamıyordu. Mao 1966 yılında, yani 73 yaşındayken, yoldaşlarıyla birlikte Büyük Proleter Kültür Devrimi'ni başlattı. Bu, Çin halkının elini güçlendirerek resmî yolsuzlukla savaşmak için başvurulan son çareydi.

Başkan Mao'nun Büyük Proleter Kültür Devrimi'ni en önemli iki başarısından biri olarak değerlendirmesinin sebebi, bu olayın Çin tarihinin seyri üzerinde çok derin bir etkiye sahip olmasıdır. Bu etkinin kaynağı ise, Kültür Devrimi döneminde gerçekleştirilen eğitim reformları ve demokrasi deneyimidir. Kültür Devrimi, Çin halkını ayağa kalkmaya ve Çin toplumunu daha önce insanlık tarihinde görülmemiş ölçüde demokratikleştirmeye özendirmiştir. Ayrıca Çin dışında da bir gençlik kuşağının esin kaynağı olmuştur. Avrupa'da, ABD'de, Japonya'da ve diğer ülkelerde üniversite öğrencileri, tıpkı Çin'deki yaşıtları gibi mevcut düzene

karşı isyan etmiş, toplum üzerinde büyük etki bırakmış ve dünya tarihinin seyrini değiştirmişlerdir. Kültür Devrimi'nden sonra dünya, bir daha asla eskisi gibi olmayacaktır.

Eğitim Reformu:

Büyük Proleter Kültür Devrimi, her şeyden önce bir eğitim reformuydu. Kültür Devrimi'yle birlikte üniversiteye giriş sınavı sistemi değiştirildi. Kültür Devrimi'nden önce, okul çağındaki çocukların ancak çok küçük bir bölümü ortaokul ve lise eğitimi alabiliyordu. Bu çocukların ve gençlerin ise, çok daha küçük bir bölümü üniversiteye devam edebiliyordu. Üniversite eğitimi alabilenlerin çoğu, ayrıcalıklı ailelerden gelenlerdi. Üniversiteye gitmek bir yana, halkın çoğunluğu ortaokul ve lise eğitiminden bile mahrum bırakılmıştı. Eğitim hizmetlerine erişim sorunu, Çin'in devasa kırsal bölgelerinde ÇKP iktidara geldikten sonra bile 17 yıl boyunca sürmüştü. Çin'deki komünist hükümetin iş başına geldikten sonra kurduğu eğitim sistemi, milliyetçi hükümetten devralınandan pek de farklı sayılmazdı. Üniversiteler hâlen daha geleceğin seçkinlerinin yetiştirildiği yerlerdi; işçi ve köylülerin çocukları ise büyük ölçüde dışlanmıştı.

Büyük Proleter Kültür Devrimi sırasında Çin hükümeti, Beijing'deki öğrencilerin taleplerine kulak verdi ve üniversite giriş sınavı sistemini askıya alarak eğitim sistemi reformu için çağrıda bulundu. Reform sonucunda alınan karara göre öğrenciler artık üniversiteye yerleşmek için bir dizi sınava girmek zorunda kalmayacaklardı. Bunun yerine lise mezunları, üniversite giriş sınavına katılabilme hakkı kazanabilmek için öncelikle en az iki yıl boyunca bir fabrikada, kırsal bölgelerde ya da orduda çalışacaklardı. 1973'ten sonra, Zhang Tiesheng'in akademik testleri protesto etmesi ses getirince, bu kez üniversitelerin öğrenci seçiminde akademik teste yapma zorunluluğu tamamen kaldırıldı. (31) Öğrenciler, performanslarına göre işçi ve köylüler tarafından seçiliyorlardı. 1976'da önemli bir reform daha yapıldı: Buna göre üniversite öğrencileri mezuniyetten sonra geldikleri yere dönecek, öncelikle onları üniversiteye gönderen bölge halkına hizmet edeceklerdi. (32)

Çin'de bu yeni üniversiteye giriş sisteminin sürdürülmesi, geleneksel seçkinlerin eğitim yeri olarak üniversiteye yönelme

anlayışlarının son bulması anlamına gelecekti. Kişisel olarak yükselme ve zenginleşme yerine, kendini bir parçası olduğu halkın hizmetine adamayı ön planda tutan, yeni tür üniversite mezunlarımız olacaktı. Ben, her zaman işçi, köylü ve asker kökenli üniversite öğrencilerinin, Çin'in gelmiş geçmiş en iyi üniversite öğrencileri olduğunu öne sürdüm. 1977'de Çin'de, işçi, köylü ve askerler arasından üniversite öğrencisi seçmeyi öngören sisteme birden-bire, bıçakla kesilir gibi bir son verilmesi, gerek Çin gerekse dünya için bir talihsizliktir. Mao sonrası dönemde Çin'in yöneticileri, Kültür Devrimi'nin önerdiği yeni sistemin iyi yönlerini göremediler. Aksine, başlattıkları genel kapsamlı geri dönüşle uyum içerisinde olacak bir eğitim sistemi kurmak istediler.

Kültür Devrimi sırasında, eğitim alanında bundan daha köklü bir dönüşüm ilk ve orta dereceli okullar ile liselerde meydana geldi. Kültür Devrimi'nden önce eğitim sistemini yönetmek profesyonel eğitimcilerin işiydi. Bu profesyonel eğitimciler ise, okul sistemini daha çok insanın eğitim alabilmesini sağlayacak biçimde genişletmek yerine, eğitimde belirli standartların yakalanmasına vurgu yapıyorlardı. Standartların önemine yapılan vurgu, bilinçli bir biçimde olmasa da pek çok insan için eğitim hizmetlerine erişimin kısıtlanması sonucunu doğurmaktaydı. Kültür Devrimi, profesyonel eğitimcilerin eğitim sistemi üzerindeki denetimlerini zayıflatarak işçi ve köylülere kendi evlatlarının eğitimi hakkında daha çok söz hakkı tanıdı. Köylülere, kendi köy okullarını yönetme izni verildi. Her köy kendi malzemelerini kullanarak ilkokulunu inşa edecek, kendi öğretmenlerini istihdam edecek ve köydeki bütün çocuklar için bu ilkokulda ücretsiz eğitim hizmeti sunulacaktı.

Birkaç köy ortak bir ortaokul inşa etmek için kaynaklarını birleştirecek ve bu köylerdeki çocuklara bu ortaokulda ücretsiz eğitim hizmeti sunulacaktı. Her halk komünü iki ya da üç lise açacak, böylece bütün köylü çocukları ücretsiz bir biçimde lise eğitimi alabileceklerdi. Benim memleketim olan Shandong Eyaleti'nin Jimo ilçesinde 1050 köy vardı. Kültür Devrimi yıllarında her köy bir ilkokul kurdu. Kırsal bölgelerde bütün çocuklar parasız eğitim alabiliyordu. Kültür Devrimi öncesinde 750.000 nüfuslu Jimo ilçesinde yalnızca yedi ortaokul vardı. On yıl süren Kültür Devrimi sırasında ortaokul sayısı 249'a çıktı. Her dört köy bir

ortaokulu paylaşırdı. Bütün ilkokul mezunları para ödemeksizin ya da herhangi bir sınava girmeksizin bu ortaokullara gidebilirdi. Kültür Devrimi öncesinde Jimo ilçesinde yalnızca bir lise vardı. Kültür Devrimi'nden önceki on yedi yıl boyunca, bu lise yalnızca 1500 mezun vermişti ve bunların yarıdan fazlası da üniversite okumaya gidip bir daha da geri dönmemişti. On yedi yıl boyunca Jimo Lisesi, ilçede her köye bir lise mezunu kazandıramamıştı. Kültür Devrimi'nden önce çoğu köyde tek bir lise mezunu bile bulunmuyordu.

Kültür Devrimi sırasında Jimo'daki lise sayısı 89'a yükseldi. Neredeyse her komünde üç lise vardı. Ben 1972 yılında ortaokuldan mezun olduğumda, sınıf arkadaşlarımın yalnızca yüzde 70'i liseye devam edebilmişti. Kız kardeşim 1973 yılında ortaokuldan mezun olduğunda ise, onun bütün sınıf arkadaşları liseye gidebildiler. 1976'da Kültür Devrimi sona erdiğinde, yalnızca benim köyümde 100'den fazla lise mezunu vardı. Komünümüzdeki lise mezunu sayısı ise toplam 12.000'den fazlaydı. (33) Eğitimin Kültür Devrimi sırasında gösterdiği gelişimin, Çin tarihinde eşi benzeri yoktur. Bu gelişme, Çin halkını ve toplumunu köklü bir biçimde değiştirmiştir. Eğitim düzeyi artan halkın, hem siyasî hem de iktisadî etkinliklerde eli güçlenmiştir.

Kültür Devrimi ve Çin Toplumunun Demokratikleşmesi:

Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin en önemli kazanımlarından biri sıradan halkın elini güçlendirmesi ve Çin toplumunu demokratikleştirmesidir.

Demokrasi hakkında ahkâm kesen pek çok kişi, bu kavramı içinden çıkılamayacak denli karmaşık bir hâle sokuyor. Oysa ki demokrasi, gayet basit ve anlaşılabilir bir kavramdır. Demokrasinin anlamı, seçkinlerin siyasî yaşama yön verdiği eski sistemin aksine, sıradan halkın da karar alma süreçlerine katılabilmesidir. Bu, sıradan insanların da, içinde yaşadıkları toplumun yönetiminin bir parçası olmaları demektir. Demokrasinin işleyebilmesi için sıradan halkın eli güçlendirilmeli ve bu insanlar eski toplumun seçkinleri olan hükümet yöneticileriyle eşit konuma getirilmelidir. Demokratik bir toplumda ayrıcalıklı sınıflar ve seçkinler olmamalıdır. Herkes, siyasî ve ekonomik olarak eşit konumda olmalıdır. İşte *bu*, demokrasinin ön şartıdır.

Batının sözde demokrasilerinde, halkın yüzde biri servetin çoğunu elinde tutmaktadır. Servet dağılımındaki bu uçurum nedeniyle küçük ve zengin bir azınlık güç, etki ve denetim satın alabilmektedir. Bu azınlık kelimenin tam anlamıyla iktidar tekeline sahiptir. Bunun gerçek demokrasiyle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Bu düzenin sadece adı demokrasidir; bu, sahte demokrasidir. Büyük Proleter Kültür Devrimi ise, gerçek demokrasiyi inşa etmeye çalışmıştır. Çin'in sıradan halkını, büyük karakter posterleri yazarak yöneticilerini eleştirmeye özendirmiş ve yöneticileri de diğer herkes gibi kol emeğine katılmayı zorunlu kılmıştır. Bu, Çin toplumunun gelişimi için büyük bir adımdır. Kültür Devrimi sırasında çoğu yöneticinin yaşam tarzı, sıradan insanlarınkinden farksızdı. Sıradan insanlarınki gibi evlerde yaşıyorlardı. Çocukları, diğer Çinlilerin çocukları hangi okullara gidiyorsa oralara gidiyordu. İşe, herkes gibi bisikletle gidip geliyorlardı. Üretim takımının önderleri köylüler tarafından seçilir ve tarlada her gün köylülerle birlikte çalışırdı. Köy önderleri, çeşitli toplantılara katılmak ve topluluk için planlamalar yapmak zorunda olduklarından yılda 300 gün köylülerle birlikte tarlada çalışmakla yükümlüydü. Komün önderleri yılda 250 gün, ilçe yönetimi önderleri ise yılda 200 gün köylülerle birlikte tarlada çalışırdı. (34)

Chen Yonggui, bütün ömrü boyunca bir köylü olarak çalıştı. ÇKP iktidara geldikten sonra Shanxi Eyaleti'ne bağlı Xiyang ilçesindeki Dazhai Köyü'nün parti sekreteri oldu. Köydeki insanlara, daha iyi bir gelecek inşa etmek için başarıyla önderlik etti. Chen, Kültür Devrimi sırasında Çin tarımından sorumlu olmak üzere ÇHC başbakan yardımcılığına ve ÇKP Merkez Komitesi Politbüro üyeliğine atandı. Fakat vaktinin üçte birini köylülerle birlikte tarlalarda çalışarak geçirmeyi sürdürdü ve yabancı devlet erkânıyla görüşürken bile bir köylü gibi giyinmeye ve yaşamaya devam etti. Chen, Büyük Proleter Kültür Devrimi sırasında yöneticilik yapan köylü, işçi ve askerler kuşağının bir temsilcisidir. Bu insanlar, hükümet yetkilisi olsalar bile köylü, işçi ve asker gibi yaşamaya devam etmişlerdir. Bu, Başkan Mao'nun Büyük Proleter Kültür Devrimi sırasında inşa etmek istediği demokrasidir, proleter demokrasisidir; yüzde birin çıkarlarına aykırı biçimde yüzde 99'un elini güçlendiren bir demokrasidir.

O yıllarda ulusal ölçekte Chen Yonggui gibi çok sayıda önder vardı. Wang Jinxi, petrol sanayiinde çalışan sıradan bir işçiydi. Ni Zhifu en etkili matkap uçlarını icat eden teknisyendi. Hao Jianxiu ise, Shandong Eyaleti'ne bağlı Qingdao şehrinden başarılı bir tekstil işçisiydi. Bütün bu isimler, ulusal ölçekte önder konumlara geldikten sonra da kendi alanlarında çalışmayı sürdürdüler. Yerel yönetimlerde çok sayıda işçi ve köylü görev aldı. Bu işçi ve köylüler, bir yandan işçi sınıfı ve köylülük içinde çalışmayı sürdürürken, öte yandan hükümet işleriyle uğraştılar.

Bu durum, Çin'de son derece sağlam, eşitlikçi bir toplumsal atmosfer yaratarak güçlü bir çalışma ahlâkının yerleşmesine ve dünya tarihine geçen başarılı bir ekonomik performans elde edilmesine önayak oldu. Kültür Devrimi yıllarında, Çin'de yönetici personel kol emeğine katılmak zorundaydı; işçiler ise yönetimin karar alma süreçlerine katılıyorlardı. İşçiler, mühendisler ve yöneticiler, teknik ve yönetsel sorunları işbirliği içerisinde çözerlerdi. Mantıksız kural ve yönetmelikler, işçilerin önerileri doğrultusunda değiştirilirdi. Bu devrimci işletme felsefesi ve tarzı, işçi, mühendis ve yönetici personeli hep beraber çalışmaya yönlendirmekteydi (Bu tür çalışma ekipleri bir tür kapitalist işletmecilik anlayışı olarak formüle edildi ve Batı'da "post-Fordizm" ya da Japonya'da "takım ruhu" olarak adlandırıldı). Bu, Mao döneminde ciddi bir üretim artışına yol açtı. (35)

Kültür Devrimi'nin Sanayi ve Tarım Üzerindeki Etkisi:

Halk Cumhuriyeti kurulduğunda, Çin'in sanayi altyapısı, ufacık bir ülke olan Belçika'nınkinden bile küçüktü. Çin'in kişi başı sanayi çıktısı, Belçika'nınkinin on beşte birinden dahi azdı. Fakat Mao döneminde, Çin'in toplam toplam sanayi çıktısı 38 kat, ağır sanayi çıktısı ise 90 kat arttı. 1950 ve 1977 yılları arasında Çin'in sanayi çıktısı yıllık ortalama yüzde 13,5 arttı. Bu, benzer bir sanayileşme sürecinden geçen diğer bütün ülkelerin bu dönemde gerçekleştirdiklerinden daha hızla bir büyümeydi. Çin'in performansı, benzer kalkınma dönemlerinden geçen Almanya, Japonya ve Sovyetler Birliği'nin üzerindeydi. 1880 ve 1914 yılları arasında Almanya'nın sanayi çıktısı her on yıllık dönemde yüzde 33 artmış, kişi başı artış ise yüzde 17 olarak ölçülmüştü. 1874 ve 1929 yılları arasında Japonya'nın sanayi çıktısı ise her on yıllık dönem-

de yüzde 43 artmış, kişi başı artış ise yüzde 28 olarak ölçülmüştü. 1928 ve 1958 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin sanayi çıktısı her on yıllık dönemde yüzde 54 artmış, kişi başı artış ise yüzde 44 olarak ölçülmüştü. 1952 ve 1972 yılları arasında ise Çin'in sanayi çıktısı her on yıllık dönemde yüzde 64,5 artmış, kişi başı artış ise yüzde 34 olarak ölçülmüştü. (36)

Üçüncü ve dördüncü beş yıllık kalkınma planları sırasında Çin, 316.642 milyar yuanlık altyapı yatırımı yaptı ve sanayi varlıklarını 215.740 milyon yuan arttırdı. 1979'a gelindiğinde ülkede, 1965'tekinin 2,25 katı, yani 355.000 işletme vardı. Söz konusu kamu iktisadi teşebbüsleri genel olarak büyümüştü. Bu işletmeler içinde büyük ve orta ölçeklilerin sayısı 4500'ü buluyordu. (37)

Enerji alanına geldiğimizde, 1967 ve 1976 yılları arasında, Çin'in yıllık petrol çıktısı ortalama yüzde 18,6 arttı. 1978'e gelindiğinde Çin, 1965'e kıyasla beş kat fazla, yıllık 100 milyon ton petrol üretiyordu. On yıllık Kültür Devrimi boyunca Çin, kömür, kimyasal madde ve elektrik üretiminde yıllık ortalama yüzde 9,2 büyümeyi sürdürdü. (38)

1965'ten 1970'lerin ortalarına dek Çin, üçüncü hat[9] sanayi projeleri kapsamında 205 milyar yuanlık yatırım yaptı. Çin'in orta ve batı bölgelerinde çelik fabrikaları, imâlat aleti fabrikaları, uçak fabrikaları ve elektronik eşya fabrikaları kuruldu, uzay çalışmaları programı başlatıldı. 1970'lerin sonuna gelindiğinde, üçüncü hat bölgesindeki sanayi varlıkları, Çin'deki toplam sanayi varlıklarının üçte birine denk düşüyordu. Çin'in sanayi çıktısı 3,92 kat artmıştı. Orta ve batı bölgelerin sınaî kalkınması, Çin'in ulusal

9 "Üçüncü hat" (三线, sānxiàn), Mao döneminde özellikle 1960'lı yıllardan itibaren kullanılmaya başlanan jeostratejik bir kavramdı. Mao'ya göre Çin'in, olası bir saldırı karşısında ilk etapta hedef olabilecek görece kalkınmış doğu kıyıları ve sınır bölgeleri, "birinci hat"tı teşkil ediyordu. Buna göre "üçüncü hat," Çin'in yabancı bir gücün istilasına uğraması durumunda en zor işgal edilebilecek iç bölgelerini kapsıyordu. Bu anlayış doğrultusunda 1964 yılında "üçüncü hat inşası" (三线建设, sānxiàn jiànshè) denilen büyük bir sanayileşme hareketi başlatıldı. Bu kapsamda görece güvenli olduğu varsayılan "üçüncü hat" bölgesine özellikle ağır sanayi, ulaşım ve ulusal savunma sanayi alanlarında büyük yatırımlar yapıldı, bu bölgede çok sayıda işletme kuruldu. Bu politika özellikle reform ve dışa açılma dönemiyle birlikte terk edildi ve yatırımlar bir kez daha kalkınmış doğu kıyı şeridine yoğunlaştı. –Ç.N.

güvenliği ve ülkece gelişmesi için hayati konumdaki toplam sınaî kalkınmanın önemli bir sacayağı oldu.

Başkan Mao, ülkenin öz kaynaklarına dayanmaya yaptığı vurgunun yanı sıra ihtiyaç duyulduğu takdirde teknoloji ithalatına da izin vermişti. 1971 yılında Başkan Mao ve Başbakan Zhou Enlai, toplam 5 milyar dolarlık yatırımla 26 yabancı sanayi tesisinin kurulmasını onayladı. Çok sayıda petrol ve kimyasal madde tesisi kuruldu ve bu, Çin'in suni gübre, kimyasal madde ve suni kumaş çıktısını arttırdı. Bu dönemde kurulan on üç büyük suni gübre fabrikası Çin'in kimyasal gübre üretiminin beşte birini karşılamaya başladı. 1970'ler boyunca Çin, bunların yanı sıra çok sayıda küçük kimyasal gübre fabrikası da kurdu. 1978'e gelindiğinde, Çin'de 1534 küçük kimyasal gübre fabrikası vardı. Bu küçük kimyasal gübre fabrikalarının kurulması, Çin'in tarımsal kalkınması açısından kilit bir rol oynadı.

1960'lı ve 1970'li yıllarda ABD ve diğer Batılı ülkeler, Hindistan, Meksika, Brezilya, Filipinler ve bazı diğer Üçüncü Dünya ülkelerine Yeşil Devrim teknolojisini[10] dayattılar. Üçüncü Dünya'da Yeşil Devrim teknolojisinin yayılmasının, söz konusu ülkelerde tarıma yıkıcı etkileri oldu. Kimyasal gübre, tarım ilacı ve büyük tarım makinelerinin kullanımı, tarımsal girdileri arttırdı. Fakat verim artışı aynı zamanda tahıl fiyatlarını da düşürdü. Dahası, zamanla girdi fiyatları da yükseldi. Pek çok küçük üretici piyasadaki dalgalanmalarla baş edebilecek durumda değildi. Dolayısıyla küçük üreticilerin çoğu iflas etti ve toprağını kaybetti. Hayatta kalabilmek için kentsel bölgelere göç etmek zorundaydılar. Üçüncü Dünya ülkelerinde devasa gecekondu bölgelerinin ve evsiz nüfusun ortaya çıkması, Batı'nın Yeşil Devrim teknolojisini yaymasının doğrudan bir sonucudur. Bu, tarımı, kırsal bölgeleri ve köylülüğü hedef alan üç başlı bir krize yol açtı. Bu krizin uzun

10 "Yeşil Devrim" (Green Revolution), 1930'lardan (ama özellikle 1940'lardan) 1960'ların sonuna dek tarımsal üretim artışı sağlayan çeşitli teknolojilerin (tarım ilaçları, tohum ıslahı, kimyasal gübre vb.) yaygınlaşmasına işaret etmektedir. 1960'lı yıllarda dünya çapında yayılmış ve pek çok ülkede geleneksel tarım tekniklerinin dışlanmasına, yerel tohumların "yüksek verimli" tohumlarla ikame edilmesine yol açmıştır. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren "Yeşil Devrim" teknolojisinin doğa ve insan üzerindeki yan etkileri tartışılmaya başlanmış, rasgele ve hatalı kullanılan tarım ilaçlarının insan sağlığına ve doğaya ciddi zararlar verdiği, çevre kirliliğine yol açtığı anlaşılmıştır. –Ç.N.

vadeli etkilerini enine boyuna kavramak günümüzde dahi hâlâ güçtür.

Çin, kolektif tarım deneyimi sayesinde, tarımı, kırsal bölgeleri ve köylülüğü hedef alan bu üç başlı krizden kaçınmayı başaran tek ülke olmuştur. Çin'in örgütlü köylüleri, kendi yerli malı Yeşil Devrimi'ni yapmıştı. Zira Çinli köylüler toprağa kolektif olarak sahipti. Böylelikle Yeşil Devrim teknolojisinin faydalarından hep birlikte, daha eşitlikçi bir biçimde nasipleniyor; yıkıcı, olumsuz etkileri ise hep beraber bertaraf ediyorlardı. Yerli malı Yeşil Devrim teknolojisi, tarımsal faaliyetlerde insan emeğine duyulan ihtiyacı azalttı ve pek çok kırsal sanayi tesisinin kurulmasına zemin hazırladı. Çok sayıda kırsal sanayi tesisi kurulduğundan, köylüler tarlada-sapanda çalışmayı bıraksa da köyü terk etmiyor ve söz konusu sanayi tesislerinde çalışmaya başlıyorlardı. Yerel Yeşil Devrim teknolojisinin geliştirilmesi, yerli malı tarım makinelerinin kullanılması ve kırsal sanayi tesislerinin kurulması, Kültür Devrimi yıllarında Çinli köylülerin yaşam standartlarını önemli ölçüde iyileştirdi. (39)

Kadının Kurtuluşu:

ÇKP iktidara gelmeden önce Çinli kadınların, Çin toplumunda pek az siyasî gücü vardı. Kadın kiminle evleneceğini seçemezdi; ana-babası (ya da onlar öldüyse abileri) karar verirdi. Evlendikten sonra bütün yaşamları kocaları (eğer koca öldüyse erkek evlatları) tarafından kontrol edilirdi. Kadının mülkiyet hakkı yoktu. Ancak ebeveynleri ya da kocaları mülk sahibi olabilirdi. Koca, karısının üstüne parası yettiği kadar kuma getirebilirdi. Eski Çin'de zengin adamlar, genellikle genç kızları metres olarak tutardı. Çinli yazar Ba Jin, bu durumu *Aile* adlı romanında resmetmişti: 80 yaşında bir adam, 16 yaşında bir hizmetçi kızı metres olarak arkadaşından satın alıyordu.

ÇKP iktidara geldikten sonra, hükümetin geçirdiği ilk yasa, Evlilik Yasası oldu. 13 Nisan 1950 tarihinde çıkarılan bu yasa, devletin kadın ve çocukları koruma altına almasını öngörüyordu. Bu kanunla birlikte, karı ve kocanın evlilikte eşit oldukları güvence altına alındı. Evlilik yaşamında yalnızca tek bir karı ve tek bir koca olabilecekti. Erkeklerin kuma getirmesi yasaklanmıştı. Devlet, gençlerin kendi eşlerini seçebilme özgürlüğünü de güvence

altına alıyordu. Olası bir boşanma durumunda, mahkeme kadın ve çocukların menfaatlerini korumakla yükümlüydü.

Çin hükümeti sadece yasa çıkarmakla kalmadı, fakat aynı zamanda kamuoyunu bu yasayla ilgili olarak eğitmek ve haber bültenleri, yazılı medya ve sahne sanatları (tiyatro oyunları ve filmler gibi) aracılığıyla yasa hakkında farkındalık yaratmak için eşi benzeri görülmemiş bir toplumsal hareket başlattı. Yeni Evlilik Yasası'yla birlikte, Çinli kadınların Çin toplumundaki siyasî konumu gözle görülür biçimde iyileşti.

Çin hükümeti ayrıca, kamu sektöründe eşit işe eşit ücret ilkesini de hayata geçirdi. Buna göre kamu sektöründe çalışan kadınlar artık erkeklerle eşit ücret alabileceklerdi. Kamu iktisadi teşebbüslerinde çalışan kadınlara, gerektiğinde altı aya kadar uzatılabilecek şekilde üç aylık doğum izni hakkı da tanındı. Fabrika ve devlet daireleri, kadın çalışanlar için ücretsiz çocuk bakım hizmeti sunuyordu. Ayrıca anneler, bebeklerini emzirebilmek için mesai esnasında ara da verebiliyorlardı.

Çin hükümeti, kadın haklarını korumak için ülke genelinde Kadın Federasyonu[11] komiteleri kurdu. Kültür Devrimi yıllarında Çin'in her bir köyünde, fabrikasında, okulunda ve devlet dairesinde bir Kadın Federasyonu komitesi vardı. Şayet bir koca karısına iyi muamele etmiyorsa, köydeki Kadın Federasyonu komitesi bir grup kadını kocayla yüzleşmek için örgütler ve onu karısından özür dilemeye zorlardı. Koca hatasını tekrar ederse, Kadın Federasyonu tekrar devreye girerdi. Kentsel bölgelerde kadınlar Kadın Federasyonu komitesine gidip şikâyette bulunabilir, komite şikâyetçi kadın adına harekete geçerdi. Kadın Federasyonu komitelerinin yanı sıra, Çin hükümeti de her yönetim düzeyindeki kurullarda mutlaka kadın temsilciler bulunması şartını getirmişti. Hükümetin çıkardığı yasa ve yönetmelikler, kadınların günlük yaşamdaki özel ihtiyaçlarını göz önüne almak zorunday-

11 24 Mart 1949'da, Çin genelinde kadın haklarını korumak ve hükümetin kadın hakları konusunda aldığı kararların uygulanmasına destek olmak için "Bütün-Çin Demokratik Kadın Derneği" adlı bir demokratik kitle örgütü kurulmuş, bu örgüt 1957 yılında "Bütün-Çin Kadın Federasyonu" (中华全国妇女联合会, Zhōnghuá quánguó fùnǚ liánhéhuì) adını almıştır. Halen varlığını sürdüren Bütün-Çin Kadın Federasyonu, ÇHC'de kadın hakları hareketinin öncü örgütlenmesi olarak kabul edilmektedir. –Ç.N.

dı. İşyerlerine, annelere çocuk bakım hizmeti sunma ve emzirme arası verme zorunlulukları getirilmişti. Ayrıca adet dönemindeki kadınlar, çalıştıkları işi değiştirme hakkına da sahipti.

Komünist hükümet kadın hakları sorununu dikkatle ele aldı; bunu yalnızca kadın haklarına ilişkin bir mesele olarak değerlendirmedi. Zira bu sorunun yankıları, çocukların, ailenin ve bütün bir ulusun esenliğini de etkilemekteydi. Kadın hakları korunmadığı zaman, yalnızca kadınlar acı çekmekle kalmıyordu; aynı zamanda çocuklar, aileler de acı çekiyordu. Çocukların ve ailelerin acı çekmesi demek, bütün bir ulusun acı çekmesi demekti. Çin'in komünist hükümeti, Çinli kadınları Çin toplumunun üretken fertleri kıldığı ve onların Çin'in siyasî, toplumsal ve ekonomik yaşamına eşit şartlarda katılmalarına yardımcı olduğu içindir ki, uyuşturucu bağımlılığı, fuhuş, kadın ve çocuk ticareti, organize suçlar ve eşkıyalık gibi toplumsal bozuklukların hakkından kısa sürede ve etkili bir biçimde gelebildi. Çin halkının ortalama yaşam beklentisi 1952'de 35 iken, 30 yıldan kısa bir süre içerisinde neredeyse ikiye katlanarak 1976'da 69'a yükselmişti. Çin bunu, örneğin 1976'daki ortalama yaşam beklentisi yalnızca 50 olan Hindistan'dan 20 yıl önce başarmıştı. Bu başarı, Çin hükümetinin kadının elini güçlendirmeye ve kadın haklarını korumaya yönelik çabalarıyla yakından ilişkiliydi.

Sosyalist dönemde ve Başkan Mao'nun önderliği altında, Çin 30 yıldan kısa bir süre içerisinde dünyadaki en eşitlikçi toplumu inşa etti. Çin'in Başkan Mao ve Zhou Enlai gibi üst düzey yöneticileri Çin halkı için en büyük çabayı da sarf etseler, ancak bir profesörünkine denk maaş aldılar. Yaşamları boyunca asla hiçbir kişisel mülkleri olmadı. Önünde böylesine iyi örnekler olunca, Çin halkı da anayurdunu en gelişmiş siyasî ve toplumsal sisteme sahip, herkes için ücretsiz sağlık ve eğitim hizmeti sunan, sanayileşmiş bir ülke yapabilmek için varıyla yoğuyla çalıştı. Daha da önemlisi, gerçek işçiler, köylüler ve askerler hükümette yer aldı ve hükümeti yönetti. Bu işçi, köylü ve askerler, yönetici olduktan sonra bile köylü ve işçilerle birlikte çalışmaya devam ediyorlardı. Bu yöneticilerin benimsedikleri temel ilke halka hizmetti. İşte gerçek demokrasi budur; yani halkın, halk için, halk tarafından yönetilmesidir. Yönetici seçilen bu köylü ve işçiler, yalnızca hükümette köylü ve işçileri temsil etmekle kalmıyorlardı. Bu

insanların bizzat kendileri köylü ve işçiydi; köylü ve işçiler gibi yaşıyor ve çalışıyorlardı. (40)

III.

Mao'dan Sonra Çin'de Geri Dönüş

Çin'de sosyalizmin yayılması ve Kültür Devrimi'nin gelişimi, hiç de tereyağından kıl çeker gibi olmadı. Bu, sınıfsal çelişkiler ve sınıf mücadeleleriyle dolu bir süreçti. İki çizgi, yani sosyalist çizgi ve kapitalist çizgi arasında bir mücadele vardı. Başkan Mao, sosyalist Çin'de sınıfsal çelişkilerin ve sınıf mücadelesinin olduğuna ve kapitalist restorasyon tehlikesine dikkat çekmişti. Başkan Mao, 9 Eylül 1976'da hayata gözlerini yumdu. Dört hafta sonra kendi kendisini Mao'nun halefi ilan eden Hua Guofeng, sözüm ona Dörtlü Çete'yi, yani Başkan Mao'nun eşi Jiang Qing, Zhang Chunqiao, Wang Hongwen ve Yao Wenyuan'ı tutuklattı. Hua Guofeng böylece, Halk Cumhuriyeti tarihinde muhalifleriyle arasındaki *siyasî* anlaşmazlıkları çözmek için zora başvuran ilk lider oldu.

Hua Guofeng, ne yaptıysa iktidarı kendisi için ele geçirmek adına yaptı. Fakat yine de yaptıklarını siyasî olarak meşrulaştırması gerekiyordu. Kendisini allayıp pullayıp Başkan Mao'nun güvenilir takipçisi olarak sunmak ve sözde Dörtlü Çete'yi tutuklayarak aslında Başkan Mao'nun isteğini yerine getirdiğini iddia etmek için türlü siyasî yalanlara ve yarı-gerçeklere başvurdu. Kendisi ve suç ortakları, Mao çizgisinin bu dört takipçisini lekelemek için her türlü hile hurdaya başvurdular. Fakat onun bu art niyetli çabaları, istemeden de olsa Parti içerisinde kendi konumunu zayıflattı. Kısa süre sonra Huo Guofeng'in suç ortakları görevlerinden istifaya zorlandılar ve Hua Guofeng kapitalist hizbin şiddetli saldırıları altında Çin politikasında etkisiz bir konuma itildi. Kültür Devrimi döneminde Başkan Mao tarafından iki kez iktidardan uzaklaştırılan Deng Xiaoping, üçüncü kez iktidara dönmeyi başardı. Başkan Mao, Kültür Devrimi'nin başlangıcında Deng Xiaoping'i iktidardan uzaklaştırmıştı. Deng Xiaoping, üç kez özeleştiri verdi ve iki kez de kendisine tekrar bir şans verilmesi için yalvararak Başkan Mao'ya mektup yazdı. 1974 yılında Başkan Mao, Deng'i yeniden göreve getirdi, ancak Tiananmen

Meydanı'ndaki 5 Nisan 1976 ayaklanmasının ardından onu bir kez daha iktidardan uzaklaştırdı.

Deng Xiaoping iktidara geri döndükten sonra Kültür Devrimi'nin çığır açan pek çok kazanımını ortadan kaldırmaya başladı. Üniversite öğrencilerini işçi, köylü ve askerler arasından seçme pratiğini durdurdu ve üniversite giriş sınavlarını yeniden uygulamaya koydu. Ayrıca halk komünlerini dağıttı ve kolektif tarıma son verdi. Öncesinde kolektife ait olan tarım arazileri, köylülerin bireysel olarak ekip biçecekleri "spagetti benzeri" küçük küçük parçalara bölündü. (41)

Toprak bölündükten sonra, kırsal bölgelerdeki (Kültür Devrimi sırasında kurulan) eğitim ve sağlık hizmetleri ağı da çöktü. 1980'li yılların başında Deng Xiaoping'in önderliği altında şekillenen kent merkezli kapitalist kalkınma programı ile birlikte kırsal bölgelere yapılan yatırım, ulusal bütçenin yüzde 15'inden yaklaşık yüzde 5'ine sert bir biçimde düştü. Artık köylü aileler çocukları ilkokulda okuyabilsin diye katkı payı ödemek zorundaydı. Pek çok köylü çocuğu katkı payı ve diğer eğitim masraflarını ödeyemedikleri için eğitim hakkından mahrum kaldı. Kültür Devrimi yıllarında kırsal bölgelerde okul çağındaki çocukların eğitime katılım oranı yüzde 100'e yaklaşmıştı. Ancak kolektif tarımın çökmesiyle birlikte, kırsal bölgelerdeki pek çok okul da kapandı. Deng Xiaoping döneminde, yeni bir eğitimsiz köylüler, özellikle de kadın köylüler kuşağı ortaya çıktı.

Kültür Devrimi yıllarında Başkan Mao, Çin Sağlık Bakanlığı'nı kırsal bölgelerde kamu sağlığını önemsemediği ve kentli nüfusa hizmet götürmeye öncelik verdiği için eleştirmişti. Bu dönemde Başkan Mao'nun eleştirileri doğrultusunda Çin'in kamu sağlığı politikasının önceliği de kırsal bölgelere kaymaya başladı. Kentsel bölgelerde yaşayan doktorlar düzenli aralıklarla kırsal bölgeleri gezip buradaki köylü ve işçilere ücretsiz sağlık hizmeti sunmak ve aynı zamanda kırsal bölgelerdeki "yalınayak doktorları" eğitmek zorundalardı. Yalınayak doktorlar köy tarafından şehir hastanelerinde üç ila altı aylık periyotlarda ücretsiz eğitim almak üzere seçilen lise mezunu köylülerdi. Buna göre her bir köyde düzenli aralıklarla hizmet eğitimi alacak üç ila altı yalınayak doktor olacaktı. Bu yalınayak doktorlar köyde yetişen ve bütün ömürleri boyunca köyde yaşayan kişilerdi. Onlar da köy-

deki diğer bütün köylüler gibi hizmetlerinin karşılığını çalışma puanı[12] olarak alıyorlardı. Yalınayak doktorlar yedi gün, 24 saat, yılın 365 günü, kar kış demeden bütün hava şartlarında, her daim göreve hazır ve nazırdı. Zira klinikleri köyün içerisindeydi ve ihtiyaç duyulduğu takdirde daima köylülerin evine gidebilirlerdi. Bu yalınayak doktorlar kentli doktorlardan temel eğitim alıyor ve köylülere en temel sağlık hizmetlerini sunuyorlardı. Şayet çözemeyecekleri bir sorunla karşılaşırlarsa, istedikleri zaman yardım için kentli doktorlara başvurabiliyorlardı. 1976 yılına gelindiğinde Çin'in bütün köylerinde bir klinik ve köylülere ücretsiz sağlık hizmeti sunan birkaç yalınayak doktor vardı. Yalınayak doktorlar Çin'de sağlık hizmetlerinin gelişmesinde ve yaşam beklentisinin uzamasında önemli bir rol oynadı.

Kırsal bölgelerdeki yalınayak doktorlar ağı, herkese maaşla değil çalışma puanı üzerinden ödeme yapılan kolektif tarım sistemine bağlıydı. Deng Xiaoping kolektif tarımı dağıttığı zaman, yalınayak doktorlar ağı da bununla birlikte çöktü. Yalınayak doktorlar, hastalarından ücret almak zorunda olan kırsal doktorlar hâline geldiler. Pek çok köylü sağlık hizmetlerinin giderlerini karşılayamaz oldu. Gittikçe daha az kişi sağlık hizmetlerinin masraflarını karşılayabildiğinden, pek çok yalınayak doktor artık doktorlukla geçimini sağlayamaz duruma geldi. Sonuçta para kazanmak için meslek değiştirmek zorunda kaldılar.

Ben Deng Xiaoping ve takipçilerinin, Çin toplumunun *sistemsel* doğasını ve kolektif tarımı dağıtmanın toplumsal sonuçlarını kavrayabildiklerini düşünmüyorum. Ya da belki kavradılar; fakat yoksul köylüler çocuklarının eğitim ve sağlık masraflarını karşılayamayınca neler olacağını umursamadılar. Oysa pek çok köylü, çocuklarının eğitim masraflarını ve sağlık masraflarını karşılayabilmek için suç işlemeye itildi.

Kolektif tarımın çökmesiyle birlikte suç patlaması yaşandı.

12 ÇHC'deki Halk Kömünleri sisteminde bütün komün üyelerine çalıştıkları gün ve yaptıkları işe karşılık gelen bir "çalışma puanı" (工分, gōngfēn) veriliyor; yıl sonunda her bir üretim takımının net geliri, üyeler arasında bu çalışma puanlarına göre bölüştürülüyordu. Çalışma puanı sistemi de, Mao sonrası dönemde kolektif tarımdan birey odaklı "hanehalkı sorumluluk sistemi"ne (家庭联产承包责任制, jiātíng liánchǎn chéngbāo zérènzhì) geçilmesiyle birlikte son buldu. –Ç.N.

Gübre alamayan köylüler sıklıkla suça başvurmaya başladılar. Okulu bırakmak zorunda kalan köylü çocukları da suç işlemeye itildi. 1983'e gelindiğinde suç oranı öylesinde yükselmişti ki, Deng Xiaoping suçu bastırmak için kanun dışı tedbirler alınmasını da öngören bir kampanya başlatılmasını emretti. Her bir suç şebekesinin en üst düzey üç yöneticisinin idam edilmesi talimatı verildi. Polis ve mahkemelere, idam edilecek suçlu sayısına ilişkin bir kota sunuldu.

Hakkında çalışma yürüttüğüm köylerin birinde, on yıllık Kültür Devrimi boyunca tek bir suç olayı bile gerçekleşmemişti. Fakat kolektifler dağıtıldıktan sonraki iki yıl içerisinde üç düzineyi aşkın kişi, kendilerine ait tarım alanlarında kullanmak üzere otoyoldan geçen kamyonlardan tahıl ve kimyasal gübre çaldıkları için tutuklanmış ve hüküm giymişti. 1983 yılında polis, bu köyden altı kişilik bir şebekeyi tutukladı ve şebekenin başına on yıl, ikinci önemli adamına ise sekiz yıl hapis cezası verdi. Üçüncü ve dördüncü adamlar da beş ve altı yıl hapis cezasına çaptırıldılar. Şebekenin başındaki ilk iki isim, kendilerine verilen cezaları paşa paşa kabul etti. Ancak üç ve dört numaralı isimler kendilerine verilen cezaya itiraz ettiler. Ne var ki bu sırada Deng Xiaoping'ten suçluları şiddetle bastırma emri gelecek ve her ikisi de çok daha feci bir biçimde cezalandırılacaklardı. Her ikisine de, yalnızca kendi tarlalarında kullanmak adına birkaç çuval gübre çaldıkları için idam cezası verildi. Polis bu iki genç adamın idam cezasını, diğer köylülere de ibret olsun diye köyün yakınlarındaki tarlalarda infaz etti.

Çin genelinde bunun gibi yüzlerce ve binlerce idam cezası infaz edildi. Benim bir çocukluk arkadaşım, Ma Jihe, polisin bir şuç şebekesine katıldığı için kendisini tutuklamaya geldiğini işitince intihar etti. Ben o sırada henüz yüksek öğrenimime devam ediyordum. Ölümünü haber aldığımda çok sinirlendim. Ma Jihe, kolektif tarım döneminde çok iyi bir işçiydi. Tarlalarda öyle sıkı çalışırdı ki, yaşlı köylüler onu dur durak bilmeden bu kadar yoğun çalışmaması için uyarırlardı. Topraklar bölündükten sonra ise yolunu kaybetti. Çalıntı eşyaları saklamaları için arkadaşlarına yardımcı oldu. Yakalanırsa idam edileceğini biliyordu. İdam edilip de ailesinin onurunu lekelememek için intihar etmeyi tercih etti. Geride dul bir eş ve küçük bir oğlan çocuğu bırakmıştı.

Çin'de komünist hükümet, küçük çaplı hırsızlık suçları için çok nadiren idam cezasına başvururdu. Deng Xiaoping, çok sayıda köylü ve işçiyi hırsızlık yüzünden idam eden ilk isim oldu. Çin halkının bunu hatırlamasını ümit ederim. Çin hükümeti 1983'te suçluları bastırmak için düzenlenen ilk kampanyanın ardından, Deng Xiaoping döneminde ve Deng Xiaoping'den sonra çok sayıda benzeri kampanya gerçekleştirdi. Normal yasalar çerçevesinde işledikleri suç için idam öngörülmeyen pek çok kişi, Deng Xiaoping'in aklına esti diye ve uyguladığı hatalı politika yüzünden idam edildi.

Günümüzde Çin'de Resmî Yolsuzluk:

Kültür Devrimi yıllarında, sosyalizme inanan insanlar önemli konumlara geldi. Deng Xiaoping Çin'i kapitalist yola sokmak isteyince, Mao döneminde iş başına gelen bu sosyalist yöneticiler, Deng'in siyasî reformları karşısında büyük bir engel teşkil etmeye başladı. Deng, kapitalist reformlarını gerçekleştirebilmek için bu insanları görevden uzaklaştırmak zorundaydı. Dolayısıyla yaşlı ve eğitim düzeyi düşük ancak daha adanmış yöneticiler yerine, genç ve daha eğitimli yöneticilerin gelmesini öngören bir personel politikasını savundu. Üniversite diploması olanlar, ideolojik yönelimlerine bakılmaksızın hükümette yüksek kademelere atandılar. Deng Xiaoping ayrıca, hükümet politikasının öncelikle küçük bir azınlığın zengin olmasına olanak sunmak yönünde olduğunu ilân ederek genç nesil Çinli yöneticileri cesaretlendirdi.[13] Halkın resmî yönetime karşı duyacağı öfkeden endişe etmemeleri konusunda da içlerine su serpti; zira hükümet Kültür Devrimi'ni kınayacak ve resmî yolsuzlukla mücadele için kitle hareketlerinin örgütlenmesine bir daha asla müsade etmeyecekti.

Deng Xiaoping öncelikle küçük bir azınlığın zengin olmasına olanak verme politikasını savunurken, kendi çocukları da bu politikanın nasıl işleyeceği hakkında güzel birer örnek teşkil etti. Japon malı televizyon, kasetçalar ve saat kaçakçılığı yaptılar; devlete ait kimyasal gübre ve çelik gibi malları yüksek kârlarla el altından sattılar. Başka bir ülkede olsa, bütün bu faaliyetler

13 Yazar burada, Deng Xiaoping'in meşhur "Bırakın önce bazıları zengin olsun" (让一些人先富起来, Ràng yī xiē rén xiān fù qǐlái) sözüne atıf yapıyor. –Ç.N.

suç olarak değerlendirilirdi. Deng Xiaoping'in cesaretlendirmesi ve çocuklarının örnek teşkil etmesiyle, pek çok diğer üst düzey yöneticinin çocuğu, birkaç istisna hariç Çin'in bütün yöneticiler sınıfı, 1980'lerin başında öncelikle ve hızla zenginleşmeye girişti.

Resmî yolsuzluk ve kanun dışı işler, Çin'deki normal iktisadî etkinlikleri büsbütün altüst etti. Sonuçta Çin hükümeti, sadece birkaç yıl sonra kendisini iflasın eşiğinde buldu. 1983'ün sonuna gelindiğinde Deng Xiaoping hükümeti çaresizliğe düşmüştü. İflastan kaçınmak için çok miktarda kâğıt para basmaya başladı. Yalnızca 1984 yılında basılan para miktarı, önceki 35 yılda basılan toplam para miktarından fazlaydı. Enflasyon bir gecede fırladı. Bir *jīn* (500 grama denk Çin ölçü birimi) etin fiyatı daha önceleri 0,73 yuanken, bu beş kat artışla 3,6 yuana çıktı. Bir *jīn* balığın fiyatı daha önceleri 0,07 yuan ile 3,7 yuan arasında değişirken, 55 kat artarak 4 yuanın üzerine fırladı. Her şeyin fiyatı, ciddi biçimde artıyordu. Çin halkı telaşa kapıldı. Sosyalist Çin'de böylesi bir enflasyon hiç olmamıştı. O zamana dek belli başlı malların fiyatları devlet tarafından kontrol altında tutulmuş ve sabit kalmıştı. Enflasyon patlayınca halk, eline geçen ne varsa kapışmak üzere dükkânlara üşüştü. Annem dükkâna koşup 60 metreyi aşkın düz kumaş aldı. Bir komşusu 180 küsur kilo tuz, bir diğer komşusu ise 40 tane siyah-beyaz televizyon aldı. Jiang Jieshi dönemindeki enflasyonun geri döndüğünü ve paranın tamamen değersiz hale geleceğini sanmışlardı. İnsanların bir ömür biriktirdikleri para, bir gecede harcanıp gitti. Anne ve babam yaşamları boyunca dişinden tırnağından arttırıp 2000 yuan biriktirmişlerdi. Oturdukları evi 4000 yuana almışlardı. Fakat bütün birikimleri bir gecede onda biri değerine indi.

Enflasyonun alıp yürümesi ve diğer toplumsal adaletsizlikler nedeniyle toplumun öfkesi artıyordu. Öğrenciler yolsuzluk yapan yöneticileri ve sıradan halkın sırtından geçinip servet edinen evlatlarını eleştirmeye başladılar. Ayrıca üst düzey yöneticilerin çocuklarının önemli mevkilere atanmasına da içten içe sinirleniyorlardı. Bazı belli başlı üniversitelerin öğrencileri protesto için sokaklara döküldü. Deng Xiaoping, toplumun öfkesini yatıştırmak için kukla Parti Sekreteri Hu Yaobang'ı görevden aldı. Oysa Hu Yaobang, Deng Xiaoping'in sadık hizmetkârı olagelmiş, Başkan Mao'nun sosyalist politikalarını ters yüz etmek ve

Deng Xiaoping'in kapitalist reformlarını uygulamak için elinden geleni ardına koymamıştı. Şimdi ise kendisi, 1986 yılının başında, Deng Xiaoping'in hiç de halka mal olmayan reformlarının ilk günah keçisi ilân ediliyordu.

Deng Xiaoping'in kuklası olarak işleri yürütmek üzere Hu Yaobang'ın yerine parti sekreterliğine Zhao Ziyang getirildi. Ne var ki toplumun resmî yolsuzluk ve enflasyondan duyduğu huzursuzluk dinmedi. 1989 yılının Nisan ayında, Hu Yaobang'ın ölümünü bahane eden öğrenciler, işçilerin de kendilerine katılmasıyla Beijing'de protesto gösterileri düzenlemeye başladı. Shanghai ve Çin'in diğer bölgelerinde de öğrenciler sokaklara çıktı; Deng Xiaoping ve reform politikasına karşı doğrudan seslerini yükselttiler. Sonunda Deng Xiaoping Halk Kurtuluş Ordusu'na Beijing'deki eylemci öğrencileri bastırma talimatı verdi; yüzlerce kişi öldü, binlercesi de yaralandı. Halk Cumhuriyeti tarihinde ilk kez, Halk Kurtuluş Ordusu silahlarını kendi halkına doğrultuyordu. Bu andan itibaren, Deng Xiaoping'in reformu ahlâken çökmüştü. Bu kez de Zhao Ziyang, Deng Xiaoping'in işlediği suçun günah keçisi sayılarak kurban edildi.

Beijing'deki katliamla birlikte, pek çok kişi Deng Xiaoping'in reformunun hem de fena halde başarısız olduğunu öğrenmiş oldu. Halk Cumhuriyeti, silahlarını kendi halkına doğrultmak zorunda kalmıştı. Sosyalizme dönüş talebi bir kez daha yüksek sesle dile getirilmeye başlandı. Yeni Parti Sekreteri Jiang Zemin ve Başbakan Li Peng, Çin'in kırsal bölgelerini kapsayacak bir sosyalist eğitim seferberliği hakkında konuşmaya başladılar. Ne var ki Çin'de silahlı kuvvetler, hâlâ Deng Xiaoping'in denetimi altındaydı. Deng, 1992 yılında bir Güney Çin gezisi düzenledi ve kendi kapitalist "reform" çizgisini sürdürmeyecek herkesi alaşağı etmekle tehdit etti. Jiang Zemin ve Li Peng, 1990'ların başında kapitalist reformları hızlandırmaya zorlandı.

1990'larda pek çok kamu iktisadi teşebbüsü özel yatırımcılara satıldı ve ömrü boyunca devlet için çalışmış yaklaşık 30 milyon işçi işten çıkartıldı. Fakat bu durum, yetkililer tarafından başka bir şekilde ifade edildi: Bunlar aslında "görevi sona ermiş işçiler"di. Bu işçiler işlerini, sağlık güvencelerini ve mesleğe bağlı diğer bütün haklarını birdenbire kaybetti; çoğu yoksulluğa yuvarlandı.

Jiang Zemin ve Zhu Rongji'nin yönetimi altında Çin hükümeti bir eğitim reformu başlattı. Artık insanlar, ilk ve orta dereceli okullar ile liselerde eğitim alabilmek için para ödemek zorundaydı. Katkı payı ödemesi yapmaya gücü yetmeyenler, eğitim hizmetlerinden de yararlanamayacaktı. Sosyalist dönemde ilkokuldan üniversiteye dek eğitim parasızdı. Üniversite öğrencilerine ücretsiz kalacak yer ve yemek veriliyordu. Mezuniyetten sonra üniversite mezunlarının kamu iktisadi teşebbüslerindeki işleri de hazırdı. Beijing'deki öğrenci gösterilerinden sonra hükümet öğrenim ücreti muafiyetini kaldırdı, ücretsiz kalacak yer ve yemek teminini durdurdu. Artık gençler, mezuniyetten sonra kendi işlerini kendileri bulmak zorundaydı. Çoğu yoksul aile, masrafları karşılayamadıklarından artık çocuklarını üniversiteye gönderemiyordu. Çin'de üniversite eğitimi emekçi aileler açısından öylesine büyük bir mâli yük hâline geldi ki, çocuğu üniversiteden kabul alan bazı ana-babaların intihar ettikleri vakalar yaşandı.

Hükümet ayrıca sağlık sistemini de özelleştirdi. Sosyalist dönemde hastaneler devlete aitti ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlardı. Hastalara, verecek paraları olmasa da tedavi hizmeti sunuyorlardı. Hastaneye giriş ücreti 0,05 yuandı ve ufak tefek sağlık sorunları için ilaç masrafı 1 yuandan az tutardı. Jiang Zemin ve Zhu Rongji, hastaneleri kâr amacı güden kuruluşlar hâline getirdiler. Artık hastaneler, tıbbî operasyonların masraflarını hesaplamakla yükümlüydü. Tedavi masrafını ödeyemeyene sağlık hizmeti de sunulmayacaktı. Sağlık hizmeti masrafları birdenbire uçarcasına fırladı. Belli başlı hastalıkların tedavisi yüzlerce, hatta binlerce yuani bulabiliyordu. Sıradan köylü ve işçiler artık sağlık masraflarını karşılayamıyorlardı. Çalışma yürüttüğüm köylerde, öldükten sonra çocuklarına yüklü miktarda sağlık borcu bırakan köylülerle ilgili çok sayıda vakayla karşılaştım. Bazı köylüler çocuklarına borç bırakmanın delilik olduğunu düşünerek hasta düşseler bile tedavi olmayı reddetmişlerdi.

Çin hükümeti, Jiang Zemin ve Zhu Rongji döneminde bütün devlet lojmanlarını da sattı. Sosyalist dönemde devlet, kentli nüfusa barınma hizmeti sunardı. Çoğu kamu iktisadi teşebbüsü de işçilerine barınma hizmeti sunardı. Şimdi bütün bu evler, tek tek kişilere satılıyordu. Hükümet ayrıca, işçilere ücretsiz

barınma hizmeti sunmayı da bıraktı. Herkes kendi evini kendi almak zorundaydı. Geride kalan 20 yılda, emlak sektörü Çin'in iktisadî büyümesinin temel dinamosu oldu. Hükümet, kamuya ait arazileri çok yüksek fiyattan imarcılara, imarcılar da buraya yapılan konutları daha yüksek fiyattan alıcılara sattı. Ev fiyatları Çin'de, dünyanın herhangi bir yerinden çok daha hızlı şekilde artmaktadır. Emlak öylesine kârlı bir piyasa hâline geldi ki, inşaat sektörüne tonla para aktı. Çok sayıda ev inşa edildi ve zenginlere satıldı. Yapılan ve satılan ev sayısı ihtiyacın çok üzerindeydi; satın alan zenginlerin esas amacı, gayrimenkullerin getirisi yüksek olduğu için, yatırımdı. Sonuçta Çin emlak piyasasının adı, "hayalet şehir" denilen, içerisinde çok az sayıda yerleşimcinin olduğu devasa konut projeleriyle anılmaya başlandı.

Deng Xiaoping'in ortaya attığı piyasa reformu, Çin'de kapitalizmi yeniden inşa etti. Kısa sürede çok sayıda milyarder palazlandı. Bazı istatistiklere göre, Çin'de milyarder sayısı ABD hariç diğer bütün ülkeleri geçmiş bulunmaktadır.[14] Sonuçta Çin'in Gini katsayısı (eşitsizliği ölçmede kullanılan bir ölçü birimi; buna göre "0" mutlak eşitliğe, "1" ise bütün servetin tek bir kişinin elinde toplandığı mutlak eşitsizlik durumuna işaret etmektedir) 0,7'ye yükseldi. Böylece Çin, dünyanın en eşitsiz toplumlarından biri hâline geldi. Oysa ki sosyalist dönemde Çin, 0,29'luk Gini katsayısıyla dünyanın en eşitlikçi toplumlarından biriydi. (42)

Kapitalizmin yeniden inşasıyla birlikte, bütün toplumsal sorunlar şiddetle geri döndü. Fuhuş, uyuşturucu ticareti, uyuşturucu bağımlılığı, kadın ve çocuk ticareti, küçük suçlar, organize suçlar, resmî yolsuzluk ve vurgunculuğa ilişkin her şey Çin'de yaygınlaştı. Hükümetin bu toplumsal bozukluklarla mücadele edecek gücü kalmamıştı. Yöneticiler arasında yolsuzluk öylesine yaygınlaşmıştı ki, bu işe bulaşmamış bir yönetici bulmak artık neredeyse imkânsız hâle gelmişti. Bizzat kendim, Başkan Mao'nun standartlarına göre şimdiye dek birkaç kez idam edilmiş olmaları gerektiğini açıkça dile getiren hükümet görevlileriyle karşılaştım. Bazı Çinli köylüler bana, bütün yöneticileri kurşuna dizseler, ancak her yüz kişi içerisinde bir-iki kişinin

14 Hurun Report'un yayımladığı verilere göre, 2016 yılı itibariyle Çin'de milyarder sayısı ABD'yi de geride bırakmıştır. Buna göre Çinli milyarder sayısı 568'ken, Amerikalı milyarder sayısı 535'tir. –Ç.N.

güme gitmiş olacağını söylediler. Fakat her iki yöneticiden birini kurşuna dizseler, bu kez de çok sayıda yolsuzluğa bulaşan isim kurtulmuş olacaktı. Böylesine bir toplumsal iklimde, hükümetin "yolsuzlukla mücadele" için harcadığı bütün çabalar yararsızdır. Görünen odur ki, hükümet "yolsuzlukla" ne kadar "mücadele ederse," sistem o kadar yolsuzluğa batmaktadır. Ve halk, artık hükümetin yolsuzluğa karşı aldığı önlemlerin etkili olduğuna inanmamaktadır. Tasfiyeler, hükümet için daha ziyade kendine tehdit teşkil ettiğini düşündüğü insanları ayak altından kaldırma yöntemi hâline gelmiştir.

Sonuç

Çin'in yeni devlet başkanı Xi Jinping, kendi siyasal sistemine duyduğu güvenden sıklıkla bahsediyor. Çin'in sosyalist sisteme güven duymak için çok sayıda gerekçesi vardır. Sosyalist dönemde Çin, toprak reformu politikasının yanı sıra sahip olduğu çalışkan ve inançlı önderlik sayesinde de ulusal birliğini inşa etmeyi başarmıştı. Güçlü ulusal birlik ve dönemin Sovyetler Birliği'nin verdiği destek sayesinde Çin, Kore'de ABD'nin başını çektiği BM güçlerini yenilgiye uğratmış ve ABD'nin başını çektiği uluslararası koalisyonun uyguladığı ambargo ve kuşatma politikasının hakkından gelerek 1972 yılında ABD'yi, Çin ile ilişkilerini yumuşatmaya zorlamıştı.

Fakat günümüzde yolsuzluğa bulaşan pek çok yönetici, eşlerini ve çocuklarını yurt dışına yollamakta, zenginler ise yaşamlarına yurt dışında devam etmekte ya da bunun hazırlığını yapmaktadır. Görünen odur ki Çinli yöneticiler ve onlarla bir şekilde bağlantısı olan, kapitalist reformlar sayesinde muazzam bir servet edinen kimseler, Çin'in geleceğine güven duymamaktadır. Bu nedenle gemiden atlamayı tercih ediyorlar.

Çin, son 15 yıllık süreçte bir hayli şanslıydı. Zira ABD, Irak ve Afganistan'da çıkmaza girdi ve Amerikan ekonomisi, tarihinin en kötü ekonomik durgunluklarından biri nedeniyle yavaşladı. ABD'nin kafası, hem uluslararası hem de ulusal ölçekli sorunlarla bir hayli meşguldü. 1990'lardakinin aksine, Çin'in altını oymak ve Çin'i elden ayaktan düşürmek için yeterli enerjiye ve kaynaklara sahip değildi. Aksi takdirde Çin, kapitalist restorasyonun bir sonucu olan eşitsiz bölüşümün ve resmî yolsuzluğun yol açtığı

toplumsal huzursuzlukla boğuşmak zorunda kalarak bir hayli zorlu bir süreçten geçerdi.

Çin hükümeti, Çin'in kalkınma modeliyle övünmektedir. Söz konusu model oldukça basittir. Hükümet kapitalist kalkınmanın ihtiyaç duyduğu sermayeyi yaratmak için, Mao'nun önderlik ettiği Çin Devrimi'nin kazanımlarını yağmalamaktadır. Devrimin kamulaştırdığı toprak, evler, fabrikalar, hastaneler ve Mao döneminde inşa edilen daha pek çok şey satılmıştır. Bazı istatistikler, yerel yönetim bütçelerinin yüzde 80'den fazlasının müteahhitlere toprak satışından geldiğini ortaya koymaktadır. Böyle bir modelin dünyanın bir başka yerinde uygulanabilmesi mümkün değildir. Bunun gerçekleştirilebilmesi, günümüzde önemi durmaksızın hasır altı edilmeye çalışılan Mao ve önderlik ettiği devrimin mirasının yağmalanmasıyla olmuştur.

Mao'nun Yeni Demokratik Devrimi'nin ve sosyalist devriminin başarıya ulaşması, Çin halkının ezici çoğunluğunun bu devrimlerin yararını görmesi nedeniyledir. Devrim, bunun sayesinde Çin halkının ezici çoğunluğunun desteğini alabilmiştir.

Deng Xiaoping'in reformu daha başlangıçta başarısızlığa mahkûmdu, zira bu politika, öncelikle halkın içindeki küçük bir azınlığın zengin olmasını hedefliyordu. Bu küçük azınlık Deng'in kendi çocukları, hükümet yetkililerinin ve üst düzey yöneticilerin çocukları ile yöneticilerin bizzat kendisi olduğunda halkın öfkesi de kabardı. Ne var ki hükümet, halkın öfkesini göz ardı etmekte ve reformun kazasız belasız devam ettiğini iddia etmeyi sürdürmektedir. Elbette ki reform, bundan çıkar sağlayan yöneticiler ve aileleri açısından kazasız belasız devam etmektedir. Fakat halkın ezici çoğunluğunu teşkil eden sıradan insanlar pazarlık gücünü yitirmiştir ve kayıpları nedeniyle içten içe öfkelenmeyi sürdürmektedir. Bu öfke birikecek ve bir gün elbette patlayacaktır. İşte tam da bu yüzden, zenginler ve iktidar sahipleri Çin'i terk etmektedir.

Yalnızca azınlığın çıkarına olan hiçbir reformun başarıya ulaşma şansı yoktur ve başlangıçta iyi gidiyor gibi görünse de, böylesi bir hareket ancak ve ancak kendi sonunu hazırlayacaktır.

Peki öyleyse, Çin'in önündeki yol nedir? Açıkçası tek çıkar yol bulunmaktadır, o da sosyalizme dönüştür.

Dipnotlar:

(1) Chris Giles, "China Poised to Pass US as World's Leading Economy This Year" [Çin Bu Yıl Dünyanın Lider Ekonomisi Olarak ABD'yi Geçmeye Hazır], *Financial Times*, 30 Nisan 2014.

(2) Wang Pei ve Jin Ren, *Xù mínguó dà àn* [续民国大案] (Çin Cumhuriyeti'nin Büyük Davaları Devam Ediyor) (Beijing: Qunzhong Yayınevi, 2003). Bu kitapta, Peking Üniversitesi öğrencisi Shen Chong'un bir Amerikan askeri tarafından tecavüze uğraması olayına ve Wuhan'da Amerikan askerlerinin Çinli kadınlara toplu tecavüzüne yer verilmektedir. Bu vakalarda suçluların hiçbiri, hiçbir ceza almamıştır. Dönemin Çin hükümeti Amerikalıların işledikleri bu suçları hasıraltı etmek için elinden geleni ardına koymamıştır. – ss. 365, 401.

(3) Amethyst Olayı (vurulan İngiliz gemisinin adı *HMS Amethyst*'ti –Ç.N.) denilen bu olay, 20 Nisan 1949'da gerçekleşmiştir.

(4) Theodore White, *Thunder Out of China* [Çin'den Çıkan Şimşek], New York: William Sloane Associates, 1946.

(5) China in Revolution: Fighting for the Future 1936-1949 [Devrimde Çin: Gelecek İçin Savaşmak, 1936-1949], (belgesel dizi) Sue Williams, 1989.

(6) a.g.e.

(7) a.g.e.

(8) a.g.e.

(9) Korea: MacArthur's War [Kore: MacArthur'un Savaşı], Educational Network, 1991.

(10) a.g.e.

(11) Wu Liandeng, "Chairman Mao had only 500 yuan left on his account at the time he died. All his royalties from his writings were converted into membership dues to the Party" [Öldüğünde Başkan Mao hesabında sadece 500 yuan bırakmıştı. Yazı-

larından gelen bütün telif ücretleri Parti'ye ödenecek üyelik aidatına çevrilmişti], People's Net, 10 Aralık 2013.

(12) Dongping Han, "Experiencing the Complexity of Dalai Lama and Tibet Issue Abroad" [Dalay Lama ve Tibet Meselesi'nin Karmaşıklığını Yurt Dışında Deneyimlemek], Chinese Marxism, cilt 2013, Peking Üniversitesi.

(13) Xin Yan, "How to Evaluate China's Transition to Socialism" [Çin'in Sosyalizme Geçişine Nasıl Yaklaşmalı], no. 6, 2006, Zhonghua Hun.

(14) Tai Jimao, "What Were Hundreds of Millions of Chinese Peasants Doing During the Great Leap Forward" [Büyük İleri Atılım Sırasında Milyonlarca Çinli Köylü Ne Yapıyordu], Wenge Yanjiu internet sitesi, 2014.

(15) Hu Sheng, ed., The Seventy Years of Chinese Communist Party, [Çin Komünist Partisi'nin Yetmiş Yılı], Beijing: Çin Komünist Partisi Tarihi Yayınları, 1991, ss. 415-416.

(16) Maurice Meisner, Mao's China and After: A History of the People's Republic [Mao'nun Çin'i ve Sonrası: Bir Halk Cumhuriyeti Tarihi], New York: Free Press, 1999.

(17) Sun Jingxian, "Zhōngguó è sǐ sānqiānwàn de yáoyán shì zěnyàng xíngchéng de?" [中国饿死三千万的谣言是怎样形成的?] ("Otuz Milyon İnsan Açlıktan Öldü Dedikodusu Nasıl Yayıldı?"), Zhōngguó shèhuì kēxuébào [中国社会科学报], 9 Eylül 2013; Utsa Patnaik, "Revisiting Alleged 30 Million Famine Deaths During China's Great Leap Forward" [Çin'de Büyük İleri Atılım Sırasında 30 Milyon Kıtlığa Bağlı Ölüm İddiasını Yeniden Düşünmek], People's Democracy, 26 Haziran 2011.

(18) Jimo İlçe Gazeteleri, Xinhua Yayınevi, 1987.

(19) Han Xiuling, Zhang Liyun ve Fan Xiulian, "During the Difficult Days" [Zor Günlerde], no. 15, Baoding Şehri Seçme Tarihsel Belgeleri, Wenshi Ziliao Komitesi, Baoding, 1998.

(20) Henan'da köylülerle söyleşi, yaz 1995.

(21) Henan'da köylülerle söyleşi, yaz 1995.

(22) Shandong'da köylülerle söyleşi, yaz 2014.

(23) Shandong'da köylülerle söyleşi, yaz 2014.

(24) Shandong'da köylülerle söyleşi, yaz 2014.

(25) Shandong'da köylülerle söyleşi, yaz 2014.

(26) Shandong'da köylülerle söyleşi, yaz 2014.

(27) Henan'da köylülerle söyleşi, yaz 1995.

(28) Frank Dikötter, Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958-62 [Mao'nun Büyük Kıtlığı: Çin'in En Yıkıcı Felâketinin Tarihi, 1958-62], Londra: Bloomsbury, 2010.

(29) Man Shu (Lu Hanman) ile söyleşi, Yakoucun Köyü, yaz 2014.

(30) Zhang Zishan ve Liu Qingshan, sırasıyla Tianjin İl Parti Komitesi Sekreteri ve Tianjin İl Hükümeti Başkanı'ydı. Hükümetin doğal afetten etkilenen köylüler için oluşturduğu yardım fonu bünyesinde toplanan parayı zimmetlerine geçirdiler. Bu parayı, kendilerine araba almak ve villa inşa ettirmek için kullandılar. 1952 yılında idam edildiler.

(31) Zhang Tiesheng 1973 yılında üniversite giriş sınavına katıldı. Fakat sınav sorularını yanıtlamak yerine, akademik testlerin üniversitelere öğrenci seçimi esnasında bir kıstas olarak değerlendirilmesini eleştiren bir protesto metni kaleme aldı.

(32) 1976 yılında ben de, köyüm tarafından üniversite öğrenci adayı olarak seçildim. Üniversiteye kayıt politikasındaki devrimci değişikliklere ilişkin gerekli bütün ön bilgilendirmeyi almama karşın, kontenjan son derece sınırlı olduğundan üniversiteye gidemedim.

(33) Dongping Han, The Unknown Cultural Revolution [Bilinmeyen Kültür Devrimi], New York: Garland Publishing, 2000.

(34) Dongping Han, "Cultural Revolution and Democratization of Chinese Countryside" [Kültür Devrimi ve Çin Kırsalının Demokratikleştirilmesi], Besides the Tragedies: On the Chinese Cultural Revolution [Trajediler Arasında: Çin Kültür Devrimi Üzerine], Luo Kinyi ve Zheng Wenlong ed., Taipei: Storm Forum Publishers, 1997.

(35) Cui Zhiyuan, "Angang Xianfa and Post Fordism" [Angang Xianfa ve Post-fordizm], Reading, sayı no. 3, 1996.

(36) Meisner, a.g.e.

(37) Hu Sheng, a.g.e., ss. 415-416.

(38) a.g.e., s. 416.

(39) Han, The Unknown Cultural Revolution [Bilinmeyen Kültür Devrimi].

(40) Bu, New York Üniversitesi'nden Prof. Bertell Ollman'ın Kültür Devrimi yıllarında yönetim sistemi üzerine yazdığım makalelerimden birini okuduktan sonra yaptığı yorumdur.

(41) "Spagetti toprak" kavramını, Çin'de erken dönem toprak reformu üzerine bir yapıt olan Fanshen'ı kaleme alan ve Çin'deki tarımsal kalkınmayı yakından takip eden William Hinton, Çin hükümetinin toprağı parçalama politikasından duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmek için ortaya attı: "Bu, toprak reformundan önceki gibi 'posta pulu' türü toprak değil, fakat 'kurdele toprak', 'spagetti toprak' ya da 'erişte toprak'tı; yani bu topraklar öylesine dar bir şerit hâlindeydi ki, bir at arabasının sağ tekeri bir adamın toprağındayken, sol tekerinin başka bir adamın toprağına basmadan gitmesi mümkün değildi." – The Great Reversal: The Privatization of China, 1978-89 [Büyük Geri Dönüş: Çin'in Özelleştirilmesi, 1978-89], New York: Monthly Review Press, 1990, s. 16.

(42) Global Forum, "China's Income Gap Solution: Too Little, Too Late?" [Çin'in Gelir Uçurumuna Çözüm: İş İşten Geçti mi?], Fortune, 15 Şubat 2013.

TONGGANG'DA BÖLÜŞÜM ve TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM: SOSYALİZMDE, "REFORM" DÖNEMİNDE ve GÜNÜMÜZDE ÇİN'İN İŞÇİLERİ

Hao Qi

24 Temmuz 2009 günü, Jilin Eyaleti'ndeki kısmen özelleştirilmiş bir kamu kuruluşu olan Tonghua Çelik Şirketi'nde (buradan itibaren 'Tonggang') binlerce işçi, kamu adına şirketin hissedarı olan eyalet yönetiminin başlattığı yeni özelleştirme hamlesine karşı protesto gösterisi düzenledi. Sinirden deliye dönmüş işçiler, özel sermaye hissedarını temsil eden başmüdürü öldüresiye dövdüler. Bu mücadele sayesinde işçiler, özelleştirmenin daha da ileri gitmesini önlediler ve iş güvencelerini korudular. (1)

Bu mücadelenin iki niteliği üzerinde dikkatle durulmalıdır: Birincisi, bu mücadele patlak verdiğinde Çin, kapitalizm yönelimli "reform" sürecini (buradan itibaren kısaca reform' olarak anılacak) başlatalı otuz yılı aşkın, kitlesel işten çıkarmalar ve özelleştirmeler gerçekleşeli ise on yılı aşkın bir süre geride kalmıştı. Dolayısıyla bu, işçilerin sahip olduğu gücü zayıflatan bir dizi reformun Çin işçi sınıfını büsbütün bozguna uğratamadığını gösteriyordu. İkincisi, Tonggang'daki mücadeleye hem Maoist dönemde (1949-1978) hem de reform döneminde (1978 sonrası) çalışma deneyimine sahip bazı emekli işçiler önderlik etmişti. Bu işçilerin sahip oldukları toplumsal dönüşüm deneyimi reformların gerçek niteliğini kavramalarına, işçileri örgütlemelerine ve etkili mücadele stratejileri geliştirmelerine yardımcı olmuştu.

Bu makalenin amacı, Tonggang'a ilişkin vaka çalışması temelinde, Çin işçi sınıfının 1949 yılında ÇHC kurulduktan sonra deneyimlediği toplumsal dönüşümü açıklamaktır. Bölüşümde-

ki eşitsizlik Tonggang'daki mücadelenin esas sebeplerinden biri olduğu için, bu genel çerçeve içerisinde bölüşüm sistemindeki değişikliklere odaklanılacaktır. 2012 ve 2013 yıllarında Tonggang'da alan çalışması yürüttüm, 30'dan fazla işçiyle söyleşi yaptım ve Tonggang tarihine dair konuyla ilgili malzemeler topladım. Bu makalenin başlıca kaynağı bunlardır. Okuyacağınız makale üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Maoist dönemde işçilerin sahip olduğu iktisadî ve siyasî haklar tartışılmakta ve işçilerin niçin söz konusu haklara sahip oldukları açıklanmaktadır. İkinci bölümde Maoist dönemden reform dönemine geçiş sırasında yaşanan toplumsal dönüşüme odaklanılmaktadır. Üçüncü bölümde ise, Çin işçi sınıfının mevcut durumuna ilişkin bazı tahliller yapılmaktadır.

I. Maoist Dönemde İşçilerin İktisadî ve Siyasî Hakları

Söyleşi yaptığım işçiler ne zaman Maoist dönemde fabrikadaki yaşama değinecek olsalar, daima o yıllarda işçilerin fabrikanın efendisi olduğundan söz ettiler. İşçiler gerçekten de Maoist dönemde çeşitli iktisadî ve siyasî haklardan yararlanıyorlardı. Bunların ilki, iş güvencesiydi: Fabrikaların işçi kovma hakkı yoktu. Şayet devlet bir fabrikayı kapatmaya karar verdiyse, öncelikle işçileri yeni bir işe yerleştirirdi. (2) İkincisi, sabit bir gelirdi: Ücretler, ulusal ücret standartlarına göre verilir ve barınma, eğitim, sağlık gibi hizmetler işçilere ve ailelerine düşük bir meblağ karşılığı ya da ücretsiz olarak sunulurdu. Üçüncüsü, katılımcı yönetimdi: İşçiler yönetim sürecine, kadrolar ise kol emeğine katılırdı. Dördüncüsü, işçiler dört büyük hakka (özgürce konuşabilme hakkı, görüşleri bütünüyle dile getirebilme hakkı, büyük karakter posterleri yazabilme hakkı ve büyük tartışmalar yürütebilme hakkı) sahipti ve bu sayede kadroları açıkça eleştirebiliyorlardı.

Peki işçiler, niçin bu haklardan yararlanabiliyorlardı? Maoist dönemde iktisadî ve siyasî haklar birbirinden yalıtılmış değildi; aslına bakılırsa bu haklar, dönemin üretim modelinin gerekli ön koşullarıydı. Birinci Beş Yıllık Plan döneminde (1952-1956) Çin, üretim ve bölüşümde, yöneticinin bütün yetkiyi elinde bulundurduğu, işçilerin ise ancak yöneticinin emirlerini yerine getirdiği Sovyet modelini örnek almıştı. Sovyet modeli ayrıca, işçi-

lerin üretkenliğini arttırmak için maddî teşviklere başvurmayı öngörüyordu.

Sovyet modelinin işçiler açısından bazı bariz dezavantajları vardı: Bu modelde güç, yöneticinin elinde toplanıyordu; işçiye üretimin öznesi olarak değil, makine gibi muamele ediliyordu; işçilerin tamamı maddî teşviklerden yararlanamadıkları için, yöneticilere işçilere karşı "böl ve yönet" stratejisi uygulama fırsatı tanınıyordu. Esasında maddî teşvik, kapitalist işletmecilikte de önemli bir rol oynamaktaydı. Ancak 1958'e gelindiğinde, yani Birinci Beş Yıllık Plan dönemi sona erdikten bir-iki yıl sonra, Mao Zedong Sovyet siyasal iktisat ders kitabını maddî teşviklere aşırı vurgu yaptığı için eleştirecekti:

> "[Ders kitabı] şayet bütün halkın çıkarları gerçekleştirilirse, tek tek bireylerin çıkarlarının da gerçekleştirilmiş olacağına değinmiyor; ders kitabında sözü edilen maddî çıkarlar, esasında en dar görüşlü bireyciliğe işaret etmektedir.
>
> Herkesten yeteneğine göre, herkese emeği kadar: Bu cümlenin ilk kısmı, insanların üretim sürecinde elinden geleni ardına koymaması gerektiğine işaret etmektedir. Peki, niçin bu ilk kısım göz ardı edilmektedir de, daima maddî teşvikler vurgulanmaktadır?" (3)

1960 yılında, Anshan Demir-Çelik Şirketi'nde meşhur Angang Anayasası[1] hazırlandı. Sovyet modeline alternatif yenilikçi işletme yöntemleri sunan Angang Anayasası, işçilerin üretkenliğini arttırmanın yolunun bizzat işçilerin bilinçlendirilmesi olduğunu

1 Adını Liaoning Eyaleti'ndeki Anshan Gangtie (demir-çelik) Şirketi'nden alan "Angang Anayasası" (鞍钢宪法, Āngāng xiànfǎ), Batı'daki kapitalist ve Sovyetler Birliği'ndeki bürokratik işletmecilik anlayışlarından farklı, yeni bir sosyalist işletmecilik anlayışı öngörüyordu. Bu belge, teknik personelin ve yöneticilerin de kol emeğine, sıradan emekçilerin ise işyeri yönetimine katılmalarını önermekteydi. Angang Anayasası'na göre işletmeciliğin beş temel ilkesi şunlar olmalıydı: İktisadî hedeflerin değil, siyasal hedeflerin öncelikli olması ("siyasetin kumanda etmesi"); üretimde işyeri yöneticilerinin mutlak otoritesi karşısında Parti önderliğini güçlendirmek; salt uzman ve teknokratları değil, kitleleri de söz sahibi kılmak; "iki katılım, bir reform" (işçilerin yönetime, yöneticilerin ise kolektif çalışmaya katılması; gereksiz yönetmelik ve kurumların tasfiye edilmesi) ve "üçlü ittifak" (işçiler, Parti kadroları ve teknik personelin ittifakı) politikalarını uygulamak; devamlı teknolojik buluşlar ve devrimler yapmak. –Ç.N.

vurguluyordu: İşçiler fabrikanın efendisi olduklarını kavramalı ve üretim süreci bir bütün olarak işçi sınıfının uzun erimli çıkarlarına katkı sunmalıydı. (4)

İşçileri fabrikanın efendisi hâline getirmek için üç koşul sağlanmalıydı. İlk olarak üretim ve yönetim süreçlerinde işçi ve kadrolar arasındaki ayrım silikleştirilmeli, böylece işçiler yönetime katılırken kadrolar (yöneticiler) da kol emeğine katılmalıydı. Buna ek olarak işçilere siyasî haklar verilmeli, kadroları demokratik yollardan eleştirebilmelerine olanak tanınmalıydı. İkincisi, işçiler tam iş güvencesi ve sabit bir gelire sahip olacaklardı. Zira iş güvencesi ve sabit bir gelirden yoksun olan işçi, gelecek kaygısı yüzünden üretim artışına bütün gücüyle katkı sunamazdı. Üçüncüsü, daha önce de değindiğimiz üzere, kadroların iktidarını pekiştiren maddî teşvikler ortadan kaldırılmalıydı. Dahası, tek tek işçilerin kısa erimli bireysel çıkarları, bir bütün olarak işçi sınıfının uzun erimli çıkarlarıyla çelişebilirdi. Bu durum, özellikle de peş peşe iki tarihsel görevle karşı karşıya kalan Çin gibi bir ülke için geçerliydi: Söz konusu görevlerin biri sanayileşme, diğeri ise işçilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesiydi. Eğer işçilerin üretime ilgisini çekmek için maddî teşviklere yüklenilirse, işçilerin yüksek maaş talebi artarken birikim azalacak ve kimse işçi sınıfının uzun erimli çıkarlarını umursamayacaktı. Bu nedenle Maoist dönemde, üretim modelinin temeli olarak ele alınan şey maddî özendiriciler değil, işçilerin yararlandıkları ekonomik ve siyasî haklar ile bu hakların kullanımı temelinde şekillenen toplumsal bilinç oldu. Maddî teşvikler üretim modeliyle çelişki arz ettiği için, tek tek fabrikalara işçilerin ücretlerini arttırma yetkisi tanınmadı. Sanayileşmenin ihtiyaçlarını ve işçilerin yaşam koşullarını gözeterek ücretlerin ne zaman ve nasıl arttırılacağına karar veren devletti.

Çizim 1, Maoist dönemde reel ücret düzeyinin seyrini göstermektedir. Buna göre, söz konusu dönem boyunca reel ücret neredeyse sabit kalmıştır. Bu, büyük ölçüde, nominal ücret düzeyinin durağan kalmasının bir sonucudur. Tonggang örneğine baktığımızda, işletmenin kurulduğu 1958'den itibaren Maoist dönem boyunca sadece 1959, 1963, 1971 ve 1977 yıllarında ücret artışı gerçekleştiğini görürüz. Dahası, bu ücret artışlarından da bütün

işçiler yararlanmamıştır: 1963 ve 1977'de, işçilerin sırasıyla yalnızca yüzde 14 ve yüzde 30'unun ücretinde artış gerçekleşmiştir. (5)

Çizim 1. Maoist dönemde reel ücret düzeyi

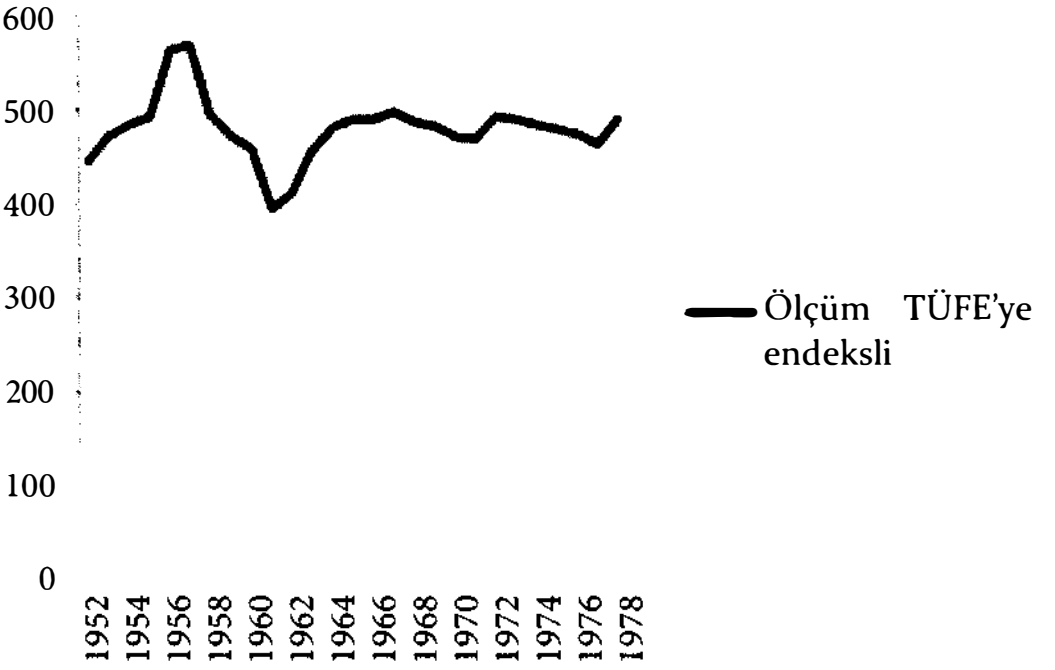

Kaynaklar: Ulusal İstatistik Bürosu, *Geride Kalan 60 Yılda Yeni Çin* (Beijing: Çin İstatistik Yayınları, 2009).

Tam da bu noktada, reel ücretteki durgunluğun mutlaka ama mutlaka işçilerin reel ücret düzeyinin çok düşük olduğu anlamına gelmediğini belirtmemiz gerekir. Elbette ki bugün bulunduğumuz yerden geçmişe baktığımızda, Maoist dönemde işçilerin kötü sayılabilecek yaşam koşullarına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ancak görüşme yaptığım işçilerin çoğu Maoist dönemde daha iyi bir yaşam sürdüklerini söylemişlerdir. Bunun belli başlı sebepleri şunlardır:

Öncelikle o dönemde işçiler, bugünün aksine, barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerine pek az para harcıyorlardı. Halbuki günümüzde, "işçilerin sırtındaki üç büyük dağ" olarak bilinen barınma, eğitim ve sağlık masrafları günden güne artmaktadır. Maoist dönemde Tonggang'daki nominal ücret düzeyi yıllık ortalama 600 yuandı. (6) İşçiler aldıkları maaşı, esas olarak besin ve giyecek gibi temel tüketim malzemelerine harcarlardı. Büyük İleri Atılım hareketi sırasında kentli nüfusun dizginsiz bir biçimde artması nedeniyle Çin, kentli nüfusun ihtiyaç duyduğu temel

tüketim mallarını karneye bağlamıştı. Örnek vermek gerekirse, besin arzı standartları uyarınca, ağır beden emeği gerektiren işte çalışan bir işçi ayda 20 ila 24,5 kilo tahıl alma hakkına sahipken, bir kadro aylık 13,5 ila 16 kilo tahıl alabiliyordu. Temel tüketim mallarının fiyatları neredeyse sabitti. 1980'e gelindiğinde, tahılın kilo fiyatı ülke çapında ortalama 0,3 yuandı (7)

Barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerinin tamamı ya doğrudan Tonggang tarafından ya da Tonggang'a bağlı okul ve hastaneler tarafından karşılanıyordu. Görüştüğüm işçilerin söylediklerine bakılırsa, kişi başına düşen aylık geliri 8 yuandan az olan ailelerin öğrenim harcı ödemeleri gerekmiyordu. Kişi başına düşen aylık geliri 10 yuanın altındaki aileler ise, sendikadan yardım alırlardı. (8) Aylık 10 yuanı yoksulluk sınırı kabul ettiğimizde, o yıllarda bir işçinin aylık maaşıyla beş kişilik bir ailenin masraflarını karşılayabildiğini görürüz. Bu durum, görüşme yaptığım, gerek büyük bir aileye mensup gerekse tek başına yaşayan ücretli işçilerin Maoist dönemde ekonomik açıdan kendilerini baskı altında hissetmediklerini neden vurguladıklarını açıklamaktadır.

İkinci olarak, Maoist dönemde iş güvencesine sahip olan işçiler, üretim geliştiği ölçüde yaşam koşullarının da iyileşeceği beklentisine sahiplerdi. Oysa reform dönemiyle birlikte, ekonomik büyüme ne denli hızlı olursa olsun işçiler için gelecek belirsiz bir hâle gelmiştir.

Üçüncü olarak, Maoist dönemde kadrolar ve işçiler arasındaki ekonomik eşitsizlik son derece azdı. Hatta ve hatta, alt seviye kadrolar, ortalama bir işçiden daha düşük ücret alırdı. Dahası, işçilere tanınan siyasî haklar sayesinde, kadrolar ve işçiler arasındaki siyasî eşitsizlik de sınırlandırılmıştı. Oysa reform döneminde, gelecek bölümde de gösterileceği üzere, bir taraftan ekonomik eşitsizlik akıl almaz ölçüde artarken öte taraftan da işçilerin siyasî hakları ellerinden alınmıştır.

Özetleyecek olursak, Maoist dönem Çin işçi sınıfı açısından büyük bir sosyalist deneyimdi. İşçiler için sosyalizm sadece ders kitabında karşılaştıkları bir kavram değil, Maoist dönemin deneyimlerine işaret eden somut bir kavrayıştır. İşçilerin Maoist dönemi reform dönemiyle gitgide daha çok kıyaslamaları, bu durumu çok daha belirgin kılmaktadır. Sosyalist deneyimin işçilere ayan beyan gösterdiği şey, kapitalizm ve özelleştirmenin

yegâne seçenek olmadığı ve kapitalistler olmadan da üretimin geliştirilebileceğidir. Madem ki sosyalizm işe yaramaktadır, Tonggang özel sermayeye niçin ihtiyaç duymaktadır? İşçilerin özelleştirmeye karşı takındıkları tutum, yalnızca özelleştirmenin ilk aşamasında özel sermaye hissedarının şirkette oynadığı role bir meydan okuma teşkil etmekle kalmadı, aynı zamanda özelleştirmenin ikinci aşamasına geçildiğinde verilecek mücadeleye de zemin hazırladı.

II. Maoist Dönemden Reform Dönemine Geçiş

1958 yılında Tonggang kurulduğu zaman ülkenin dört bir yanından 13 binin üzerinde işçi şirket tarafından istihdam edildi. (9) İnşa süreci boyunca işçiler çadırlarda yaşadı, sabahları çiğle kaplı örtülerin altında uyandı. Herhalde çelik fabrikasının kuruluş aşamasında işçilerin ne büyük bir katkı yaptığına değinmek, hele ki 1950'lerde makineleşmenin ne denli geri koşullarda olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yersiz olacaktır. Bir söyleşim esnasında, 1958'de Tonggang'a gelen emekli bir işçi, kendisini "bugünün gelişmiş aletleriyle yapılanın yanında 1950'lerin kol emeği devede kulak kalır" diye kışkırtan genç bir işçiye şöyle yanıt vermişti: "Ne sanıyorsun, eğer bizim emeklerimiz olmasaydı, o sözünü ettiğin alet edevat gökten zembille mi inecekti?"

Ne var ki reform, zaman içerisinde, işçilerin yarattığı değeri sermaye hisselerine, fabrikanın efendilerini ise kâr temelli işletmelerin ücretli kölelerine dönüştürmüştür. Tonggang'ın reform sürecindeki tarihini genel hatlarıyla iki döneme ayırmak mümkündür.

Birinci Reform Dönemi

Birinci dönemde (1978-1995) , Tonggang'da maddî teşvikler Maoist dönemdeki üretim modelinin yerini aldı. Maoist dönemin ermesiyle beraber işçilerin siyasî hakları ortadan kaldırıldı ve dolayısıyla işletmede kadroların eli kuvvetlendirildi. Maoist dönemde üretim modeline temel teşkil eden siyasî haklar bir kenara atılınca, işçileri yeniden üretime özendirmek için maddî teşvikler devreye sokuldu. Bu, aynı zamanda, reforma destek olsunlar diye işçilere verilen bir tür rüşvetti. Sonuçta Tonggang'da, toplam ücretler içerisinde ikramiyelerin payı

büyük bir hızla arttı; 1978'de yüzde 2'den 1980'lerde yüzde 10'un üzerine çıktı. (10) Dahası, ücret artışları kâr artışı, vergiler ve emek verimliliğiyle ilişkilendirilerek kurumsallaştırıldı. Bundan böyle işçilerin çoğu ücret artışlarından yararlanabilecekti.

Peki, maddî teşvikler işçileri üretim sürecinde daha istekli kıldı mı? Söyleşi yaptığım bir işçi, maddî teşviklerin kendileri üzerindeki etkisine ilişkin sorduğum soruyu şu şekilde yanıtlamıştı: "Bir ölçüde işe yaradıkları söylenebilir; ama bu pek de uzun sürmedi. Aslında işimi nasıl yaparsam yapayım ücretim bir şekilde artmak zorundaydı. Aksi takdirde yöneticiye gidip 'Bak hele, herkesin aldığı para arttı, benimki niye olduğu gibi duruyor?' diye çıkışabiliyordum." Bu yanıt, ilk dönemde uygulamaya geçirilen işletme modelinin sürdürülebilir olmadığını göstermektedir. Zira ortada hâlâ güçlü bir işçi sınıfı vardır ve bu insanlar, eninde sonunda, işletme kârına ortak olup bunu kısıtlayacaklardır. Nitekim reformun ilk döneminde Tonggang'da sürülen refah, 1990'ların ortalarından itibaren devletin ciddi boyutlara ulaşan enflasyonu dizginlemek için aldığı önlemlerle birlikte yerini mağduriyete bırakmıştır. Kârın düşmesi, ilk dönemde uygulanan işletme modelinin de sonunu getirmiştir.

İkinci Reform Dönemi

Sonuç olarak ikinci dönemde (1996-2005) Tonggang, işçilerin gücünü kısıtlamak için bir dizi önlem aldı.

Öncelikle, sürekli ücret artışı durduruldu. 1996'da başmüdür şöyle bir açıklama yaptı: "Yasaların ve hükümet belgelerinin taahhüt ettiği ücret ve haklar, ancak ve ancak Tonggang bunları sunabileceği vakit sunulacaktır. Bugünlerde pek çok kurum işçilerine maaşlarını hiç ödeyemiyor. Tonggang sonsuza dek ücret artışı gerçekleştiremez." (1) Bu açıklama, kurumun sürekli ücret artışı yoluyla işçileri üretime özendirmesine dayanan, işçiler ve kurum arasındaki en temel uzlaşmanın artık sona erdiği anlamına geliyordu.

İkinci olarak, Tonggang kırsal bölgelerden gelen göçmen işçileri taşeron olarak istihdam etti. Göçmen işçilerin aldıkları ücret, kadrolu işçilerin aldıklarının ortalama yarısı kadardı. Dahası, Tonggang göçmen işçileri keyfi olarak işten çıkartabiliyordu. 1996 yılında göçmen işçilere 13 milyon yuanlık ödeme yapıldı. Bu

sayede şirket, ücret harcamalarında yüzde 9'luk tasarruf sağlamış oldu. (12) Tonggang böylece, göçmen işçileri kadrolu işçilerin yerine ikame etmeye başladı.

Üçüncüsü, Tonggang işçilerin iş güvencesini ortadan kaldırdı. Reform döneminin başlarında Tonggang'ın işçi çıkarma yetkisi bulunmuyordu. 1985'te, kurumda yeni istihdam edilen bütün işçiler için iş sözleşmesi imzalama şartı getirildi ve böylece işçi ile kurum arasında ücretli istihdam ilişkisi kurulması için gerekli yasal altyapı kurulmuş oldu. 1995'e gelindiğinde iş sözleşmesi sistemi kapsamında bütün işçiler uzun süreli sözleşmeye geçirildi. (13) Ancak uzun süreli sözleşme, iş güvencesi anlamına gelmiyordu. 1996'dan 2000'e dek yaklaşık 8000 işçi, bir başka deyişle Tonggang'da istihdam edilen toplam işgücünün yüzde 22'si işten çıkartıldı. (14)

İroniktir ki işçilerin çıkarlarını korumayı hedeflemesi beklenen iş sözleşmesi sistemi, emek sömürüsünde esneklik sağlayan bir işletme yöntemine dönüşmüştü. 2000 yılında kurum yönetimi, 1995'te uygulamaya konan sözleşme sisteminin "etkili olmak için fazlasıyla demode" olduğunu iddia etti. (15) Bu iddianın sebebi, söz konusu sistem yürürlükte kaldığı müddetçe işten çıkarmaların yasa dışı addedilmeye devam edecek olmasıydı. Bu baş belasından kurtulmak için yönetim, on yıldan az iş deneyimi olan bütün işçilerin uzun vadeli sözleşmelerini üç yıllık sözleşmeye çevirme kararı aldı.

Dördüncüsü, Tonggang özelleştirme için bütün varlıklarını yeniden yapılandırdı. İşten çıkartılan işçilerin hiçe sayılan çıkarları pahasına ve ekonominin az buçuk toparlanması sayesinde Tonggang, 2000'li yıllarda yeniden kârlı bir işletme hâline geldi: Toplam kâr 2002 yılında 105 milyon yuandan 2004 yılında 852 milyon yuana yükseldi. (16) Gerek o zamanlar Tonggang'ın tek hissedarı olan eyalet hükümeti gerekse kurum yönetimi özelleştirme için kolları sıvamanın zamanının geldiğine inanıyordu. 2005 yılında Tonggang kendisini, kâr etmeyen bütün işletmelerini (bağlantılı bulunduğu madenler, fabrikalar, okullar vb.) işçilere satarak ve yerel yönetime devrederek elden çıkarmak üzere yeniden yapılandırdı. Bu şekilde kurum, söz konusu işletmelerdeki işçileri de sırtından atmış oldu. Geriye kalan en kârlı işletmeler ise, el ele veren Tonggang ve "stratejik hissedar" olarak anılan

özel bir çelik firması tarafından anonim şirkete dönüştürüldü. Kalan bütün işçiler yeni kurulan bu şirket ile yeniden iş sözleşmesi imzaladı. (17) Özelleştirmeden sonra Tonggang'da ipler esas olarak, baskıcı bir işletmecilik anlayışıyla hareket eden, ücretleri durgunlaştıran, işçilere yönelik bazı yardım hizmetlerinde (işçi lojmanlarında sunulan ısıtma hizmeti gibi) kısıntıya giden ve işsizlik sopasıyla çalışanların gözünü korkutan özel sermaye hissedarının eline geçmiş oldu.

Tonggang'ın tarihi hiç de kendine özgü değildir. Aslına bakılırsa, 1990'lar bir dönüm noktası olmak üzere reform sürecini ülke genelinde iki döneme ayırmak mümkündür.

Çizim 2. Farklı ölçütlere göre reform döneminde reel ücret düzeyi

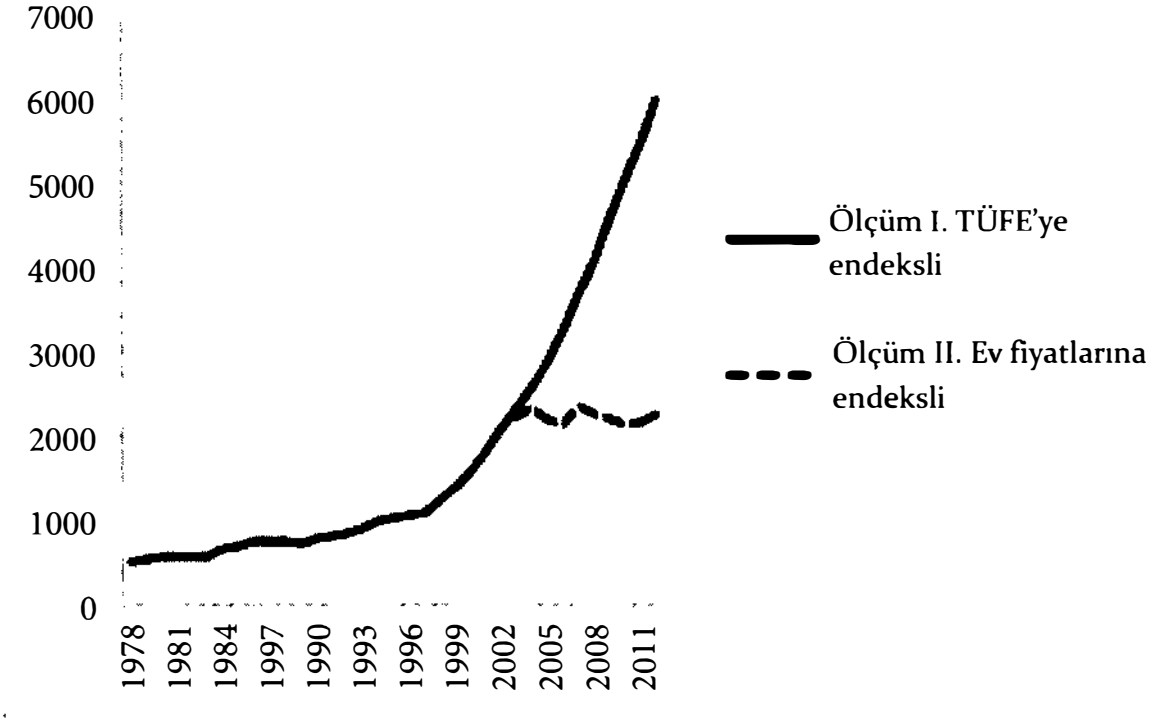

Kaynaklar: Ücretler ve TÜFE için bkz. Ulusal İstatistik Bürosu, *Geride Kalan 60 Yılda Yeni Çin* (Beijing: Çin İstatistik Yayınları, 2009). Ev fiyatları endeksi Çin İstatistik Yıllığı'nın çeşitli nüshalarından derlenmiştir.

Çizim 2, reform döneminde reel ücret düzeyinin farklı ölçümlerini göstermektedir: Ölçüm I'de reel ücret hesaplaması için tüketici fiyat endeksi (TÜFE) kullanılırken, Ölçüm II'de (yalnızca 2003-2012 yılları için geçerli) son on yılda patlama yaşayan ev fiyatlarını dikkate almayan TÜFE yerine, ev fiyatları endeksi tercih edilmiştir. Her ne kadar Ölçüm II elimizdeki mevcut ve sınırlı

verilere dayandığından bir hayli kaba görünse de, Çizim 2, reform sürecinin ilk döneminde reel ücretlerin hızla arttığını, ancak son on yıllık süreçte bu büyümenin bir hayli yavaşladığını ortaya koymaktadır.

Çizim 3. Tarımsal olmayan serbest meslek dışı sektörde emek payı, 1985-2007

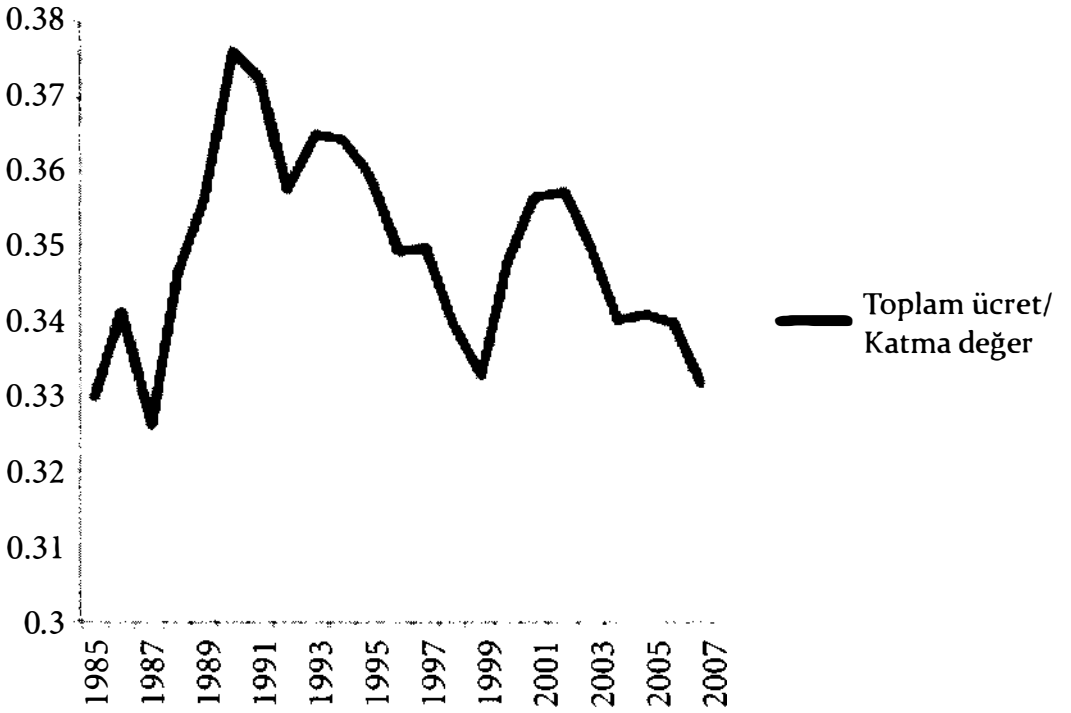

Kaynaklar: Tien-tung Hsueh ve Qiang Li, *China's National Income, 1952-1995* [Çin'in Ulusal Geliri, 1952-1995] (Boulder: Westview Press, 1999). Ulusal İstatistik Bürosu, Çin GSMH Verileri, 1952-2004 (Beijing: Çin İstatistik Yayınları, 2006). Ulusal İstatistik Bürosu, Çin İstatistik Yıllığı'nın 2006 ila 2012 arasında yayımlanan çeşitli sayıları (Beijing: Çin İstatistik Yayınları). Tarım Bakanlığı, *Yeni Çin'de Tarımın 60 Yılı* (Beijing: Çin Tarım Yayınevi, 2009). Siwei Cheng (ed.), Çin Kamusal Olmayan Mülkiyet Yıllığı, 2010 (Beijing: Demokrasi ve İnşa Yayınları, 2010).

Çizim 3, reform döneminde emek payını ya da bir başka deyişle ücretlerin toplam katma değer içerisindeki payını göstermektedir. Emek payı, kapitalist bir ekonomide işçilerin elinin ne denli güçlü olduğunu gösteren bir ölçüt olarak ele alınabilir. Çizim 3'te de görülebileceği üzere, bu bağlamda 1990'lı yılların başında bir kırılma yaşanmıştır ve işçi sınıfı o zamandan beri güç kaybetmektedir.

Reform döneminin 1990'ların başında girdiği aşamada kamu iktisadi teşebbüslerinin reformdan geçirilmesi, göçmen işçilerin kırlardan kentsel bölgelere akın etmesi ve işçilere sunulan yardım hizmetlerinin aşınması gibi etkenler bir araya gelmiş ve bütün bunlar işçi sınıfının elini zayıflatmıştır. Kamu iktisadi teşebbüsleri reformu esas olarak ÇKP'nin 1997'de toplanan 15. Ulusal Kongresi'ni takip eden süreçte gerçekleştirilmiş; bu kapsamda 30 milyon işçi işten çıkartılmıştır. Yedek emek ordusu[2] işten atılan kentli işçilerin ve eksik istihdam edilen (*underemployed*) kırsal işgücünün katılımıyla şiştikçe şişmiş, bu durum da ücret artışının büyük ölçüde bastırılmasına yol açmıştır. Bütün bunların üstüne bir de barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerinin piyasa reformlarından nasibini alması, işçileri söz konusu temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çok daha sıkı çalışmak zorunda bırakmıştır.

Çin'in diğer bölgelerinde olduğu gibi Tonggang'da da, işçilerin güç kaybetmesiyle birlikte bölüşüm sistemi gitgide daha çok yöneticileri kayırır hale gelmiş; böylece bölüşümdeki eşitsizlik gitgide daha keskin bir hâl almıştır. Aslına bakılırsa 24 Temmuz 2009'da patlak veren mücadele de, doğrudan doğruya bu eşitsizliğin bir sonucudur.

1985-1999 yılları arasında ücret standartları açısından işçiler ve yöneticiler arasındaki fark Maoist dönemdekine yakındı. 1999 yılında Tonggang, bir ücret ve maaş reformu gerçekleştirdi. Buna göre, ilk olarak bölüşüm, hem "işe göre bölüşümü" hem de (sermaye gibi) "üretim faktörlerine göre bölüşümü" kapsamalıydı. İkinci olarak bölüşüm, yönetimin yaptığı önemli katkıyı yansıtacak biçimde düzenlenmeliydi. Üçüncü olarak ise, maaşlar ancak kâr elde edildikten sonra ödenecekti. Bu ilkeler, yöneticilerin üstüne konduğu cömert ikramiyelerin ve özel sermaye hissedarlarının kaldırdığı sağlam kârın meşrulaştırılmasına da zemin hazırlamış oldu. (18)

2000 yılında yayımlanan Tonggang'a ait resmî bir belgede, kârlar ve emek üretkenliği yıllık yüzde 8 oranında büyüdüğü tak-

2 Ya da "yedek sanayi ordusu." Marx'a göre bu kesim, "sermayenin değişen değer kazanma gereksinimlerini karşılamak adına, sermaye tarafından sömürülmeye her daim hazır ve nazır bir insan malzemesi kitlesi" konumundadır. Bkz. Marx, K. (1982). *Capital vol. I* (B. Fowkes, Çev.) (3. basım). Londra: Penguin. –Ç.N.

dirde, ücretlerin de yüzde 6 ila 8 oranında arttırılacağı açıklandı. Bir başka deyişle ücretler, asla ve kat'a kârlardan ve emek üretkenliğinden daha hızlı artamayacaktı. (19)

2004 yılına gelindiğinde alt kademe bir yönetici yıllık 15.000 yuan ikramiye alabiliyordu. Bu, 2003 verilerine göre bütün çalışanların maaş ortalamasının 1,6 katına eşitti. 2005'te Tonggang, orta kademe yöneticiler için yıllık bazda ücret uygulamasına geçti. Buna göre orta kademe bir yönetici, bütün çalışanların ortalama maaşının 6 katı ücret alacaktı. (20)

En önemlisi de, yine 2005 yılında, özelleştirmeyi destekler nitelikteki çalışmaların karşılığı olarak anonim şirkete ait 100 milyon yuan değerindeki hisse, Tonggang'ın tepe yöneticilerinin eline geçti. (21) Özelleştirme, kamu iktisadi teşebbüslerinin tepe yöneticilerini işletme sahiplerine dönüştürmüştü.

Bölüşümdeki eşitsizliğe ilişkin bütün bu olgular Tonggang tarafından yayınlanan yıllıklarda bulunabilir. Ayrıca söyleşi yaptığım işçiler de bana, eşitsizlik ve yolsuzlukla ilgili çok sayıda anekdot aktardılar. Bütün bu olgular ve (muhtemelen gerçeği yansıtan) anekdotlar, bölüşümdeki eşitsizliğin işçiler ile işletme arasındaki çelişkinin tam kalbinde olduğuna işaret etmektedir.

Hem Maoist dönemi hem de reform dönemini deneyimleyen işçiler, büyük toplumsal değişimlere şahit oldular. Hâliyle bölüşümdeki eşitsizliğin kapitalist yönelimli reformdan kaynaklandığını; işçilerin işten çıkartılmasının ve kamu varlıklarının özelleştirilmesinin bu reformun önde gelen birer adımı olduğunu kavramak onlar için pek de zor olmadı. Görüşme yaptığım işçilerden biri bana, Tonggang'daki yöneticilerin "yeni kapitalistler" olduğunu, çünkü kendi sermayesi üzerinden sermaye birikimi yapan "geleneksel kapitalistler"in aksine kamu varlıklarını özelleştirme yoluyla sermaye birikimi yaptıklarını söylemişti. Bu işçilerin bazıları işlerini kaybetmemek, işsizlik yardımı, sosyal yardımlar vb. almak için verilen çeşitli işçi mücadelelerinin önderleri hâline geldiler ve bütün bu mücadeleler, 24 Temmuz 2009'da patlak veren kitlesel mücadelenin de önünü açtı. Çelişkinin temelini açıkça kavrayan işçiler, yerel hükümet Tonggang'ın özelleştirmesini yeni bir aşamaya taşımak istediği anda, özelleştirme karşıtı mücadeleyi yükselterek buna karşılık verdiler.

III. Çin İşçi Sınıfının Mevcut Durumu

Reform döneminin başlangıcından otuz yılı aşkın süre geçmiş; bu süreçte Çin işçi sınıfının bileşimi bir hayli değişmiştir. 1980'li yıllarda işçi sınıfının büyük bir çoğunluğu, hâlâ Maoist dönemin mirasını bir ölçüde sürdüren devlete ya da kolektife ait işletmelerde çalışıyordu. Ne var ki 2013 yılına gelindiğinde, kırsal bölgelerden gelen 269 milyonluk göçmen işgücü çoktan kentli istihdamın yüzde 70'inden fazlasını meydana getirmeye başlamıştı bile. Söz konusu göçmen işçilerin yüzde 62'si köyünün ya da şehrinin, yine bunların yüzde 29'u ise eyaletinin dışında çalışmaktadır. Bu işçilerin yüzde 47'si ise 1980 yılından sonra doğmuştur. (22)

Göçmen işçiler ve Tonggang'daki işçiler arasında iki temel farklılık bulunmaktadır:

İlk olarak Tonggang'daki işçiler, 1958 yılında Tonggang ile birlikte kurulan işçi topluluğu içerisinde bir arada yaşıyorlardı. İşçi topluluğundaki insanlar genelde birbirlerini tanır, böylece birbirleriyle daha kolay iletişim kurar ve örgütlenirlerdi. Tonggang'ın gelişmesi, topluluk içerisinde bulunan hemen herkesi ilgilendiren bir meseleydi. Buna karşın göçmen işçiler, istikrarlı bir işe sahip olmadıklarından bir hayli değişkendir. Dahası, kentsel bölgelerdeki yüksek yaşam giderlerine ayak uyduramayan göçmen işçilerin, el mahkûm memleketlerine dönmekten başka yapabilecekleri bir şey de yoktur.

Dolayısıyla göçmen işçilerin Tonggang'dakine benzer bir işçi topluluğu meydana getirmeleri oldukça güçtür.

İkinci olarak, Tonggang'daki emekli işçilerin tamamı hem Maoist dönemi hem de reform dönemini görmüşlerdir. 1980'lerde çalışmaya başlayan orta yaşlı işçilerin de, gerek Maoist dönemin mirasına gerekse toplumsal dönüşüme şahit oldukları söylenebilir. Daha önce de değindiğim üzere böylesi bir deneyim, Tonggang'daki işçi mücadelesini destekler bir rol oynamıştır. Buna karşın göçmen işçilerin Maoist dönemdeki fabrika yaşamına ilişkin neredeyse hiçbir deneyimi yoktur. Dolayısıyla göçmen işçiler, Maoist dönemle reform dönemi arasındaki karşıtlığın ne denli keskin olduğunu kavrayamamaktadır. Sonuçta göçmen işçilerin verdikleri mücadelelerin hedefi, genellikle özel kapitalistleri İş Kanunu'na uygun davranmaya zorlamakla sınırlıdır.

Bu ise, kapitalist üretim ilişkilerine temelden bir meydan okuma anlamına gelmemektedir.

Bütün bu farklılıklar nedeniyle, kamu iktisadi teşebbüslerinden emekli işçilerin önderlik ettiği mücadeleler ile göçmen işçilerin yürüttüğü mücadeleler birbirinden ayrılmaktadır. Bunlardan ilkinin genellikle ekonomik hedeflerin ötesine geçen hedefleri vardır (özelleştirme karşıtlığı, yolsuzluk karşıtlığı, birtakım hükümet yetkililerine karşıtlık vb.); oysa ikinci tür mücadeleler genellikle ekonomik hedefler ekseninde şekillenmektedir (ücret artışı, fazla mesai ücreti vb.). Dahası, işçi topluluklarının varlığı sayesinde ilk türde mücadeleler yinelenebilir ve sürdürülebilir bir niteliğe sahipken, ikinci türde mücadeleler çoğunlukla yasa dışı grev şeklinde gelişmektedir. Neticede, her ne kadar kamu iktisadi teşebbüslerinde çalışan işçiler oransal olarak işçi sınıfı içerisinde çok daha küçük bir yer tutsalar da, verdikleri mücadele işçilerin elini güçlendirmek açısından çok daha etkili ve faydalıdır. Ne yazık ki bu iki tür mücadelenin çok nadir etkileşime girdiği gözlemlenmektedir.

Ne var ki, Çin'in sermaye birikimi perspektifinden meseleye baktığımızda, 2007'de patlak veren küresel krizin sermaye ve emek arasındaki güç dengesi bakımından bir dönüm noktası teşkil ettiği göze çarpmaktadır. 2007'den bu yana emek payındaki düşüş yerini yükselişe bırakmıştır. Daha da önemlisi, kriz sırasında kendisini daha rekabetçi kılmak isteyen sermaye, ucuz göçmen işgücünün bolluğunu ve diğer uygun koşulları (örneğin toprak) gözeterek Çin'in kıyı şeridinden orta ve batı bölgelerine akmaya başlamıştır. Fakat Çin'in orta ve batı bölgelerinde, kamu iktisadi teşebbüsleri de daha önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla söz konusu sermaye nakli, kamu sektöründeki mücadele ile göçmen işçilerin mücadelesi arasında bir etkileşim gerçekleşebilmesi için uygun bir zemin sunmuş bulunmaktadır. Çin'in sermaye birikimi sürecinde ortaya çıkan çelişkilerin keskinleşmesi ve işçilerin devamlı mücadele içerisinde olmaları, Çin işçi sınıfının yeni bir dönemin eşiğinde olduğuna işaret etmektedir.

Dipnotlar:

(1) Çin İşçi Çalışmaları, *Tōnggāng shìjiàn yǔ guóyǒu qíngjié* [通钢事件与国有情结] (*Tonggang Olayı ve Kamu Mülkiyeti*) (Hong Kong: Çin Kültürel İletişim Yayınları, 2009).

(2) Tonggang 1962 yılında devletin karşılaştığı iktisadî sıkıntılar gerekçesiyle kapatılmıştır. Tonggang'ın bütün işçileri diğer işletmelere geçmiş ya da tarımsal üretime katılmak üzere yakınlardaki halk komünlerine katılmışlardır.

(3) Mao, Zedong, *Sosyalist Siyasal İktisat Okuması Hakkında Mao'nun Notları ve Konuşmaları* (Beijing: Ulusal Tarih Akademisi, 1998).

(4) Stephen Andors, *China's Industrial Revolution: Politics, Planning, and Management, 1949 to the Present* [Çin'in Sanayi Devrimi: Siyaset, Planlama ve İşletme, 1949'dan Günümüze] (New York: Pantheon Books, 1977).

(5) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi, Tonggang Tarihi 1958-1985, yayınlanmamış kitap.

(6) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi, Tonggang Tarihi 1958-1985, yayınlanmamış kitap.

(7) Kaynaklar: Ulusal İstatistik Bürosu, Çin İstatistik Yıllığı 1981 (Beijing: Çin İstatistik Yayınları, 2012).

(8) *Günümüz Çin'inde Ücretler, Sosyal Yardımlar ve Sosyal Güvenlik* (Beijing: Sosyal Bilim Yayınevi, 1987).

(9) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi, Tonggang Tarihi 1958-1985, yayınlanmamış kitap.

(10) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi, Tonggang Tarihi 1958-1985, yayınlanmamış kitap.

(11) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi; Tonggang Yıllığı 1997, yayınlanmamış kitap.

(12) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi; Tonggang Yıllığı 1997, yayınlanmamış kitap.

(13) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi; Tonggang Tarihi 1986-1996, yayınlanmamış kitap.

(14) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi; Tonggang Yıllığı 2001, yayınlanmamış kitap.

(15) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi; Tonggang Yıllığı 2001, yayınlanmamış kitap.

(16) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi; Tonggang Yıllığı 2005, yayınlanmamış kitap.

(17) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi; Tonggang Yıllığı 2006, yayınlanmamış kitap.

(18) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi; Tonggang Yıllığı 2000, yayınlanmamış kitap.

(19) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi; Tonggang Yıllığı 2001, yayınlanmamış kitap.

(20) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi; Tonggang Yıllığı 2005, yayınlanmamış kitap.

(21) Kaynaklar: Tonghua Çelik Şirketi; Tonggang Yıllığı 2006, yayınlanmamış kitap.

(22) Kaynaklar: Ulusal İstatistik Bürosu, "Göçmen İşçiler Hakkında Araştırma Raporu, 2013," http://www.stats.gov.cn/tjsj/zxfb/201405/t20140512_551585.html.

KİTAPTA ADI GEÇEN ÖNEMLİ KİŞİLERİN KISA BİYOGRAFİLERİ

• Bo Yibo (1908-2007)

(Türkçe okunuşu: Bo Yibo)

1980'lerden 1990'ların başına dek Mao sonrası piyasalaşma sürecinde ÇKP'de üst düzey görevler üstlenen, "Sekiz Kıdemli Devlet Adamı" (八大元老, bā dà yuánlǎo) ya da Çin mitolojisine atıfla "Sekiz Ölümsüz" (八仙, bā xiān) olarak anılan eski kuşak Parti önderlerinden.

1908'de Shanxi Eyaleti'nde doğdu. 1925'te Peking Üniversitesi'nde öğrenciyken ÇKP'ye girdi. Japon Saldırganlığına Karşı Direniş Savaşı'na ve daha sonra GMD'ye karşı verilen İç Savaşa katıldı. 1946'da ÇKP Merkez Komitesi'ne seçildi. ÇHC'nin kurulmasından sonra Yeni Çin'in ilk maliye bakanı oldu ve özellikle ekonomi ve maliye alanlarında üst düzey görevlerde bulundu. Parti içinde devrim öncesi dönemden beri beraber çalıştığı Liu Shaoqi'nin sağcı çizgisine yakındı. Kültür Devrimi sırasında "kapitalist yolcu" (走资派, zǒuzīpài) olmakla suçlandı ve hapse atıldı. Mao'nun 1976'da ölümünün ardından, 1978 yılında itibarı iade edildi. 1979 yılında Parti ve devlet bürokrasisindeki üst düzey görevlerine geri döndü. "Reform ve Dışa Açılma" (改革开放, gǎigé kāifàng) sürecinde, özellikle yabancı ülkelerle ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve yabancı sermayedarların Çin'de yatırım yapmaya teşvik edilmesi gibi konularda önemli rol oynadı; ekonomik planlamaya getirdiği eleştiriler ve piyasa yönelimli dönüşüme verdiği radikal destekle öne çıktı. 1989 Tiananmen Ayaklanması'ndan sonra ÇKP içinde sol kanadın kısa süreli yükselişine, yakın çalışma arkadaşı Deng Xiaoping ile birlikte karşı durdu ve piyasacı çizgiyi kararlılıkla savunmayı sürdürdü. 1992 yılında emekli olan Bo, 2007 yılında hayata gözlerini yumdu.

Bo Yibo'nun oğullarından Bo Xilai de üst düzey bir ÇKP kadrosu ve

Politbüro üyesiydi. Bo Xilai, Chongqing parti sekreterliği yaptığı sırada uyguladığı ÇKP merkezininkinden daha "sol"da görülen siyasetler ve düzenlediği Mao dönemini çağrıştıran kitle ve eğitim kampanyalarıyla Parti içi ve dışındaki sol çevrelerin dikkatini çekti; takip ettiği çizgi "Chongqing Modeli" olarak adlandırıldı. 2012 yılında, ÇKP 18. Ulusal Kongresi'nden kısa süre önce "yolsuzluk" suçlamasıyla tutuklandı ve Parti'den ihraç edildi. Bu kongrede Politbüro Daimi Komitesi'ne seçilmesi bekleniyordu.

• **Chen Boda (1904-1989)**

(Türkçe okunuşu: Çın Boda)

Özellikle Kültür Devrimi'nin erken döneminde ön plana çıkan radikal "solcu" ÇKP önderi.

1904'te Fujian Eyaleti'nde doğdu. 1927'de ÇKP'ye katıldıktan sonra Parti tarafından Sovyetler Birliği'ndeki Sun Yat-sen Üniversitesi'ne gönderildi. 1930'da Çin'e döndükten sonra özellikle öğrenci gençlik hareketi içerisinde öncü görevler üstlendi; yeraltında Parti faaliyetleri yürüttü. Japon Saldırganlığına Karşı Direniş Savaşı sırasında Yanan'daki Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nde dersler verdi. Teorik birikimi ve kavrayışıyla dikkat çekti. Mao'nun siyasî sekreteri olarak uzun süre görev yaptı.

ÇHC kurulduktan sonra, 1956'da ÇKP Merkez Komitesi Politbüro yedek üyeliğine seçildi. Kültür Devrimi'yle birlikte ÇKP'nin en önde gelen isimlerinden biri oldu; Politbüro Daimi Komitesi üyesi ve Merkez Kültür Devrimi Grubu başkanı olarak görev yaptı. Mao hariç Parti'nin sol kanadı dahil neredeyse herkesi hedef alan aşırı-"sol" çizgisi gitgide daha çok tepki çekti. 1968'den itibaren Kültür Devrimi radikalizminin durulması ve 1969'da toplanan ÇKP 9. Ulusal Kongresi sonrası Merkez Kültür Devrimi Grubu'nun fiilen dağıtılmasıyla birlikte Chen'in etki alanı da önemli ölçüde daraldı. Lin Biao'ya yakın durması nedeniyle 1971'deki "Lin Biao Olayı" sonrasında iyice gözden düştü; henüz Moskova'da okurken "Troçkistlerle ilişki kurmuş olabileceği" yönünde söylentiler yayıldı. Mao sonrası dönemde "reformcu" kanat tarafından "karşı-devrimcilikle" itham edildi; hem Lin Biao hizbi hem de "Dörtlü Çete" ile ilişkilendirilerek yargılandı ve 1981'de 18 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hastalığı nedeniyle bir süre sonra serbest bırakılsa da, 1989 yılında hayata gözlerini yumdu.

• **Chen Yi (1901-1972)**

(Türkçe okunuşu: Çın Yi)

1955'te "Çin'in On Büyük Mareşali" (中国十大元帅, Zhōngguó shí dà yuánshuài) olarak onurlandırılan eski kuşak Halk Kurtuluş Ordusu (HKO) kurucularından ve HKO'nun önde gelen komutanlarından.

1901'de Sichuan'da, görece varlıklı bir ailede doğdu. 1919'da gittiği Fransa'dan döner dönmez, 1922 yılında ÇKP'ye girdi. 1927 Nanchang Ayaklanması'na ve Jinggang Dağları'ndaki ilk devrimci üs bölgesinin kuruluşuna katıldı. Uzun Yürüyüş sırasında güneyde kalarak gerilla savaşını sürdürdü. Japon Saldırganlığına Karşı Direniş Savaşı döneminde Yeni Dördüncü Ordu'nun komutanlığını üstlendi. Gerilla savaşı alanında yetenekli bir stratejist olarak adını duyurdu. İç Savaş döneminde kumanda ettiği komünist savaşçılar, Jiang Jieshi'nin (Chiang Kai-shek) milliyetçi ordularına büyük kayıplar verdirdi.

ÇHC'nin kuruluşundan sonra Shanghai valiliği, ÇKP MK Politbüro üyeliği, Merkezî Askeri Komisyon başkan yardımcılığı, ÇHSDK başkan yardımcılığı, başbakan yardımcılığı, rektörlük ve ÇHC dışişleri bakanlığı gibi önemli üst düzey görevlerde bulundu. Kültür Devrimi'nin erken döneminde eleştiriye uğrasa da, dışişleri bakanlığı koltuğunu resmen korudu. 1969'da toplanan ÇKP 9. Ulusal Kongresi'nde Politbüro dışında kaldı, ama Merkez Komite üyeliğine seçildi. 1972'de hayatını kaybetti. Mao, hastalığına karşın pijamalarla da olsa Chen'in cenazesine katıldı. Bu ayrıca Mao'nun, halkın arasına son çıkışıydı.

• **Chen Yonggui (1915-1986)**

(Türkçe okunuşu: Çın Yonggui)

Mao döneminde üst düzey görevlere getirilen emekçilerin en tanınmışlarından yoksul köylü önderi.

1915'de Shanxi Eyaleti'nde doğdu. Henüz küçük yaşta babasının intihar etmesi üzerine ailesinin geçimini üstlendi; çalışmak zorunda olduğu için okula gidemedi. Okuma yazmayı ancak 43 yaşından sonra öğrenebildi.

1940'lardan itibaren ÇKP'nin toprak ağalarına karşı verdiği mücadeleye ve toprak reformu hareketine katıldı; 1948'de Parti'ye üye oldu. 1952'de Dazhai Köyü'nün parti sekreteri seçilmesi, hem kendisi hem de bütün bir Çin için dönüm noktasıydı. Doğal afetlerle mücadelede

ve tarımsal üretimi arttırmada köylüleri bilinçlendirmek, örgütlemek ve harekete geçirmek üzerine kurduğu ve maddî teşviklerin rolünü en alt seviyeye çektiği sosyalist model son derece başarılı oldu ve ülke çapında ses getirdi. 1960'larda bizzat Mao'nun talimatıyla Dazhai ülke çapında "örnek köy" ilân edildi.

Chen, Kültür Devrimi sırasında sırasıyla ÇKP Merkez Komite üyeliğine, Parti'nin Shanxi örgütü sekreterliğine ve ÇKP MK Politbüro üyeliğine getirildi. 1975'te ÇHC başbakan yardımcısı oldu. Resmî görevlerine karşın düşük gelirli mütevazi yaşamını sürdürdü. Kendisine sağlanan bütün ayrıcalıkları reddetti; hatta zorla emrine verilen sekreter ve hizmetçileri köye götürüp tarımsal üretime katmaya kalktı. Diplomatik kabul ve ziyaretlerde bile köylü kıyafetlerini üstünden çıkarmadı.

Mao'nun ölümünden sonra "reformcu" önderliğin iş başına gelmesiyle birlikte tarımda sosyalist model ve Dazhai örneği hızla gözden düştü. Deng'in piyasa yönelimli reformlarıyla ters düşen Chen, 1979-80 yıllarında resmî görevlerinden uzaklaştırıldı; 1982'de toplanan ÇKP 12. Ulusal Kongresi'nde seçilen yeni Merkez Komitesi'nin de dışında bırakıldı. 1986'da hayatını kaybetti.

• Chiang Kai-shek ya da Jiang Jieshi (1887-1975)

(Türkçe okunuşu: Çiyang Kay-şek ya da Ciyang Ciyeşı)

Çin Milliyetçi Partisi'nin (GMD) Sun Zhongshan'dan (Sun Yatsen) sonraki lideri, Çin anakarasında kurulan ve 1949 Devrimi'nden sonra merkezi Tayvan'a taşınan Çin Cumhuriyeti'nin devlet başkanı, "Generalissimo" ünvanlı anti-komünist asker ve devlet adamı.

1887'de Zhejiang Eyaleti'nde doğdu. Japonya'da askeri okulda öğrenciyken hanedan karşıtı yurtsever devrimci hareketle tanıştı; Sun Zhongshan'ın kurucusu olduğu, sonraları GMD'nin çekirdeğini meydana getirecek olan yasa dışı Çin İttifak Derneği'ne (同盟会, Tóngménghuì) üye oldu. 1911'de Wuchang İsyanı patlak verince Çin'e döndü ve Cumhuriyet Devrimi'ne katıldı. 1924'te GMD'nin ÇKP ve Sovyetler Birliği'yle ittifakının meyvesi olan Whampoa Askerî Akademisi'nin başına getirildi. 1924'te Sun Zhongshan ölünce, rakiplerini safdışı bırakarak GMD'nin başına geçti. Sun'un sol-milliyetçi ve halkçı çizgisini terk etti; kendi partisinin sol kanadına ve eski müttefiki komünistlere şiddetli bir savaş açtı. Japon işgâli sırasında bir kez

daha ÇKP ile ittifak yapmak zorunda kalsa da, işgâlin hemen ardından ABD'nin de desteğiyle anti-komünist mücadelesine bütün hızıyla geri döndü.

İç Savaş 1949'da komünistlerin kesin zaferiyle sonuçlanınca sadık destekçileriyle birlikte Tayvan'a kaçtı. Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanımayı reddetti ve merkezi Tayvan'a taşınan kendi başkanlığındaki Çin Cumhuriyeti'nin ülkenin gerçek temsilcisi olduğunu ilân etti. Baskıcı politikalarından Tayvan'da da vazgeçmedi; adı "beyaz terör" (白色恐怖, báisè kǒngbù) kavramıyla özdeşleşti. ABD'nin de desteği ve teşvikiyle zaman zaman ÇHC ile düşük yoğunluklu askerî çatışmalara girdi; Çin anakarasındaki ajan ve propaganda faaliyetlerini sürdürdü. ÇHC'nin Batı'yla ilişkileri normalleşmeye başlayınca, 1971'de Jiang'ın önderi olduğu Tayvan BM'den çıkarıldı ve yerine Çin'in resmi temsilcisi olarak Tayvan'ı topraklarının bir parçası sayan ÇHC kabul edildi. 1975'te Taipei'de hayatını kaybetti. Partisi GMD, ölümünden yıllar sonra "beyaz terör" döneminin mağdurlarından özür dilemiştir. İroniktir ki GMD, günümüzde Tayvan'da ÇHC ve ÇKP ile ilişkilerin normalleşmesini savunan partilerin en büyüğü konumundadır.

• **Deng Xiaoping (1904-1997)**

(Türkçe okunuşu: Dıng Şiaoping)

ÇKP'nin Mao'dan sonra gelen en etkili lideri; Mao sonrası döneme damga vuran piyasa yönelimli "Reform ve Dışa Açılma" politikasının baş mimarı.

1904 yılında Sichuan Eyaleti'nde doğdu. 1922'de eğitim ve çalışmak için gittiği Avrupa'da, daha sonra Çin Sosyalist Gençlik Birliği'nin Avrupa temsilciliğine evrilecek olan Çin Komünist Gençlik Partisi'ne, iki yıl sonra da ÇKP'ye üye oldu. 1926'da gönderildiği Sovyetler Birliği'nden 1927'de döndü. Japon Saldırganlığına Karşı Direniş Savaşı ve İç Savaş dönemlerinde Parti'de üst düzey görevlerde bulundu.

ÇKP içindeki sağ kanadın lideri Liu Shaoqi'nin sadık bir destekçisi ve yardımcısıydı. ÇHC kurulduktan sonra, 1955'te ÇKP MK Politbüro üyeliğine, bir yıl sonra ise Politbüro Daimi Komitesi'ne girdi. Mao'nun büyük bir bürokratik direnişle karşılaşan Yüz Çiçek Hareketi'ni (百花运动, bǎihuā yùndòng) takip eden Sağcılık Karşıtı Hareket'in (反右运动, fǎnyòu yùndòng) yürütücüsüydü. Büyük İleri Atılım'ın başlangıcında hamisi Liu ile birlikte Mao'nun dizginlemeye çalıştığı "komü-

nist rüzgâra" (共产风, gòngchǎn fēng) kapılıp aşırı-sol uygulamaları savunsa da Atılım'ın hemen ardından Liu ile birlikte bu kez tamamen sağa savruldu. 1960'ların başında, devlet başkanı Liu'nun sağ kolu olarak bürokratik seçkinlerin ayrıcalıklarını perçinleyen piyasa yönelimli ekonomik reformlara önderlik etti.

Kültür Devrimi sırasında Liu ile birlikte "kapitalist yolcular sınıfının" en önde gelen temsilcilerinden biri olarak hedef alındı ve eleştirildi; halktan ve üretim sürecinden öğrenmesi için işçi olarak bir fabrikaya gönderildi. 1974'te başbakan yardımcılığı görevine getirilse de, 1976'da Zhou Enlai'nin ölümünün ardından Tiananmen'de çıkan olaylardan sorumlu tutuldu ve revizyonist olduğu gerekçesiyle bir kez daha görevden uzaklaştırıldı.

Mao'nun ölümünün hemen ardından 1976 Ekim'inde gerçekleşen ve ÇKP'nin "Dörtlü Çete" (四人帮, sìrén bāng) olarak yaftalanan sol kanat önderlerini hedef alan askerî darbenin arkasında, Deng'in başını çektiği Kültür Devrimi karşıtı hizip vardı. Bu hizip, esas olarak Kültür Devrimi'nin hedef aldığı eski-yeni bürokrat ve Parti kadrolarından, üst düzey askerî ve sivil yetkililerden ve "kafa-kol emeği birliği" politikasından rahatsız olan aydınlardan oluşuyordu. 1977'de eski makamlarına geri döndü. 1978'de ilan edilen "Reform ve Dışa Açılma" politikasının yaratıcısıydı. Mao'nun sınıfsız toplum hedefini ön plana alan "siyasetin kumanda etmesi" ilkesinin yerine, her ne pahasına olursa olsun ekonomik kalkınmayı ön planda tutan, son derece pragmatik "ekonominin kumanda etmesi" ilkesini koydu. 1980'lerin ortalarına dek süren ve tahminen 800.000 solcu ya da kitle önderinin tutuklanmasına neden olan köklü tasfiyeler sırasında konumunu kuvvetlendirdi. Önderliği altında ÇKP, Kültür Devrimi'ni "On Yıllık Kargaşa" (十年动乱, shí nián dòngluàn) dönemi ilan etti; resmî tarihyazımı Mao'nun Büyük İleri Atılım'dan ve özellikle Kültür Devriminden itibaren aşırı solcuların etkisi altında kalarak ve kitlelerden koparak büyük hatalar yaptığı biçiminde yeniden düzenlendi.

1989 Tiananmen Ayaklanması sonrasında görece sol eğilimli politikaların ÇKP içerisinde ağırlık kazanmaya başlaması üzerine 1992 yılında meşhur Güney Turu'nu düzenledi ve piyasalaşma sürecinden asla geri adım atılmayacağını açıkça ilân etti. "Sosyalist piyasa ekonomisi," aynı yıl toplanan ÇKP'nin 14. Ulusal Kongresi'nde ilk kez dile getirildi.

1997 yılında Beijing'de hayata gözlerini yumdu. Günümüzde Çin'in

resmî tarihyazımında, Yeni Çin'in inşası açısından Mao Zedong kadar önemli bir figür olarak ele alınmaktadır. Deng Xiaoping Teorisi (邓小平理论, Dèng Xiǎopíng lǐlùn), 1997'de toplanan 15. Ulusal Kongre'de Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong Düşüncesi'ne ek olarak Parti tüzüğüne eklenmiştir. Hong Kong, Macao ve Tayvan'ın kendi iktisadi ve siyasal sistemlerini koruyarak Çin anakarasıyla birleşmesini öngören ve günümüzde hâlâ Çin iç ve dış politikasında önemli yer tutan "bir ülke iki sistem" tezi de Deng'e aittir.

• Hao Jianxiu (1935-...)

(Türkçe okunuşu: Hao Ciyenşiu)

Kültür Devrimi yıllarından itibaren üst düzey siyasî görevlerde bulunan kadın tekstil işçisi.

1935'te Shandong Eyaleti'nde bir işçi çocuğu olarak doğdu. Sadece bir sene ilkokula gidebildi; 9 yaşından itibaren çeşitli pamuk fabrikalarında çalıştı. Gerek çalışkanlığı gerekse büyük emek, zaman ve malzeme tasarrufu sağlayan "Hao Jianxiu Çalışma Yöntemi"ni geliştirmesi nedeniyle 1951 yılında, henüz 16 yaşındayken ulusal ölçekte "örnek işçi" seçildi.

1954'te ÇKP üyesi oldu. 1950'li yıllarda burslu olarak eğitimini sürdürdü, Doğu Çin Tekstil Mühendisliği Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra, 1960'ların başında bu kez teknisyen olarak fabrikasına geri döndü. 1964'te Komünist Gençlik Birliği'nin Merkez Komite üyeliğine seçildi. Kültür Devrimi yıllarında siyasî açıdan hızla yükseldi. Fabrikadan eyalete pek çok düzeyde, sendikadan kadın federasyonuna pek çok kurumda yönetici konumlarda görev yaptı.

Diğer pek çok benzer örneğin aksine Hao'nun siyasî kariyeri Kültür Devrimi'nden sonra da kesintiye uğramamış, reform döneminde de bakanlık, bakan yardımcılığı, ÇKP Merkez Komite üyeliği gibi pek çok üst düzey görevde bulunmuştur.

• Hu Yaobang (1915-1989)

(Türkçe okunuşu: Hu Yaobang)

Mao sonrası dönemde yönetime gelen "reformcu" ÇKP önderleri içinde bilinen en liberali, "komünizmin insanlığın bütün sorunlarını çözemeyeceğini" savunan Komünist Parti başkanı.

1915'te Hunan Eyaleti'nde doğdu. Genç yaşta ÇKP'ye katılmak üzere evini terk etti; 1933'te parti üyeliğine kabul edildi. Uzun Yürüyüş'e katıldı. 1930'lardan itibaren Deng Xiaoping'in yanında çalıştı.

ÇHC kurulduktan sonra Deng'le birlikte Beijing'e geldi, uzun yıllar Komünist Gençlik Birliği başkanlığı yaptı. Kültür Devrimi sırasında sert bir şekilde eleştirildi ve hamisi Deng gibi halktan ve üretim sürecinden öğrenmek için kol emeğine katılmaya gönderildi. 1970'lerin ilk yarısında yine Deng'le birlikte siyaset sahnesine kısa süreli bir dönüş yapsa da, Deng görevden alınınca Hu'nun kariyeri de bir kez daha kesintiye uğramış oldu. Mao'nun ölümünden sonra Deng'in kararlı destekçisi olarak hızla yükseldi. 1980'de Politbüro Daimi Komitesi'ne alındı, bir yıl sonra ise Hua Guofeng yerine ÇKP başkanlığına getirildi. Mao döneminden kalma bu ünvan kaldırılınca, bu kez ÇKP genel sekreterliği görevini üstlendi. Kültür Devrimi döneminde sağcılıkla suçlanan bürokratlara itibar ve görevlerinin iade edilmesinde önemli rol oynadı. Mao'nun hiçbir görüşünün modern Çin'de artık yeri olamayacağını söylemekten çekinmiyordu. Kapitalizme ya da Batılı tarzda bir "liberal demokrasiye" geçişten açıkça bahsetmese de, piyasa yönelimli dönüşümün çok daha hızlı gerçekleşmesini ve liberalleşmenin kapsamının siyasî sistemi de içerecek şekilde genişletilmesini savundu. Bu aceleci yaklaşımı, pek çok "reformcu" ÇKP önderi tarafından da yanlış bulundu.

1986 sonunda patlak veren liberal esintili öğrenci eylemlerine karşı harekete geçme konusunda tutuk davranması ÇKP içinde huzursuzluğu arttırdı; 1987'de parti genel sekreterliği görevini bir başka liberale, Zhao Ziyang'a bırakmak zorunda kaldı. ÇKP Merkez Komitesi ve MK Politbürosu'ndaki yerini korudu. 1989'da, bir Politbüro toplantısı sırasında kalp krizi geçirerek ölmesi, Tiananmen Ayaklanması olarak anılacak öğrenci gösterilerinin de fitilini ateşledi. Ne var ki gösteriler, kısa süre sonra piyasalaşmadan ve enflasyondan rahatsız olan işçilerin de kitlesel katılımıyla bambaşka bir noktaya evrilecekti.

• Hua Guofeng (1921-2008)

(Türkçe okunuşu: Hua Guofıng)

Mao'nun ölümünden sonraki geçiş sürecinde kısa süre görevde kalabilen ÇKP başkanı, vasat siyasetçi.

1921'de Shanxi Eyaleti'nde doğdu. İşçi çocuğuydu. Henüz 15 yaşın-

da Uzun Yürüyüş'e katıldı; 1938'de ÇKP üyesi oldu. Japon Saldırganlığına Karşı Direniş Savaşı ve GMD'ye karşı verilen mücadele sırasında yerel ölçekte öncü görevler aldı.

ÇHC kurulduktan sonra, 1970'lerin başına dek Hunan Eyaleti'nde üst düzey bir Parti kadrosu olarak görev yaptı. Çalıştığı bölgede kırsal kalkınma alanında elde ettiği başarılar ve Kültür Devrimi'ne bağlılığıyla ÇKP merkezinin dikkatini çekti. Zhou Enlai'nin desteğini aldı; Mao'ya göre başit, dürüst bir adamdı. 1969'da toplanan ÇKP'nin 9. Ulusal Kongresi'nde ÇKP Merkez Komitesi'ne, dört yıl sonra da Politbüro'ya girdi. 1975'te başbakan yardımcısı oldu; bir yıl sonra Zhou Enlai ölünce de başbakanlığa yükseldi.

Mao'nun ölümünden sonra kendisini, bizzat Mao tarafından seçilmiş meşru halef ilân etti. Ordu ve bürokraside etkili olan Deng Xiaoping ve destekçilerinin de yardımıyla "Dörtlü Çete" olarak yaftalanan Parti'nin sol kanadına savaş açtı. Zhang Chunqiao, Wang Hongwen ve Yao Wenyuan'ı hazırlanmakta olan Mao'nun Seçme Eserleri'nin 5. cildi hakkında sözde fikir alışverişinde bulunmak için çağırdıktan sonra toplantı salonunda, Mao'nun eşi Jiang Qing ve kardeşi Mao Zemin'in yetim oğlu Mao Yuanxin'i ise evlerinde tutuklattı.

Hua, Deng'in başını çektiği sağ kanattan farklı olarak "orta yolcu"ydu. Sovyet tarzı bürokratik merkezi planlamaya dönmeyi savunuyordu. Maoist söylemi hiçbir zaman terk etmedi, Kültür Devrimi'ne açıkça karşı çıkmadı. "İki Bütün" (两个凡是, liǎng gè fánshì) olarak bilinen "Mao'nun bütün siyasi kararlarını kararlılıkla savunacağız, Mao'nun bütün talimatlarını şaşmaz bir biçimde takip edeceğiz" ilkesini ortaya attı. Kaçınılmaz olarak Deng'in başını çektiği "reformcu" kanatla ters düştü. Parti ve bürokrasi içinde ciddi bir ağırlığı olmadığı gibi, arkasında dikkate değer bir toplumsal destek de yoktu. 1970'lerin sonundan itibaren Deng ve takipçilerinin yoğun baskısı altında siyaseten etkisiz bir konuma itildi. "Reformcular," az sayıda Hua taraftarını da "Küçük Dörtlü Çete" suçlamasıyla sindirdi ve tasfiye etti. 1981'de ÇKP başkanlığı makamını kaybetti.

2008 yılında hayata gözlerini yumana dek Çin siyasetinde simgesel ve etkisiz bir konumda kaldı. Parti'nin 2007'de toplanan 17. Ulusal Kongresi'nde Genel Sekreter Hu Jintao konuşma yaparken uyuyakalması haberlere konu oldu. ÇKP'nin mevcut resmî tarihyazımında adı, önder kuşakların temsilcileri arasında sayılmamaktadır.

• **Jiang Jieshi bkz. Chiang Kai-shek**

• **Jiang Qing (1914-1991)**

(Türkçe okunuşu: Ciyang Çing)

Mao'nun son eşi, Kültür Devrimi politikalarının kararlı savunucusu, Mao sonrası reformcu yönetime göre "Dörtlü Çete"nin elebaşı, Batılı anaakım yazına göre kızıl şeytanın ta kendisi.

1914'te Shangdong Eyaleti'nde doğdu. Yoksul bir marangozun ve bir hizmetçinin kızıydı. Küçük yaşta işçilik yapmak zorunda kaldı. Yeteneği sayesinde katıldığı bir tiyatro topluluğunda sivrildi; ünlü bir aktrist oldu. 1930'da Qingdao'da sol çevrelerle bağlantı kurdu, kısa süre sonra da ÇKP'ye katıldı. 1933'te siyasî faaliyetleri nedeniyle gözaltına alındı, bir süre tutuklu kaldı. Japon işgâli başladığında şöhreti bir yana bırakıp ÇKP'nin Yanan'daki devrimci üs bölgesine geçti. Bir yandan burada kurulan Lu Xun Sanat Akademisi'nde tiyatro ve oyunculuk dersleri verirken, diğer yandan kendisini Marksist-Leninist teori alanında geliştirdi. 1938'de, üst düzey parti yetkililerinin, Jiang'ın eski bohem yaşam tarzını gerekçe göstererek karşı çıkmasına kulak asmayan Mao Zedong'la evlendi. 1940'ta kızları Li Na doğdu. 1940'lı yıllarda Mao'nun sekreteri olarak çalıştı.

ÇHC'nin kurulmasından sonra özellikle sanat ve sinema alanında önemli görevler üstlendi, ÇKP Propaganda Departmanı'nın filmcilik bölümünü yönetti. 1960'lardan itibaren ve özellikle de Kültür Devrimi döneminde geleneksel Çin operasının devrimci bir tarzda yeniden yorumlanmasına ve modernleştirilmesine öncülük etti. Merkez Kültür Devrimi Grubu'nun önde gelen bir üyesiydi. Müzik, edebiyat, tiyatro ve sinema alanlarında feodal ve burjuva kültürün öngördüğü sanat anlayışına alternatif, proleter devrimci bir gelenek yaratmayı savundu. Bireyden çok kitleyi öne çıkaran pek çok devrimci tarz operanın ve balenin hazırlanmasına bizzat katkı sundu. 1969'da ÇKP MK Politbürosu'na seçildi.

Mao'nun ölümünden 27 gün sonra tutuklandı. Zhang Chunqiao, Wang Hongwen ve Yao Wenyuan'la birlikte Parti içinde aşırı-sol hizip kurmakla ("Dörtlü Çete") ve Kültür Devrimi'nin aşırılıklarından sorumlu olmakla suçlandı. 1977'de ÇKP'den ihraç edildi.

Yargılanması sırasında geri adım atmadı. Mao'nun "bedeni ve kemikleri henüz soğumadan ihanete uğradığını" öne sürdü; mahke-

meye "Başkan Mao'yu yok edemediğiniz için şimdi beni yok etmek istiyorsunuz" diye seslendi. Jiang, 181 sayfalık açıklamasında "Şimdi iktidar elinizdedir ve suçlamalarınızı destekleyecek biçimde kolayca sahte delil üretebilirsiniz. Ama Çin halkını ve dünya halklarını kandırabileceğinizi sanıyorsanız fena halde yanılıyorsunuz. Tarihin mahkemesinde ben yargılanmıyorum, sizin ufak çeteniz yargılanıyor!" diyordu. 1981'de ölüm cezasına çarptırıldı ve ömrünün sonuna dek bütün siyasî haklardan men edildi. 1983'te cezası ömür boyu hapse çevrildi. Sol çevrelerde itibarını korudu. Hapisteyken "reformcu" önderliği "Başkan Mao'nun devrimci yolundan" sapmakla suçladı. Tiananmen Ayaklanması'ndan ülkeyi dizginsizce Batı etkisine açan Deng'ı sorumlu tuttuğu yönünde haberler çıktı. 1991'de hayatını kaybetti. Resmî açıklama intihar ettiği yönünde olsa da bu konu hâlâ tartışmalıdır. Ölümünden bir hafta önce kendisini ziyaret eden kızı Li Na, annesinin sağlığının ve moralinin yerinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca sürekli gözetim altında tutulurken nasıl olup da intihar edebildiği sorgulanmaktadır. Ölmeden önce otobiyografisini kaleme alacağını açıklamış, yetkililerin notlarına el koymasından çekindiğini ifade etmiştir. Ölümünün ardından Beijing'de pek çok farklı noktada kendisini selamlayan ve hükümeti eleştiren yasa dışı pankartlar asılmıştır.

• **Jiang Zemin (1926-...)**

(Türkçe okunuşu: Ciyang Zımin)

Düşünce ve uygulamalarıyla Reform ve Dışa Açılma politikasını derinleştiren eski ÇKP genel sekreteri ve ÇHC devlet başkanı.

1926'da Jiangsu Eyaleti'nde doğdu. Shanghai Jiaotong Üniversitesi'nde öğrenciyken, 1946'da ÇKP'ye katıldı. ÇHC kurulduktan sonra eğitim için Sovyetler Birliği'ne gönderilen öğrenciler arasındaydı. Sanayi sektöründe yöneticilik görevlerinde bulundu.

Mao sonrası dönemde piyasa yönelimli reformları kararlılıkla destekledi. 1980'li yıllarda Deng'in açıkladığı ideolojik bağlılıktan çok eğitim seviyesini öne çıkaran yeni kadro politikası uyarınca Parti ve devlet bürokrasisinde hızla yükselen teknokratlar kuşağının önde gelen temsilcilerinden biri oldu. 1987'de Politbüro'ya girene dek bakanlık, ÇKP Merkez Komite üyeliği, Shanghai valiliği, Shanghai parti sekreterliği gibi üst düzey görevlerde bulundu. 1989'da Tiananmen krizini

iyi yönetemeyen Zhao Ziyang'ın yerine ÇKP genel sekreteri, 1993 yılında ise ÇHC devlet başkanı seçildi.

1990'lı yıllarda piyasa yönelimli reformları bir adım ileri taşıdı. Yaklaşık 30 milyon kişinin işsiz kalmasıyla sonuçlanacak "büyüğü tut, küçüğü bırak" (抓大放小, zhuā dà fàng xiǎo) siyasetini ortaya attı; pek çok küçük ve orta ölçekli kamu işletmesinin özelleştirilmesine ya da kapatılmasına önayak oldu. Mao döneminden beri kentli işçi sınıfına iş güvencesi, sabit gelir ve temel sosyal hizmetler sunan "demir pirinç kâsesi" (铁饭碗, tiěfànwǎn) sistemini tamamen ortadan kaldırdı. Eğitim ve sağlık alanlarını piyasalaşmaya açtı.

Parti ideolojisine yaptığı katkı olan "Üç Temsil" (三个代表, sān gè dàibiǎo) düşüncesi 2002 yılında, sol kanadın ve Yeni-Maoist çevrelerin muhalefetine rağmen ÇKP tüzüğüne girdi. Böylece tarihte ilk kez, Jiang'ın "ileri üretici güçler" olarak andığı kapitalistlerin de ÇKP'ye üye olabilmesine izin verildi: ÇKP artık sadece işçi, köylü ve askerlerin (工农兵, gōng-nóng-bīng) öncü partisi değil, "bütün halkın partisi"ydi (全民党, quánmíndǎng). 2002 yılında ÇKP Genel Sekreterliğini, 2003 yılında ÇHC devlet başkanlığını halefi Hu Jintao'ya devretti.

Çevresinde kümelenen ve çoğu yolsuzluğa bulaşmış parti yöneticileri, bürokratlar, iş adamları ve akrabaları "Shanghai Hizbi" ya da "Shanghai Çetesi" olarak anıldı. Bu isimlerin bir kısmı, 2012'de göreve gelen Xi Jinping yönetiminin "Yolsuzlukla Mücadele Kampanyası" kapsamında hedef alındı, soruşturmaya uğradı. Jiang, komik jestleri, aykırı çıkışları ve espirili kişiliği nedeniyle, özellikle Çinli gençler arasında hâlâ bir popüler kültür ikonu olarak kabul görmektedir.

• Li Peng (1928-...)

(Türkçe okunuşu: Li Pıng)

ÇHC eski başbakanı ve Ulusal Halk Kongresi eski başkanı.

1928'de Shanghai'da doğdu. 1924 yılında ÇKP'ye katılan babası Li Shuoxun, 1931'de GMD tarafından idam edilince yetim kaldı. 1945 yılında devrim şehidi olan babası gibi ÇKP'ye üye oldu. 1948'de Parti tarafından eğitim için Moskova'ya gönderildi, burada hidroelektrik mühendisliği okudu. Sovyetler Birliği'nde bulunduğu sırada buradaki Çinli Öğrenci Birliği'nin başkanlığını yürüttü. Çin'e döndükten sonra çeşitli elektrik santrallerinde yönetici olarak çalıştı. Kültür Devrimi

yıllarında Beijing Elektrik Enerjisi İdaresi'nde yönetici ve parti sekreteri olarak görev yaptı.

Ulusal ölçekte siyasî yükselişi, pek çok diğer teknokrat gibi Deng Xiaoping'in yönetime gelmesiyle başladı. 1970'lerin sonundan itibaren enerji bakan yardımcılığı, enerji bakanı, ÇKP Merkez Komite üyesi, ÇKP MK Politbüro üyesi gibi üst düzey görevlerde bulundu. 1987 yılında Politbüro Daimi Komitesi'ne girmeyi başardı, yine aynı yıl başbakanlığa yükseldi. Tiananmen Ayaklanması sırasında ÇKP'nin liberal eğilimli genel sekreteri Zhao Ziyang'ın aksine göstericilerle uzlaşmayı reddetti; sıkıyönetim ilanında ve "tıpkı Kültür Devrimi gibi bir trajediye sebep olabilirdi" dediği gösterilerin zorla bastırılmasında kilit rol oynadı. 1998'e dek başbakanlık görevini sürdürdü; ardından Ulusal Halk Kongresi başkanlığına getirildi. 2003'te emekli oldu.

• Lin Biao (1907-1971)

(Türkçe okunuşu: Lin Biyao)

Üst düzey asker ve devlet adamı, Çin'in "On Büyük Mareşal"inden biri, 1969'da kabul edilen ÇKP tüzüğüne göre "Başkan Mao Zedong'un yakın silah arkadaşı ve halefi," 1971'de Mao'ya suikast ve askerî darbe girişiminin örgütleyicisi.

1907'de zengin bir tüccarın oğlu olarak Hubei Eyaleti'nde doğdu. Henüz lise çağında öğrenci gençlik hareketlerine katıldı. Whampoa Askerî Akademisi'nden 1926'da mezun oldu, kısa süre sonra da ÇKP'ye üye oldu. 1927 Nanchang Ayaklanması'na ve Jinggang Dağları Devrimci Üs Bölgesi'nin inşasına katıldı. Japon Saldırganlığına Karşı Direniş Savaşı ve İç Savaş yıllarında üst düzey bir askerî yetkili olarak kritik görevlerde bulundu. Japon ordusunun yenilmez olduğu efsanesini yıkan Pingxingguan Muharebesi'ni yönetti; ÇKP'nin milliyetçi orduları dağıtarak 1949 zaferini kazanmasını sağlayan en önemli komutanlardan biriydi.

ÇHC kurulduktan sonra 1954'te başbakan yardımcısı, 1958'de ÇKP başkan yardımcısı, 1959'da ise millî savunma bakanı oldu. Bakanlığı döneminde Halk Kurtuluş Ordusu'nda rütbe işaretlerini kaldırdı ve ideolojik eğitimi yaygınlaştırdı; Batı'da Kızıl Kitap olarak bilinen "Başkan Mao'dan Alıntılar" (毛主席语录, Máo Zhǔxí yǔlù) ilk olarak 1964 yılında askerleri siyasî yönden eğitmek için Lin'in denetiminde hazırlanan bir belgeydi.

Kültür Devrimi'nin başlamasıyla birlikte Lin, Parti ve devlet hiyerarşisinde hızla yükseldi. Mao'nun "Halk Savaşı" stratejisinin zaman ve mekândan bağımsız olarak her koşulda uygulanabileceği tezi Lin'e aitti. "Başkan Mao'nun konuşmalarındaki her bir cümle gerçeğe işaret etmektedir; onun tek bir cümlesi bizim on bin cümlemize bedeldir" diyordu. Mao, henüz Kültür Devrimi'nin başladığı 1966'da eşi Jiang Qing'e yazdığı bir mektupta Lin'in kendisi etrafında yaratmaya çalıştığı kişi kültünü ve Kızıl Kitap'ı dünyadaki bütün bilginin kaynağı gibi göstermesini şiddetle eleştirdi.

Lin, 1969'da toplanan ÇKP'nin 9. Ulusal Kongresi'nde kendisini resmen Mao'nun halefi ilan etti, hatta bunu Parti tüzüğüne soktu. Bu kongrede ÇKP'nin tek başkan yardımcısı olarak da yine Lin seçildi.

1971'de hem gittikçe bozulan sağlığı hem de kariyerist çıkışları ve 'orducu' çizgisinin yarattığı rahatsızlık nedeniyle kendine bahşettiği "Mao'nun halefi" ünvanının elinden alınabileceği yönünde belirtiler ortaya çıkınca yakın kurmaylarıyla birlikte Mao'ya suikast ve peşi sıra bir askerî darbe planı yaptı. Komplo çökünce, iki yıl önce Ulusal Kongre'ye sunduğu raporda "faşist" ilan ettiği Sovyetler Birliği'ne kaçmaya çalıştı. Uçağı yakıt yetersizliğinden Moğolistan'da düştü, yanındakilerle birlikte hayatını kaybetti. Ölümünden sonra Mao ve Parti'nin sol kanadı, Lin'in temsil ettiği çizginin feodal Konfüçyüsçü kültürle derin ideolojik bağları olduğu fikrinden hareketle 1973 yılında "Lin'i Eleştir, Konfüçyüs'ü Eleştir" (批林批孔, pī Lín pī Kǒng) adında kitlesel bir ideolojik düzeltme hareketi başlattı. Yine aynı yıl Parti üyeliğinden çıkartıldı.

• Liu Qingshan (1916-1952)

(Türkçe okunuşu: Liyu Çingşan)

1949 Devrimi'nden sonra Parti'nin yolsuzluk nedeniyle idam edilen ilk Parti yetkililerinden.

1916'da Hebei Eyaleti'nde doğdu. 1931'de ÇKP'ye girdi. Japon Saldırganlığına Karşı Direniş Savaşı'ndan itibaren yerel parti örgütlerinde üst düzey görevlerde bulundu. 1951'den itibaren, yeni komünist hükümet yolsuzluğa ve israfa karşı mücadeleyi yoğunlaştırınca soruşturmaya uğradı; Tianjin'de yerel hükümet yöneticisiyken arkadaşı Zhang Zishan ile birlikte, o günün hesabıyla 20 milyon kilogram tahıl alabilecek kadar yüklü miktarda parayı iç ederek ve rüşvet yiyerek sefa

sürdüğü ortaya çıktı. Yargılanmalarına yirmi bini aşkın kişi katıldı. 1952'de idam edildi. Liu-Zhang davası ÇHC tarihinin ilk büyük yolsuzluk davası olarak tarihe geçti.

• Liu Shaoqi (1898-1969)

(Türkçe okunuşu: Liyu Şaoçi)

ÇHC devlet başkanı, ÇKP içinde sağ kanadın önderi, Deng Xiaoping'in hamisi ve akıl hocası, Kültür Devrimi sırasında "bir numaralı kapitalist yolcu" ve "Çin'in Kruşçevi," Mao sonrası dönemde reformcular tarafından itibarı iade edilen "büyük Marksist ve proleter devrimci."

1898'de Hunan Eyaleti'nde doğdu. Zengin bir toprak sahibinin oğluydu. 1921'de öğrenci olarak gittiği Moskova'da ÇKP'ye girdi. 1922'de Çin'e döndükten sonra sendikal hareket içinde çalışma yürütmek için görevlendirildi. Bütün Çin Sendikalar Federasyonu'nun başkanlığını yaptı. 1927'de ÇKP Merkez Komitesi'ne alındı; 1934'te ÇKP MK Politbüro üyesi oldu. Kültür Devrimi sırasında çok eleştiri alacak olan "Nasıl İyi Bir Komünist Olunur?" (论共产党员的修养, Lùn gòngchǎndǎngyuán de xiūyǎng) broşürünü 1939'da yayınladı. Liu, Konfüçyüsçü kültürden esintiler taşıyan bu broşüründe, Parti'de yükselmek ve "iyi bir komünist olmak" için hiyerarşiye riayet etmeyi ve üstlere tam sadakati öneriyordu.

ÇHC kurulduktan sonra Merkezî Halk Hükümeti başkan yardımcılığı, Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi başkanlığı, ÇKP MK Politbüro Daimi Komitesi üyeliği gibi üst düzey görevlerde bulundu. Mao ÇKP başkanı kalmakla birlikte 1959'da ÇHC devlet başkanlığına getirildi.

Sosyalist inşa konusunda henüz 1950'li yıllarda Mao ile ayrı düştü. Sovyet tipi bürokratik inşa modeline ve SSCB'nin gözetimine fazlasıyla bel bağlıyordu. Mao "Yüz Çiçek Hareketi"ni (百花运动, bǎihuā yùndòng) ortaya attığında eleştiriye uğrayan bürokratları kanatları altına almayı tercih etti; Mao'nun aykırı görüşlerinden rahatsız olduğunu açıkça göstermekten çekinmedi. Kolektifleştirme gündeme geldiğinde sağ kolu Deng'le birlikte "üretici güçler teorisi" üzerinden karşı çıktı; ama Büyük İleri Atılım sırasında destekçileriyle birlikte "komünist rüzgâra" kapılıp Mao'nun uyarılarına karşın abartılı üretim hedeflerini savunmaktan da geri kalmadı. Büyük İleri Atılım sona erdiğinde bu kez tekrar en sağa meyletti. 1960'lı yılların başında

Deng'le birlikte günlük siyasî işleri tamamen ele aldıklarında, imza attıkları uygulamalar Mao'nun ve sol kanadın gittikçe daha çok tepkisini çekmeye başladı. Mao'nun eşitlikçi yaklaşımına karşın Liu kentleri köylere, kadroları sıradan halka, üst düzey kadroları alt kademe kadrolara karşı koruyan bir siyaset izliyordu. Bürokratların ve üst düzey parti kadrolarının ailelerine ayrıcalık tanıyan bir sağlık ve eğitim sistemi inşa etti. Mao ideolojik teşvikler ve siyasal bilinç üzerinde dururken, Liu baş hedef olarak belirlediği üretimi arttırmak için maddî teşviklere yaslanmaktan yanaydı. Mao'nun kafa-kol emeği ayrımını ortadan kaldırma fikrine karşılık, üretim yerlerinde yöneticileri kayıran Sovyet tarzı teknokratik örgütlenmeyi doğru buluyordu. Mao Halk Komünleri sisteminin Büyük İleri Atılım'ın "sol" hataları üzerinden eleştirilemeyeceği görüşündeyken, Liu o dönemde bizzat kendisi de "komünist rüzgâra" katılmasına karşın komünleri toptan hedef alıyor, piyasalaşma yönünde adımlar atılmasını savunuyordu. Mao'nun bürokratik yozlaşmaya karşı halk ve yerel örgütlerin insiyatifine dayanarak geliştirmek istediği "Sosyalist Eğitim Hareketi"nin (社会主义教育运动, shèhuìzhǔyì jiàoyù yùndòng) Liu ve Deng'in doğrudan müdahalesiyle parti hiyerarşisini ve merkezin yerel üzerindeki sıkı denetimini yeniden kurmayı hedefleyen bir kampanyaya dönüşmesi, bardağı taşıran son damlaydı. Gerekirse yeniden Jinggang Dağları bölgesine çekilip gerilla savaşı örgütleme kararlılığını dile getiren Mao, Liu-Deng yönetiminin politikaları yüzünden gittikçe ayrıcalıklı bir toplumsal sınıf olarak kemikleşen, "yeni bürokratik burjuvazi"ye karşı halka Komünist Parti karargâhını bombalama çağrısı yaparak 1966'da Büyük Proleter Kültür Devrimi'ni başlattı.

Liu ve başta Deng olmak üzere takipçileri, Kızıl Muhafızlar'ın başlıca hedefi haline geldi; bazı üst düzey bürokratlar ve askerler solcu eylemcilere karşı kendi saldırgan paramiliter örgütlerini oluşturdular. Liu 1967'de fiilen, 1968'de ise dönek, hain ve modern revizyonist olmakla suçlanarak resmen görevlerinden uzaklaştırıldı. Kızıl Muhafızlar tarafından çıkarıldığı "eleştiri ve ifşa oturumları"nda (批斗会, pīdòuhuì) gurur kırıcı muameleye maruz kaldığı için rahatsızlık duyuyordu. Şeker hastalığı yüzünden düzenli olarak kullandığı ilaçları almayı reddetti. Geniş bir sağlık ekibi kendisiyle ilgilenmek üzere görevlendirilse de, 1969 yılında ev hapsindeyken hastalığı nedeniyle hayatını kaybetti.

Mao sonrası dönemde sağ kolu Deng'in başını çektiği reformcular iktidara gelince 1980 yılında itibarı iade edildi, "haksız yere suçlamaya maruz kalmış büyük bir proleter devrimci ve devlet adamı" olarak resmî tarihyazımında yerini aldı. 1980'lerde eserleri Parti tarafından yeniden yayınlanmaya başlandı. Savunduğu politikaları tam anlamıyla uygulamak, Mao'nun ölmeden kısa süre önce "kapitalist yolcu hâlâ kapitalist yolda" diye eleştirdiği öğrencisi Deng'e nasip olacaktı.

• Mao Zedong (1893-1976)

(Türkçe okunuşu: Mao Zıdong)

1949 Çin Devrimi'nin önderi, ÇHC'nin kurucusu, ÇKP içinde "sosyalist yol"un en önde gelen temsilcisi, Kültür Devrimi'nin mimarı, 68 Hareketi'nin esin kaynaklarından biri, görüşleriyle dünya komünist hareketini derinden etkilemiş komünist devrimci.

1893'te Hunan Eyaleti'nde doğdu. Orta halli bir köylü ailesinin çocuğuydu. Henüz ortaokul öğrencisiyken Sun Zhongshan'ın fikirlerinden etkilenerek cumhuriyetçi ordu saflarına katıldı. Öğrencilik yıllarında milliyetçilik, bölgecilik, feminizm, liberalizm, anarşizm gibi farklı düşünce akımlarından etkilendi. Kütüphaneci olarak çalışmaya başladığı Peking Üniversitesi'nde başta Li Dazhao ve Chen Duxiu olmak üzere Ekim Devrimi'nden etkilenen aydınlarla tanıştı. 1919'da Marksizmle ciddi olarak ilgilenmeye başladı ve kısa süre sonra radikal-anarşist görüşlerinden sıyrılarak hayatı boyunca bağlı kalacağı bilimsel sosyalist düşünceyi benimsedi. 1920'de memleketi Hunan'da komünist bir örgüt kurdu. 1921'de yalnızca on üç delege ve iki Komintern temsilcisinin yer aldığı ÇKP'nin ilk Ulusal Kongresi'ne katıldı; iki yıl sonra ise 1927'de "Merkez Komite" adını alacak olan Merkez Yürütme Kurulu'na seçildi. 1926'da Parti'nin Köylü Hareketi Bürosu'nun başına getirildi. Komintern'in denetimi altındaki ÇKP merkezinin ağırlıklı olarak savunduğu Sovyet tarzı kent merkezli devrim stratejisinin, Çin'in nesnel koşullarına uygun olmadığını düşünüyordu; ortodoks şablona meydan okuyan görüşlerini 1927 yılında meşhur Hunan Raporu ile ÇKP merkezine bildirdi. 1927'de GMD-ÇKP işbirliği bozulup Parti'nin kentlerdeki hücreleri ve işçi sınıfı içerisindeki örgütlenmesi anti-komünist terör yüzünden neredeyse tamamen dağıtılınca, Mao'nun merkezî hükümetin görece zayıf olduğu kırsal bölgelerde örgütlenmeye ağırlık verme ve iktidarı halk savaşı yoluyla parça parça

ele geçirme fikri parti saflarında da güç kazanmaya başladı. 1931'de kurulan kısa ömürlü Çin Sovyet Cumhuriyeti'nin başkanıydı. 1930'lu yıllarda, özellikle de Uzun Yürüyüş sırasında toplanan ve Komintern merkezli devrim stratejisini mâhkum eden Zunyi Konferansı'ndan (1935) sonra ÇKP'nin tartışmasız önderi hâline geldi. 1943'te Politbüro'nun başına getirildi. 1945'te toplanan ÇKP'nin 7. Ulusal Kongresi'nde Mao Zedong Düşüncesi ilk kez resmen Parti'nin yol gösterici ideolojisi olarak kabul edildi. 1949'da Beijing'de ÇHC'nin kuruluşunu ilân etti.

Yeni Demokratik Devrim'den sosyalist devrime geçiş sürecinde Parti içinde patlak veren derin görüş ayrılıklarında "sosyalist yol"un önderliğini yaptı. 1950'li yıllardan itibaren Sovyet tarzı bürokratik sosyalist inşa modelini eleştirmeye başladı. Gerek SSCB ve diğer sosyalist ülkelerdeki, gerekse Çin'deki gelişmeleri değerlendirerek üretim araçları kolektifleştirildikten sonra da sosyalist toplumda sınıf mücadelesinin devam ettiğini; üretim ve bölüşüm süreçlerini denetim altında tutan parti kadroları, bürokratlar ve yöneticilerin yeni bir sömürücü sınıf olarak kemikleşebileceğini; dolayısıyla sosyalist ülkelerde kapitalist restorasyon tehlikesinin esas olarak dışarıdan ya da eski hâkim sınıfların kalıntılarından değil, doğrudan doğruya iktidardaki Komünist Parti'nin içinden geldiğini savundu. Parti ve devletteki yozlaşmanın önüne geçmek için halk kitlelerinin her düzeyde, doğrudan yönetime katılmaları, kendi içlerinden seçtikleri yöneticileri sürekli denetlemeleri ve "kapitalist yola" meyleden iktidar sahiplerini gerekirse isyan ederek alaşağı etmeleri gerektiğine inanıyordu. Bu görüşleri, 1966'da başlattığı son büyük kitle hareketi olan Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin de temel savıydı. Kültür Devrimi politikasının özünde doğru olduğunu ölene dek savundu. 1966'da başlayan hareketin 1949 devrimi kadar önemli olduğunu; sınıfsız toplumun inşasına dek daha pek çok Kültür Devrimi benzeri kitle hareketi gerçekleştirilmesi gerektiğini dile getirdi. 1976'da hayatını kaybetti. Ölümünden kısa süre sonra askerî bir müdahaleyle iktidarı ele geçiren reformcular, radikal takipçilerini tutukladı ve Kültür Devrimi'ni "On Yıllık Kargaşa" dönemi ilân etti. Mao, kendisinden sonra gelen üst düzey ÇKP yöneticileri tarafından 1950'lerin ikinci yarısından itibaren "sol-sapma" göstermekle suçlandı.

Düşünceleri sadece Çin'de değil, Doğu'dan Batı'ya bütün dün-

yada gençlik ve kitle hareketleri içinde yankı buldu. Özgün kuramsal katkıları nedeniyle, uluslararası komünist hareketin önemli bir bölümü tarafından Marx ve Lenin gibi bilimsel sosyalizmin "büyük öğretmen"lerinden biri kabul edildi. Burjuva akademide ve yazında, ütopyaları için milyonlarca insanı feda etmekten çekinmeyen bir kitle katliamcısı olarak şeytanlaştırıldı. Günümüzde pek çok komünist parti ve örgüt, Kültür Devrimi'nin sosyalist doğrudan demokrasi deneyimini, Marksizmin doruğu olarak değerlendirmeyi sürdürmektedir. Çin'de hâlâ etkin olan çok sayıda irili ufaklı Yeni-Maoist grup, mirasına sahip çıkmaktadır.

• **Ni Zhifu (1933-2013)**

(Türkçe okunuşu: Ni Cıfu)

"Örnek işçi," mucit, Bütün Çin Sendikalar Federasyonu Başkanı, Kültür Devrimi sırasında ve sonrasında üst düzey parti yöneticisi.

1933'te Shanghai'da doğdu. 17 yaşında işçi olarak çalışmaya başladı. Beijing'de bir makina fabrikasında montajcı olarak çalışırken icat ettiği, hem dayanıklı hem de uzun ömürlü olması nedeniyle üretimde büyük avantaj sağlayan sanayi tipi matkap ucu sayesinde adı duyuldu. 1958'de ÇKP'ye girdi, bir yıl sonra da "örnek işçi" seçildi.

Kültür Devrimi yıllarında siyasî alanda hızla yükseldi. 1969'da ilk kez ÇKP Merkez Komitesi'ne girdi; seçilen Merkez Komitesi üyelerinin üçte birini işçi ve köylülerin oluşturduğu 1973 Kongresi'nde Politbüro yedek üyesi oldu. Kültür Devrimi'nin ardından bir işçi olarak başladığı kariyerini Parti bürokratı olarak sürdürdü. Uzun yıllar Bütün Çin Sendikalar Federasyonu başkanlığı yaptı. 2002'ye dek kesintisiz sürdürdüğü ÇKP MK üyeliği sırasında iki dönem de Politbüro üyesi olarak görev aldı. 1988-98 yılları arasında Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi başkan yardımcısıydı. Yerel ölçekte de yönetici görevler üstlendi.

Yaklaşık on yıllık bir emeklilik yaşamının ardından 2013'te Beijing'de hayatını kaybetti.

• **Qi Benyu (1931-2016)**

(Türkçe okunuşu: Çi Bınyü)

Kültür Devrimi'nin erken döneminde öne çıkan en radikal kuramcı ve eylemcilerden, Kültür Devrimi sırasında ve sonrasında uzun yıl-

lar hapis yatmasına karşın Mao'ya ve Parti'nin sol kanadına bağlılığını sürdüren komünist militan.

1931'de Shandong Eyaleti'nde doğdu, küçük yaşta ailesiyle beraber Shanghai'a taşındı. Marksist klasiklerden ve Mao'nun yazılarından etkilendi. 1949'da öğrenciyken ÇKP'ye girdi. Henüz genç yaşta ÇKP'nin ve hükümetin merkezi olan Zhongnanhai'da çalışmaya başladı. 1950'lerin sonu ve 1960'ların başından itibaren yönetici ve bürokratların Mao Zedong'un komünist düşüncesini ve yöntemini kavramaktan uzak olduğu yönünde getirdiği eleştiriler bürokratik çevrelerin sert tepkisini, Mao'nun ise ilgisini çekti. ÇKP'nin reform döneminde kapatılacak olan teorik yayın organı Kızıl Bayrak'ın (红旗, Hóngqí) yazı kuruluna alındı. 1965'te dönemin ünlü tarihçilerini anti-Marksist ve kapitalist bir yöntem izlemekle eleştiren sert yazısı Mao tarafından çok beğenildi. Kültür Devrimi'yle birlikte Parti Merkezi'nde önemli görevler üstlendi, Merkez Kültür Devrimi Grubu üyeliğine getirildi, Kızıl Bayrak'ın yardımcı genel yayın yönetmeni oldu. Mao'nun sekreteriydi. Kültür Devrimi'nin erken döneminde yazdığı sert yazılar, esas olarak Liu Shaoqi-Deng Xiaoping "karşı-devrimci revizyonist hizbini" hedef aldı. Dış politika konusundaki radikal ve uzlaşmaz görüşlerinin yanı sıra HKO içinde de "kapitalist yolculara" karşı bir Kültür Devrimi ihtiyacından söz etmesi kendisine yönelik tepkileri arttırdı; özellikle ordu çevrelerinde otorite boşluğu ve kaos taraftarı olarak görülmeye başlandı. Kültür Devrimi radikalizminin yerini yeni bir düzen inşasına bırakmaya başladığı 1968'de tutuklandı. Mao sonrası dönemde Lin Biao ve Jiang Qing "karşı-devrimci hiziplerine" üye olmakla suçlanarak yargılandı ve hüküm giydi. Uzun bir cezaevi yaşamının ardından 1986'da tahliye oldu.

Qi, cezaevinde de Marksizm ve tarih üzerine çalışmayı sürdürdü. Kendisi de bu dönemde hapis yatmasına karşın Kültür Devrimi'ni savunmaktan, Mao'yu ve Parti'nin sol kanadının politikalarını desteklemekten, Mao sonrası piyasalaşma sürecini ve Deng'i eleştirmekten asla vazgeçmedi. Tahliyesinden sonra eşi ve küçük oğluyla beraber Shanghai'da mütevazi bir hayat sürdü. Kütüphaneci olarak çalıştı; eski bir binadaki tozlu ofisinde esas olarak tarih alanında çalışmalar yaptı. Bu konuda yazdığı kitaplar müstear isimle yayınlanabildi. Mao'nun özel doktoru olduğunu iddia eden Li Zhisui'nin Mao'yu kadın düşkünü bir iktidar budalası olarak gösteren sözde "anıları" yayınlandığın-

da, uzun yıllar Mao'nun yanında çalışmış bir kadro olarak bu iddialara şiddetle karşı çıktı. 2016'da hayatını kaybetti.

Anıları 2015'te "Ulusal Yeniden Diriliş" (民族复兴, Mínzú fùxīng) adlı Yeni-Maoist bir internet sitesinde yayımlanmaya başlandı; bir yıl sonra da Hong Kong'da kitap olarak basıldı. Qi, anılarında, Mao'ya bağlılığını yineliyor ve Jiang Qing'den özellikle mahkemedeki kararlı tutumu nedeniyle Mao'ya layık bir kahraman olarak söz ediyordu. Ölmeden kısa süre önce yine Hong Kong'da yayımlanan bir söyleşisinde, Xi Jinping'in Mao'dan sonra gelenler içinde "lafta değil, hakikaten yolsuzlukla savaşan tek Parti lideri" olduğunu, "eğer ülkeyi kapitalist yoldan sosyalist yola geri çevirmeyi başarabilirse müthiş bir adam, ikinci bir Mao Zedong olarak anılmayı hak edebileceğini" söyledi.

• Sun Yat-sen ya da Sun Zhongshan (1866-1925)

(Türkçe okunuşu: Sun Yatsen ya da Sun Congşan)

Çin 1911 Cumhuriyet Devrimi'nin önderi ve Çin Milliyetçi Partisi'nin (GMD) kurucusu.

1866 yılında Guangdong'da doğdu. Eğitim gördüğü Hıristiyan okullarında genç yaşta Batılı burjuva demokratik düşüncelerle tanıştı. 1894 Çin-Japon Savaşı'nın ardından yurt dışına çıktı. 1905'te Tokyo'da hanedan karşıtı Çin İttifak Derneği'ni (同盟会, Tóngménghuì) kurdu; milliyetçilik, demokrasi ve halkın refahını kapsayan meşhur "Üç Halk İlkesi"ni (三民主义, sānmínzhǔyì) ilk kez bu örgütün gazetesinde ilân etti.

1911'de Çin İttifak Derneği'nin de katılımıyla gerçekleşen Wuchang İsyanı, hanedanı deviren Cumhuriyet Devrimi ile sonuçlanınca Çin Cumhuriyeti'nin başkanı seçildi; ancak bir yıl sonra görevinden uzaklaştırılarak yerini imparatorluğunu ilân edecek olan savaş ağası Yuan Shikai'a bıraktı. Yuan'ı devirmek için yeniden silahlı mücadele başlatsa da, yenilince Tokyo'ya sürgüne gitti. Burada, 1914'ten itibaren örgütünü yeniden, disiplinli ve sağlam bir siyasî parti olarak örgütlemeye girişti. Ekim Devrimi'nden ve Lenin'in görüşlerinden etkilendi. Batı hegemonyacılığına karşı "Pan-Asyacılık" düşüncesini savundu. 1919'da Çin Milliyetçi Partisi (中国国民党, Zhōngguó guómíndǎng) adını alan örgütü, 1924'te Guangzhou'da ilk kongresini toplayarak yeni bir örgütlenme atılımına girdi. Bu kongrede Sun, "Üç Halk İlkesi"ni Sovyetler Birliği ile ittifak, ÇKP ile işbirliği ve işçi-köylüle-

re destek şeklinde yeniden yorumladı. Ulusal birlik ve cumhuriyetin ancak silahlı bir devrim yoluyla kurulabileceği düşüncesinden hareketle, Sovyetler Birliği'nin desteği ve ÇKP'nin yardımıyla Whampoa Askerî Akademisi'ni kurdu. 1925'te Beijing'de kanserden öldü.

Ölümünden sonra GMD'nin başına geçen anti-komünist Jiang Jieshi ilkelerini fiilen reddetse de, eşi Soong Ching-ling'in de aralarında yer aldığı Parti'nin sol kanadı ("Sol Guomindang") Sun'un düşünceleri etrafında yeniden örgütlendi ve gerek Sovyetler Birliği gerekse ÇKP ile dostça ilişkileri sürdürdü. 1948'de Sun'un düşüncelerinin gerçek mirasçısı olarak kuruluşunu ilân eden "GMD Devrimci Komitesi" (国民党革命委员会, Guómíndǎng gémìng wěiyuánhuì), hâlen ÇHC'de faaliyet gösteren ÇKP dışındaki sekiz siyasal partiden biridir. Sun, günümüzde hem ÇHC hem de Tayvan'da ulusal önder kabul edilmekte, "ülkenin babası" (国父, Guófù) olarak anılmaktadır.

• Sun Zhongshan bkz. Sun Yat-sen

• Tao Zhu (1908-1969)

(Türkçe okunuşu: Tao Cu)

Erken dönem üst düzey ÇKP yöneticilerinden.

1908'de Hunan Eyaleti'nde doğdu. Whampoa Askerî Akademisi'nde eğitim gördü. 1926'da ÇKP'ye girdi. Japon Saldırganlığına Karşı Direniş Savaşı ve İç Savaş yıllarında üst düzey bir Parti kadrosu olarak görev aldı. GMD'nin elinde kısa süre tutuklu kaldı; Zhou Enlai'nin girişimleriyle serbest bırakıldı. Fu Zuoyi'nin komutasındaki yüz binlerce kişilik ordunun savaşmadan komünistlere teslim olması için yürütülen görüşmelere katıldı. Kızı da bir komünist olan Fu'nun ikna edilmesiyle HKO Beijing'e neredeyse hiç kan dökmeden girdi, GMD'nin bütün umutları kırıldı ve İç Savaş'ın kaderi değişti.

ÇHC kurulduktan sonra güney ve orta Çin'de üst düzey görevlerde bulundu. 1956'da ÇKP Merkez Komitesi'ne girdi. Guangdong'da vali olarak görev yaptı. Büyük İleri Atılım sırasında "komünist rüzgâr"ın en hararetli savunucularındandı. Mao sonrası dönemde liberal kanadın en ateşli isimlerinden biri olan Zhao Ziyang'ın Parti içinde hamiliğini üstlendi. 1966'da Politbüro'ya girse de buradaki kariyeri çok kısa sürdü. Kızıl Muhafızlar'ın Liu Shaoqi'yi hain olarak gösteren afişler asmasını eleştirdi. Bir süre sonra kendisi de Liu-Deng hizbiyle ilişki-

lendirildi; bazı Kızıl Muhafız afişlerinde ve büyük karakter posterlerinde sert bir biçimde eleştirilerek MK'den çıkartılması istendi. Devrim öncesi dönemde hapisten kurtulmak için GMD ile işbirliği yaptığı iddia edildi. 1967 Eylül'ünde resmî görevlerinden uzaklaştırıldı. Safra kesesi kanseriydi. 1969'da rahatsızlığı nedeniyle tedavi gördüğü hastanede yaşamını yitirdi. Reform döneminde itibarı iade edildi.

• **Wang Guangmei (1921-2006)**

(Türkçe okunuşu: Vang Guangmey)

Liu Shaoqi'nin eşi, 1959'dan Kültür Devrimi'ne dek Çin'in bakımlı ve şık "First Lady"si, Kültür Devrimi'nde "kapitalist yolcu," Mao sonrası dönemde itibarı iade edilen "hayırsever."

1921'de Beijing'in köklü ve zengin ailelerinden birinin kızı olarak dünyaya geldi. Beijing'deki Katolik ve Amerikan misyoner okullarında seçkin bir eğitim aldı. 1940'lı yıllarda ilk kez GMD ile ÇKP arasında aracılık yapan Amerikalı diplomatlara tercümanlık yapmak üzere ÇKP'nin üs bölgesini ziyaret etti. 1948'de Parti'ye girdi. Sekreterliğini yaptığı ve kendisinden yaşça bir hayli büyük olan Liu Shaoqi ile evlendi.

Liu 1959'da devlet başkanı oldu. Wang'ın Liu'nun eşi olarak kapitalist ülkelerin "First Lady"leri gibi davranması, diplomatik ziyaretlerde kocasına eşlik etmesi, lüks yaşamı, pahalı ve şık giysileri sol kanadın tepkisini çekti. Mao'nun aşağıdan yukarı bir hareket olarak tasarladığı, fakat yönetimdeki sağ kanat tarafından Parti Merkezi'nin bürokratik hiyerarşi içinde yerel örgütler üzerindeki denetimini arttırmak için kullanılan "Sosyalist Eğitim Kampanyası" sırasında eşinin teşviğiyle siyasete de girdi; merkezi önderlik adına yerel örgütlerin soruşturulmasında görev aldı.

Kültür Devrimi sırasında Tsinghua Üniversitesi'nin Kızıl Muhafızları tarafından tutuklandıktan sonra düzenlenen "eleştiri ve ifşa oturumu"nda kendisine daha önce diplomatik bir ziyarette giydiği ve tartışma konusu olan şık giysilerinden biri giydirildi, boynuna da masa tenisi toplarından yapılmış bir kolye takıldı. Ev hapsinde ve cezaevinde kaldı.

Mao sonrası dönemde reformcuların yönetime gelmesinden sonra itibarı iade edildi. ÇHSDK Ulusal Komite üyeliği, ÇKP Ulusal Kongre delegeliği, ÇHSDK Ulusal Komitesi Daimi Komite üyeliği gibi görev-

lerde bulundu. "Dörtlü Çete" duruşmasına bizzat katılması "sosyalist yol" ve "kapitalist yol" arasındaki mücadeleyi Jiang Qing ve Wang Guangmei arasındaki bir kişisel husumete indirgeyip magazin olayı şeklinde ele alan uluslararası medyanın bir hayli ilgisini çekti. Maddî durumu iyiydi. Ömrünün geri kalanını bir "hayırsever" olarak geçirdi. 2006 yılında hayatını kaybetti.

Wang'ın, Mao ile eşi Liu birlikte hareket ettiği zaman Çin halkının müreffeh olduğu, yolları ayrıldığı zaman ise Mao'nun "sol" hatalara saptığı görüşü, Mao sonrası reformcu önderliğin resmî tarihyazımının da köşe taşlarından biridir.

• **Wang Hongwen (1935-1992)**

(Türkçe okunuşu: Vang Hongvın)

Halk Kurtuluş Ordusu savaşçısı ve Çin Halk Gönüllüsü, Kültür Devrimi sırasında işçi önderi ve ÇKP başkan yardımcısı, Mao'nun büyük umut beslediği müstakbel halefi, Mao öldükten sonra tutuklanıp ağır işkenceden geçirilen ve yargılanan "Dörtlü Çete"nin en genç üyesi.

1935'te Kore sınırındaki Jilin Eyaleti'nde doğdu. Yoksul bir köylü ailesinin çocuğuydu. Henüz çocuk yaşta Halk Kurtuluş Ordusu'na katıldı. Çin Halk Gönüllüsü olarak Kore Savaşı'nda görev aldı, Amerikan birliklerine karşı savaştı. 1953'te ÇKP üyesi oldu. Savaştan döndükten sonra Shanghai'da bir dokuma fabrikasında işe girdi, burada güvenlik işçisi olarak çalışmaya başladı. Kültür Devrimi'nin henüz başında işçi arkadaşlarıyla birlikte fabrikadaki kapitalist işletmecilik anlayışını eleştiren ve bizzat Mao'nun övgüsünü alan bir büyük karakter posteri kaleme aldı. Shanghai'ın önde gelen Kızıl Muhafızlar'ından biri oldu, buradaki bürokratik parti aygıtına cepheden tavır aldı. Paris Komünü'nden ilham alan kısa ömürlü "Shanghai Halk Komünü" (上海人民公社, Shànghǎi Rénmín Gōngshè) deneyiminin işçi önderiydi.

1969'ta toplanan ÇKP'nin 9. Ulusal Kongresi'nde Merkez Komitesi'ne seçildi. Parti'nin Shanghai örgütü sekreterliğine getirildi. İşçi kökeni, mücadele geçmişi, Kültür Devrimi'ne bağlılığı ve Marksizmi devrimci bir eylem kılavuzu olarak kavrayışı nedeniyle Mao'nun en güvendiği genç kuşak parti önderlerinden biri oldu. Lin Biao olayından sonra Mao'nun isteğiyle Shanghai bölgesindeki soruşturmayı yürüttü. 1973'te toplanan ÇKP'nin 10. Ulusal Kongresi'nde ÇKP başkan

yardımcılığı görevine getirildi; aynı zamanda devrim sonrası dönemde Merkez Komitesi Politbüro Daimi Komitesi'ne seçilen en genç kadro oldu. İsyancı bir işçi önderi olarak Mao'nun desteğiyle Parti'de hızla yükselmesi, Kültür Devrimi sırasında eleştiriye uğrayan üst düzey bürokratların ve eski parti kadrolarının baş hedefi haline gelmesine neden oldu; düşmanları tarafından Wang'a "helikopter" (直升飞机, zhíshēng fēijī) lakabı takıldı.

Kendisine Mao'nun halefi gözüyle bakılıyordu. Genç yaşına karşın parti hiyerarşisinde Mao ve Hua'dan sonra üçüncü sıradaydı. 1976'da Mao hayatını kaybedince cenaze ve tören işlerini üstlendi. Fakat kısa süre sonra Mao tarafından genç Wang'ı üst düzey görevlere hazırlaması beklenen Hua Guofeng'in Deng Xiaoping ekibiyle anlaşması üzerine tutuklandı. "Dörtlü Çete" üyeliğiyle suçlandı, Parti'den atıldı. 1981'de bütün siyasî haklarından men edildi; ömür boyu hapis cezası aldı. 1992 yılında, cezası sürerken tedavi için götürüldüğü hastanede karaciğer kanseri nedeniyle hayatını kaybetti. Wang'ın kendisi gibi bir işçi olan eşinden üç çocuğu vardı.

Yargılandığı dönemde Çin resmî basını, mahkemede kendisine yönelik suçlamaları kabul ettiğini dünyaya duyurdu. Ancak Lin Biao hizbinin önde gelen isimlerinden Qiu Huizuo (1914-2002), ölümünden yaklaşık on yıl sonra Hong Kong'da basılabilen anılarında hapishane yaşamına tanıklık ettiği Wang'ın suçlamaları kabul etmesi için uzun süre insanlık dışı fiziksel ve psikolojik işkencelerden geçirildiğini, bilinçli olarak sürekli aç ve uykusuz bırakıldığını ve kendisine uyuşukluk yapan ilaçlar verildiğini yazdı.

• Wang Jinxi (1923-1970)

(Türkçe okunuşu: Vang Cinşi)

"Demir adam" (铁人, tiěrén) lakaplı "örnek işçi" ve ulusal emek kahramanı, Kültür Devrimi döneminde ÇKP Merkez Komite üyesi.

1923 yılında Gansu Eyaleti'nde doğdu. Yoksul bir köylü ailesine mensuptu. Ailesinin geçimini sağlamak için çocuk yaşta ağır işçilik yapmak zorunda kaldı; çoban oldu, sırtında kömür taşıdı. 15 yaşındayken Yumen petrol sahasında çalışmaya başladı. Daha sonra devrim öncesinde yaşadıklarını, "eski düzende hayatım bir kâbustan farksızdı" diye anacaktı.

1953 yılında ÇKP'ye girdi. 1950'lerin sonunda ABD'nin başını çek-

tiği "hür dünya"nın ambargosuna bir de SSCB'nin başını çektiği "sosyalist kamp"ın yalıtma politikası eklenince, Çin zor günler geçirmeye başladı. ÇKP Merkez Komitesi, 1960'ta petrol konusunda dışa bağımlılığı azaltmak ve üretim girdilerini arttırmak için Daqing'de keşfedilen petrol sahasının sondaja açılması talimatını verdi. Wang'ın önderlik ettiği 1205 no'lu Sondaj Takımı, -30°C dereceyi bulan soğuk havaya ve zeminin tamamen sert buzla kaplı olmasına karşın insan üstü bir çabayla tam beş gün dört saat içinde bölgedeki ilk petrol kuyusunu açmayı başardı. 30 kişilik işçi ekibi, 60 tonluk malzemeyi tren istasyonundan petrol sahasına sırtında taşımıştı. Petrol sahasına adım attığında işçi arkadaşlarına "Çin kendi topraklarında yeter ki petrol üretebilsin, ben hayatımın 20 yılından feragat etmeye hazırım. Mümkün olan her şeyi gerçekleştirmek zorundayız. İmkânsız olanı da mümkün kılmak vazifemizdir" diye seslenen Wang "demir adam" olarak anılmaya ve ülke çapında posterleri duvarları süslemeye başladı. Daqing, sadece birkaç yıl içinde Çin'in en gelişmiş petrol sahası hâline geldi. Wang ve ekibinin açtığı 1200 metrelik ilk petrol kuyusu, günümüzde bile hâlen faaliyet göstermektedir.

Hayatı boyunca bir işçi olarak çalışan Wang, Kültür Devrimi yıllarında, 1968'de ÇKP Merkez Komitesi'ne seçildi ve 1970'te, genç yaşta kanserden ölene dek bu görevini sürdürdü. Ölümünden sonra anısını yaşatmak için Daqing'e anıtı dikildi.

• Xi Jinping (1953-...)

(Türkçe okunuşu: Şi Cinping)

ÇKP'nin mevcut genel sekreteri ve ÇHC'nin mevcut devlet başkanı.

1953'te Beijing'de doğdu. Birinci kuşak üst düzey parti yöneticilerinden Xi Zhongxun'un oğludur. 1969 yılında halktan ve üretim sürecinden öğrenmek için kırsal bölgelere gönderilen gençler arasındaydı. 1971'de Komünist Gençlik Birliği'ne, üç yıl sonra da ÇKP'ye üye oldu. Çalışkanlığı sayesinde çalıştığı üretim takımının Parti örgütü sekreterliğine kadar yükseldi. 1975'te "işçi-köylü-asker öğrenciler" kuşağının bir temsilcisi olarak Tsinghua Üniversitesi'ne girdi; 1979'da buradan kimya mühendisi olarak mezun oldu. Kültür Devrimi sırasında halktan öğrenmek için gittiği Shaanxi'nin yanı sıra Hebei, Fujian ve Zhejiang eyaletlerinde üst düzey görevlerde bulundu. Pek çok reform dönemi yöneticisinin aksine yerel halkla sık sık bir araya gelmesi ve

israftan kaçınmasıyla ün saldı. 2002 yılında toplanan ÇKP'nin 16. Ulusal Kongresi'nde Merkez Komitesi'ne seçildi. Zhejiang'da görev yaparken hem ekonomik büyüme hem de yolsuzlukla mücadele konusunda attığı başarılı adımlarla sivrildi. 2007'de ÇKP MK Politbüro Daimi Komitesi üyesi, bir yıl sonra da ÇHC devlet başkan yardımcısı oldu. ÇKP Merkez Parti Okulu'nun başına getirildi. 2012'den beri ÇKP genel sekreteri, 2013'ten beri ÇHC devlet başkanıdır.

Xi, Reform ve Dışa Açılma dönemindeki diğer ÇKP önderlerinden farklı olarak daha sol bir söylem benimsedi. Henüz ÇKP genel sekreteri seçilmeden önce reform döneminde parti saflarında komünizm davasına ideolojik bağlılığın zayıfladığından, pek çok kişinin çıkar ve menfaat beklentisiyle Parti üyesi olduğundan söz ediyordu. ÇKP'nin başına geçtiği günden itibaren niteliksiz üye artışını dizginlemek ve üyelerin tüzüğe bağlılıklarını güvence altına almak için bir dizi önlem aldı. Gerek Parti'de, gerekse eğitim kurumlarında Marksizm eğitimini yaygınlaştırdı. Marksist klasiklerin binlerce kopyası parti örgütlerine dağıtıldı; yıllar sonra kadrolardan yeniden bu kitapların okunması ve tartışılması istendi. Parti içinde "abi-kardeş", "baba-patron" gibi hitapları yasakladı; mevki farkı gözetmeksizin bütün Partililerin birbirine "yoldaş" olarak hitap etmesi kuralını getirdi. Mao sonrası dönemde popüler olan ve esas olarak Mao dönemini hedef alan "tarihsel nihilizm" akımının Parti'nin altını oyduğunu söyleyerek üniversitelerde bu yaklaşımın kökünü kazıyacaklarını duyurdu. Başlattığı kapsamlı yolsuzlukla mücadele kampanyası sırasında yalnızca şu ana dek bir buçuk milyona yakın Partili soruşturmaya uğradı. Çin'in reform döneminde yeni bir aşamaya girildiğini, bu dönemde ekonomik büyümeden çok iç tüketimi arttırmaya ve yoksullukla mücadeleye odaklanmak gerektiğini savundu. Anaakım Batı medyası tarafından otoriter bir diktatör ve "Yeni Mao" olarak nitelendirildi. Ne var ki benimsediği görece halkçı ve sol söyleme karşın Çin'de piyasalaşma süreci onun döneminde de pek hız kesmedi. Başbakan Li Keqiang'ın Ulusal Halk Kongresi'ne sunduğu yıllık çalışma raporlarında ve yaptığı çeşitli açıklamalarda arz yanlı yapısal reformların süreceği, piyasa aktörlerinin önündeki bürokratik engellerin kaldırılacağı, başta finans sektörü olmak üzere devletin denetiminde olan pek çok sektörde piyasalaşmanın derinleşeceği, tarımsal topraklarda kullanım hakkından mülkiyet hakkına aşamalı geçiş yönünde adımlar atılacağı yönünde üstü

açık ve kapalı vurgular yer aldı. Parti tarihine ilişkin kendinden önceki reformcu yöneticilerden farklı bir bakış açısı ortaya koymadı.

Parti teammüllerine göre görev süresi 2022'de sona erecektir. Ancak Batı, Hong Kong ve Tayvan merkezli bazı yayın organları "Yeni Mao" olarak resmettikleri Xi'nin bu tarihten sonra da demir yumrukla iktidarını sürdüreceğini iddia etmektedir.

• Yang Chengwu (1914-2004)

(Türkçe okunuşu: Yang Çıngvu)

Erken dönemde Halk Kurtuluş Ordusu'nun (HKO) önde gelen generallerinden, askerî strateji uzmanı.

1914'te Fujian Eyaleti'nde doğdu. 14 yaşındayken Komünist Gençlik Birliği'ne, bir yıl sonra da Çin İşçi-Köylü Kızıl Ordusu'na katıldı. 1930'da ÇKP üyesi oldu. Genç yaşına rağmen askerî dehasıyla kısa sürede sivrildi. Uzun Yürüyüş'e katıldı. Gerek Japon Saldırganlığına Karşı Direniş Savaşı, gerekse İç Savaş dönemlerinde üst düzey bir komutan olarak çok sayıda muharebede yer aldı.

ÇHC kurulduktan sonra Kore Savaşı'nda görev aldı. 1950'lerin ortasından itibaren uzun yıllar HKO Genelkurmay başkan yardımcılığı yaptı. 1966'da Kültür Devrimi kararına muhalif olan Luo Ruiqing'in yerine fiilen genelkurmay başkanı oldu, fakat iki yıl sonra eski destekçisi Lin Biao tarafından askerî bir komplo hazırlığı içinde olmakla suçlanarak görevden uzaklaştırıldı. 1974'te yeniden Genelkurmay başkan yardımcılığı görevine getirildi. Mao sonrası dönemde ÇKP Merkez Komite üyeliği ve ÇHSDK Ulusal Komite başkan yardımcılığı gibi görevlerde bulundu. 2004 yılında Beijing'de hayatını kaybetti.

• Yao Wenyuan (1931-2005)

(Türkçe okunuşu: Yao Vınyüen)

Kültür Devrimi'nin öncü metinlerinden sayılan "Yeni Tarihî Beijing Operası 'Hai Rui'nin Görevden Azli' Üzerine"nin yazarı, Kültür Devrimi sırasında sol kanat ÇKP yöneticisi, Mao sonrası dönemde "Dörtlü Çete"nin elebaşlarından biri olarak yargılanan yazar ve edebiyat eleştirmeni.

1931'de Zhejiang Eyaleti'nde doğdu. Eğitimli bir ailenin çocuğuydu; babası da solcu bir aydındı. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren

güçlü kalemiyle dikkat çekti; sağcılara karşı verilen ideolojik mücadeleye etkili yazılarıyla katkı sundu. Parti'nin sağ kanadıyla ilişkili olan ÇKP'li yönetici ve akademisyen Wu Han'ın anti-komünist vurgular içeren "Hai Rui'nin Görevden Azli" başlıklı opera oyununu hedef alan sert eleştirisi, ÇKP içinde "sosyalist yolcular" ve "kapitalist yolcular" arasında süregiden mücadeleyi yeni ve daha keskin bir aşamaya taşıdı. Beijing Parti Örgütü'nün başında bulunan Liu Shaoqi'nin sadık destekçisi Peng Zhen ve üst düzey bürokratların Wu Han'ı kollamak için teyakkuza geçmesiyle başlayan süreçte gerilim adım adım tırmanacak ve Kültür Devrimi kararı ile patlama noktasına ulaşacaktı. Yao, meşhur makalesinde "Mevcut sınıf mücadelesi ideoloji alanına şu ya da bu biçimde, şu ya da bu yazar üzerinden illaki yansıyacaktır. Yazar bizzat bunun bilincinde olsun ya da olmasın, bu, kişinin iradesinden bağımsız nesnel bir yasadır" diyordu.

Merkez Kültür Devrimi Grubu'nda yer aldı; Shanghai Halk Komünü deneyiminde rol oynadı. ÇKP'nin 1969'da toplanan 9. Ulusal Kongresi'nde Merkez Komite ve MK Politbüro üyeliklerine seçildi. 1970'li yılların başında edebiyat ve kültür alanında çalışmalarını sürdürdü. Kızıl Bayrak ve Kurtuluş Gazetesi gibi önemli parti yayınlarında yönetici görevlerde bulundu; bu dönemde düzenlenen kitle kampanyalarında etkin olarak görev aldı.

Mao'nun ölümünün ardından tıpkı ÇKP'nin diğer sol kanat önderleri gibi tutuklandı. "Dörtlü Çete"nin elebaşlarından biri olmakla itham edildi. Cezaevinde karşılaştığı baskıları yeterince göğüsleyemedi; mahkemede yumuşak başlı bir tutum takındı. Proletarya diktatörlüğünü ortadan kaldırmak istediği suçlamasını reddetse de, bazı "hatalar" yapmış olabileceğini kabul etti. Sonuçta "Dörtlü" içinde en hafif cezayı alan kendisi oldu. 1981'de beş yıl siyasî haklardan men ve yirmi yıl hapis cezası aldı; 1996'da serbest bırakıldı. Ölene dek gözetim altında tutuldu; Shanghai'da ailesiyle birlikte sessiz ve mütevazi bir hayat sürdü. Çin ve ÇKP tarihi üzerine çalışmalar yaptı; resimle ilgilendi. Tahliyesinden sonra tekrar ÇKP üyesi olmak istediği yazıldı. Parti'nin anılarını yayınlamak için kendisine izin vermesini istese de Merkez Propaganda Departmanı'na sunulan dosya sakıncalı bulundu. 2005 yılının Aralık ayında şeker hastalığı nedeniyle hayatını kaybetti; resmî basın ölüm haberini ancak 2006 yılının başında kamuoyuyla paylaştı.

Anılarında yer alan bazı notlar kamuoyuna yansımıştır. Yao, anılarında, Mao'nun ölümünden sonra Hua'nın iktidarını sağlamlaştırmak ve "Dörtlü"yü gözden düşürmek için yapılan resmî yayınlarda Mao'ya atfedilen ve o dönem bütün dünyada, özellikle komünist hareket içerisinde ses getiren bazı alıntıların uydurmadan ibaret olduğunu açıkça göstermektedir.

• Yuan Longping (1930/31-...)

(Türkçe okunuşu: Yüen Longping)

"Melez pirincin babası" olarak anılan, geliştirdiği melez tohumlama yöntemi sayesinde pek çok Üçüncü Dünya Ülkesi'nde açlık sorununa bir ölçüde çare bulan Çinli bilim insanı.

1930 ya da 1931'de Beijing'de doğdu. 1953'te Güneybatı Çin Tarım Enstitüsü'nden mezun oldu. Çin kırsalındaki kronik kıtlık sorununa bir çözüm bulma arayışıyla 1960'lı yıllarda melez tohumlama üzerine çalışmaya başladı. Araştırmaları sonucunda 1973 yılında sıradan çeltiğe kıyasla yüzde 20 daha verimli melez bir çeltik türü elde etti. Sonraki yıllarda buluşunu daha da geliştirerek Çin'in melez tohumlama alanında dünya lideri olmasını sağladı. 2000'li yılların başına gelindiğinde Çin'deki pirinç tarlalarının yarısında Yuan'ın geliştirdiği türde tohumlar kullanılıyordu. Normal çeltiğe göre yüzde 30 daha verimli "Süper Pirinç" sayesinde Çin, geride kalan 40 yılı aşkın sürede milyonlarca yurttaşını besin yetersizliği ve buna bağlı sorunlardan kurtardı.

Yuan'ın geliştirdiği melez tohumlama yöntemi günümüzde pek çok Üçüncü Dünya Ülkesi'nin yanı sıra ABD gibi gelişmiş kapitalist ülkelerde de kullanılmaktadır. ÇKP üyesi olan Yuan, çok sayıda prestijli ulusal ve uluslararası ödüle layık görülmüş, BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) gibi uluslararası kuruluşlarda görev almıştır.

• Zhang Chunqiao (1917-2005)

(Türkçe okunuşu: Cang Çunçiyao)

Japon Saldırganlığına Karşı Direniş Savaşı günlerinde gerilla, Kültür Devrimi sırasında Parti'nin sol kanat önderlerinden, Mao sonrası dönemde "Dörtlü Çete" üyesi olarak yargılanan komünist yazar ve kuramcı.

1917'de Shandong Eyaleti'nde doğdu. 1930'lu yıllarda Shanghai'da

Çin Solcu Yazarlar Birliği'ne katıldı, 1940'ta ÇKP üyesi oldu. Japon işgâline karşı mücadelede bir gerilla birliğinde görev aldı. ÇHC kurulduktan sonra resmî Xinhua Haber Ajansı'nın yanı sıra HKO Gazetesi ve Kurtuluş Gazetesi gibi önemli yayın organlarında yönetici görevler üstlendi. Sol kanadın Liu-Deng çizgisine karşı verdiği ideolojik mücadelede yer aldı; Mao'nun takdirini topladı. Kültür Devrimi'nin işaret fişeği sayılan Wu Han polemikleri, Zhang'ın yönetimindeki Wenhui Gazetesi'nde (文汇报, Wénhuìbào) yayımlandı.

Merkez Kültür Devrimi Grubu'nun bir üyesi ve Shanghai Halk Komünü deneyiminin önderlerindendi. ÇKP'nin 1969'da toplanan 9. Ulusal Kongresi'nde Politbüro üyeliğine, dört yıl sonra toplanan 10. Ulusal Kongre'de ise Politbüro Daimi Komitesi üyeliğine getirildi. 1975'te ÇHC başbakan yardımcısı seçildi. Kültür Devrimi sürecinde Mao'nun sosyalist toplumda sınıf mücadelesi kuramını derinleştirdi. 1975 tarihli "Burjuvazi Üzerinde Bütüncül Bir Diktatörlük Uygulanması Üzerine" başlıklı meşhur makalesinde, "tarihin bize öğrettiği şey, proletarya diktatörlüğü üst üste zaferler kazandığı müddetçe burjuvazinin bu diktatörlüğü benimsemiş gibi görünebileceği, ama aslında daima kendi burjuva diktatörlüğünü yeniden inşa etmek için çalışmayı sürdüreceğidir" diyordu. Zhang'a göre, "bütün eski kuşak toprak ağaları ve kapitalistler ölse bile" kapitalist yolcular sosyalist bir ülkede iktidarı yeniden ele geçirebilir ve bir "burjuva restorasyon" gerçekleşebilirdi.

"Kapitalist yolcular sınıfına" ve Deng Xiaoping çizgisine karşı verilen ideolojik mücadelede ve kitle kampanyalarında ön planda olması, Mao öldükten sonra kendisini reformcu kanadın başlıca hedeflerinden biri hâline getirdi. Deng'in başını çektiği askerî müdahale sonrası tutuklanan Parti'nin sol kanat önderlerinden biriydi. Jiang, Wang ve Yao ile birlikte "Dörtlü Çete"nin elebaşı olmakla itham edildi. Yargılamalar sırasında kararlı bir tavır takındı. Mahkemeyi gayrimeşru sayarak savunma yapmayı reddetti; duruşmaları suçlamaları reddetmek dışında tek kelime etmeden protesto etti. Uzun süre tecrit altında tutuldu ve ailesiyle bile görüştürülmedi. 1981'de bütün siyasî haklardan mahrumiyet ve idam cezası aldı; iki yıl sonra cezası ömür boyu hapse çevrildi. 1997 yılında kanser hastalığının ağırlaşması üzerine sürekli gözetim altında tutulmak şartıyla cezaevinden çıkartıldı. 2005 yılında hastalığı nedeniyle hayatını kaybetti. Ölümü, resmî kaynaklar

tarafından ancak üç hafta sonra kamuoyuna duyuruldu. Çeşitli uluslararası komünist parti ve örgütler ardından taziye açıklaması yaptı. Hapishane mektupları ölümünden on yıl sonra kitap olarak Hong Kong'da basıldı.

• Zhang Tiesheng (1950-...)

(Türkçe okunuşu: Cang Tiyeşıng)

Kültür Devrimi döneminin 1970'li yıllardaki gençlik önderlerinden.

1950 yılında doğdu. 1968'de halktan ve üretim sürecinden öğrenmek için kırsal bölgelere gönderilen gençler arasındaydı. Gittiği komünde zekası ve çalışkanlığıyla üretim takımı önderliğine dek yükseldi. 1973 yılında girdiği üniversite giriş sınavında fizik ve kimya sorularını yanıtlamak yerine sınav kağıdının arkasına bir protesto notu yazdı. Zhang notunda, "kitap kurtlarından nefret ettiğini," bu tür sınavları hep "kafayı üniversite okumakla bozmuş tiplerin" kazandığını, geçmişte üretim sürecinde aldığı onca göreve karşın "birkaç saatlik bir sınav yüzünden üniversiteye giremeyecek olmaktan dolayı kendisini hayal kırıklığına uğramış hissettiğini" yazıyordu. Bu not, eleştiriye uğrayan yöneticilerin dikkatini çekti. Liaoning Eyaleti'nde parti örgütünün başında bulunan Mao'nun yeğeni Mao Yuanxin protesto notunu eyalet gazetesinde yayımlattı. Bu noktadan sonra Zhang'ın ünü hızla ülke geneline yayıldı. "Boş sınav kağıdı kahramanı" (白卷英雄, báijuàn yīngxióng) lakabıyla anılmaya başlandı; Mao'nun eşi Jiang Qing, kendisini "akıntıya karşı kürek çeken bir kahraman" olarak adlandırdı. Pek çok gencin derdini dile getiren bu eleştiri, ülke genelinde üniversite giriş sisteminin yeniden düzenlenmesinin önünü açtı. 1975'te Ulusal Halk Kongesi Daimi Komitesi'ne seçildi.

Mao öldükten sonra solculara karşı başlatılan tasfiye ve tutuklamalara şiddetle karşı çıktı. Halkı silahlanmaya ve Liaoning Eyaleti'ni karşı-devrimci gericilere karşı tıpkı Jinggang Dağları bölgesi gibi yeni bir gerilla üssüne çevirmeye çağırdı. Kısa süre sonra henüz ciddi bir eyleme geçemeden kendisi de tutuklandı. 1983'te 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hapisten çıktıktan sonra siyasetle uğraşmadı. Halen kendi kurduğu tarım teknolojileri şirketini yönetiyor.

• **Zhang Zishan (1914-1952)**

(Türkçe okunuşu: Cang Zışan)

1949 Devrimi'nden sonra yolsuzluk nedeniyle idam edilen ilk parti yetkililerinden.

1914'te Hebei Eyaleti'nde doğdu. 1933'te ÇKP'ye girdi. Siyasî faaliyetlerinden ötürü bir süre GMD'nin cezaevinde kaldı. ÇHC kurulduktan sonra kendisi gibi Tianjin'de üst düzey bir parti kadrosu olarak görev yapan Liu Qingshan'la birlikte kamuya ait yüklü miktarda parayı zimmetine geçirdiği ve kişisel harcamalarında kullandığı için halkın huzurunda yargılandı. "Üç kötülüğe" (yolsuzluk, israf ve bürokrasi) karşı mücadele kapsamında, yolsuzluğa meyletmeye hazır kadrolara ibret olması için 1952'de suç ortağıyla birlikte idam edildi. Kayıtlara geçen son sözleri şöyleydi: "Acı, gerçekten çok acı. Başka bir şey söylemek için artık çok geç; bu kanlı dersi almaktan başka çarem yok." Çin'de yolsuzlukla mücadelede bir örnek olarak Liu-Zhang davasına hâlâ sık sık atıf yapılmaktadır.

• **Zhao Ziyang (1919-2005)**

(Türkçe okunuşu: Cao Zıyang)

Anaakım Batı medyası tarafından "Çin'in en reform yanlısı devlet adamı" olarak övgüye layık görülen eski ÇKP genel sekreteri, uzun yıllar Deng'in çırağı, Tiananmen Ayaklanması'ndan sonra reformun yediği "kendi evladı."

1919'da Henan Eyaleti'nde doğdu. 1940'lı yıllarda toprak reformu hareketi sırasında idam edilen zengin bir toprak ağasının oğluydu. 1938'de ÇKP'ye girdi. ÇHC kurulduktan sonra Tao Zhu'nun yanında, Guangdong Eyaleti'nde üst düzey görevlerde bulundu. Büyük İleri Atılım sırasında ustası Tao gibi "komünist rüzgâra" kapıldı; kıtlıktan etkilenen köylüleri "tahıl saklamakla" suçlayıp ellerinde avuçlarında ne varsa el koyduran yerel parti yöneticilerindendi. 1960'ların başında Liu-Deng yönetimi iş başına gelince, bu kez diğer sağ kanat yöneticiler gibi tam tersi istikamete savruldu. Guangdong'da Halk Komünleri sisteminin altını oyarak küçük meta üretimini yeniden yaygınlaştırması Liu ve Deng'in dikkatini çekti; ÇKP sağ kanadının "prenslerinden" biri olarak öne çıktı. Kültür Devrimi sırasında hamileriyle aynı kaderi paylaştı, "kapitalist yolcu" olmakla suçlanarak halktan ve üre-

tim sürecinden öğrenmek üzere kol emeğine katılmaya gönderildi. 1970'lerin başında özeleştiri vererek tıpkı Deng gibi tekrar parti yönetimine döndü. 1973'te ÇKP Merkez Komitesi'ne girdi. Reform ve Dışa Açılma döneminde Maoist maskesini tekrar attı ve hızlı bir piyasacı olarak öne çıktı. Deng'in memleketi olan Sichuan'da parti sekreteri olarak görev yaparken uygulamaya koyduğu ekonomik reform programı, Halk Komünleri sisteminden hanehalkı sorumluluk sistemine geçişte örnek teşkil etti. Deng'in desteğiyle peş peşe Politbüro'ya ve Politbüro Daimi Komitesi'ne girdi; ÇKP başkan yardımcılığı görevine getirildi. Yabancı yatırımcılara cazip koşullar ve yüksek kâr beklentisi sunan Özel Ekonomik Bölgelerin (经济特区, jīngjì tèqū) yaygınlaştırılmasında kilit rol oynadı. Savunduğu politikalarla Batılı siyaset ve sermaye çevrelerinin övgüsünü aldı. Deng'in ve reformcu ÇKP önderliğinin de hararetle benimsediği "Çin'in sosyalizmin ilk aşamasında olduğu" formülasyonunu geliştirdi: Zhao'ya göre bu süreçte üretici güçleri geliştirmek için piyasalaşma kaçınılmazdı. 1987'de Deng tarafından kendisi gibi bir liberal olan Hu Yaobang'ın yerine ÇKP genel sekreterliğine getirildi. Piyasalaşmanın yan etkilerinin yarattığı toplumsal sorunlar yüzünden Parti içinde ve dışında eleştirilmeye başlandı. 1989'da Tiananmen Ayaklanması sırasında eylemcilerin yanına giderek yatıştıcı ve yumuşak başlı bir konuşma yapması siyasî kariyeri için sonun başlangıcı oldu. ÇKP genel sekreterliğinden uzaklaştırıldı; hayatının geri kalanını gözetim altında geçirdi. Görevden alındıktan sonra ÇKP kısa süre sola meyletse ve toplumda yeni bir "Mao çılgınlığı" baş gösterse de, 1992'de Deng tekrar devreye girerek bu yönelime kesin olarak set çekecekti. Anaakım Batı medyası tarafından "liberal bir aziz" mertebesine yükseltildi, Çin'in yenilgiye uğramış Gorbaçov'u olarak adlandırıldı. 2005'te hayatını kaybedene dek hobileriyle meşgul oldu. Resmî basın, ölümünden sonra kendisini "yoldaş" olarak andı.

1990'ların sonu ve 2000'lerin başında gizlice alınan ses kayıtlarına dayanan ve ölümünden birkaç yıl sonra yurt dışında basılan anılarında, çok partili liberal demokrasiyi insanlık için mevcut en iyi seçenek olarak gördüğünü açıkça ifade etti.

• **Zhou Enlai (1898-1976)**

(Türkçe okunuşu: Cou Enlay)

ÇHC'nin ilk başbakanı ve dışişleri bakanı, devrim öncesi dönemden ölümüne dek Mao'nun yakın çalışma arkadaşı, 1935 Zunyi Konferansı'ndan itibaren Parti içindeki sınıf mücadelesinde şu ya da bu kanattan çok mümkün mertebe Mao'nun kendisine sadık kalmaya ve zaman zaman ters düşse de politikalarına yakın durmaya özen gösteren ılımlı ÇKP önderi.

1898'de Zhejiang Eyaleti'nde doğdu. Gençliğinde Dört Mayıs Hareketi'ni destekledi; anti-emperyalist ve anti-feodal öğrenci mücadelesi içinde yer aldı. 1920'li yılların başında okumak ve çalışmak üzere gittiği Avrupa'da Marksizmi benimsedi. 1922'de ÇKP Avrupa örgütünün önderlerinden biri oldu. Ülkeye döndükten sonra Birinci ÇKP-GMD İttifakı ("Birleşik Cephe") döneminde Whampoa Askerî Akademisi'nde yöneticilik yaptı. Uzun yıllar Parti içinde Komintern çizgisine bağlı kalsa da, 1935 Zunyi Konferansı'nda Mao'nun safına geçerek Parti'nin kaderini değiştirdi. Japon Saldırganlığına Karşı Direniş Savaşı döneminde uzun süre ÇKP ve GMD arasındaki ilişkileri yürüttü; İç Savaş yeniden patlak verince bu kez askerî alanda başarılı bir stratejist olarak öne çıktı. ÇHSDK'nin kurulmasında görev aldı.

ÇHC kurulduktan sonra başbakanlık, dışişleri bakanlığı, ÇHSDK Ulusal Komite başkanlığı, ÇKP Merkez Komite başkan yardımcılığı gibi üst düzey görevlerde bulundu. Çin-Sovyet ayrılığı patlak verdiğinde Kruşçev'in revizyonist çizgisine karşı ÇKP'nin tezlerini kararlılıkla savundu.

Kültür Devrimi kararını destekledi, bu dönemde esas olarak günlük devlet işlerinin aksamadan yürütülmesiyle ilgilendi. Hareketin erken döneminde kendisini de sağcılıkla suçlayan ve daha sonra "16 Mayıs Karşı-Devrimci Hizbi" olarak adlandırılan aşırı-"sol" grup, doğrudan doğruya Mao'nun ve Merkez Kültür Devrimi Grubu'nun girişimleriyle dağıtıldı. Mao'yla birlikte yer yer aşırıya kaçan şiddet olaylarını ve Lin Biao hizbinin etkinliklerini dizginlemeye çalıştı. 1970'lerden itibaren çok daha uzlaşmacı bir figür olarak öne çıktı; devlet ve parti aygıtının yeniden inşa edilmesiyle uğraştı. Başta ABD olmak üzere Batı ülkeleriyle diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasında kilit rol oynadı. Özeleştiri verip Kültür Devrimi politikalarına bağlılık bildiren "kapitalist yolcuların" yeniden Parti ve devlet kademelerinde

görevlendirilmelerinde Zhou ön plandaydı. Mao'nun da bir ölçüde onayını almakla birlikte sol kanadın genel olarak tepkisini çeken bu girişim, beklenenin aksine "normalleşme"den çok sağcıların Parti ve devlet bürokrasisi içerisindeki etkisinin tekrar artmasıyla sonuçlandı. 1976'nın Ocak ayında, Mao'dan dokuz ay önce hayatını kaybetti. Aynı yılın Nisan ayında Deng ve taraftarlarının kışkırtmasıyla, Zhou'nun ölümünü bahane eden sağcılar Tiananmen'de Kültür Devrimi karşıtı gösteriler başlattı. Olaylar bastırıldıktan sonra henüz birkaç ay önce Mao tarafından "kapitalist yolcu hâlâ kapitalist yolda" diye eleştirilen Deng, "Parti içindeki iflah olmaz kapitalist yolcu" (死不改悔的党内走资派, sǐ bù gǎihuǐ de dǎngnèi zǒuzīpài) olarak yaftalanıp bütün resmî görevlerinden bir kez daha uzaklaştırılacak, fakat Mao'nun ölümünün hemen ardından bürokrasi ve ordu içindeki destekçilerine dayanarak gerçekleştireceği askerî müdahaleyle koltuğunu bu kez bırakmamak üzere geri alacaktı.

Mao sonrası dönemde gerek anaakım Batılı yazar ve araştırmacılar, gerekse resmî ÇKP tarihçileri Zhou'nun Kültür Devrimi'ne hareketin ülkeye vereceği olası zararları ve kurbanların sayısını azaltmak için yalnızca katılır gibi göründüğü iddiasını ortaya atmış; pragmatik bir devlet adamı olarak Deng ve taraftarlarını kanatları altına aldığını savunmuşlardır. Ancak Zhou'nun gerçekten de ılımlı bir yönetici olmakla beraber sağ kanadın içinde yer almadığına, hatta Kültür Devrimi'nin başında sağcılara karşı mücadeleyi desteklediğine dair çok sayıda birinci el kaynak bulunmaktadır. Qi Benyu, anılarında, bizzat yer aldığı Merkez Kültür Devrimi Grubu toplantılarında Zhou'nun "en azından yüzde 80-90 oranında" sol kanadın ve Jiang Qing'in görüşlerine katıldığını ifade etmiştir. "Dörtlü Çete"nin Lin Biao ve Konfüçyüs karşıtı kampanya sırasında esas olarak Zhou'yu hedef aldıkları iddiasını da, o dönem polemik yazılarıyla kampanyaya yön veren gruplardan Peking ve Tsinghua Üniversitesi hocalarının oluşturduğu "İki Okul" (两校, liǎng xiào) ekibinin başındaki Fan Daren kesin bir dille yalanlamış; Lin Biao ve Konfüçyüs eleştirilerinin Zhou Enlai ile hiçbir ilgisinin olmadığını açıklamıştır.

• **Zhu Rongji (1928-...)**

(Türkçe okunuşu: Cu Rongci)

Eski Shanghai valisi ve Jiang Zemin döneminde ÇHC başbakanı.

1928'de Hunan Eyaleti'nde doğdu. Zengin bir toprak sahibinin oğluydu. Tsinghua Üniversitesi'nde öğrenciyken gençlik hareketlerinden etkilendi. 1949'da ÇKP'ye girdi. 1950'lerden itibaren uzun süre Devlet Planlama Komisyonu'nda görev aldı. Kültür Devrimi yıllarında, 1969'dan 1975'e dek sağcı görüşlerinden arınması için kol emeğine katılmaya ve ideolojik çalışmaya gönderildi. Mao sonrası Reform ve Dışa Açılma döneminde yeniden üst düzey bir bürokrat oldu. Devlet Planlama Komisyonu'na geri döndü, bakan yardımcılığı yaptı. 1987'de Mao döneminde sol kanadın önemli merkezlerinden biri olan Shanghai'a parti sekreteri ve vali olarak atandı; kent, onun yönetiminde, Çin'de piyasalaşmanın önemli merkezlerinden biri hâline geldi. Batılı siyaset ve sermaye çevrelerinin güvenini ve övgüsünü kazandı. 1991'de başbakan yardımcılığına, bir yıl sonra ise ÇKP MK Politbüro Daimi Komite üyeliğine getirildi. Deng'in piyasalaşmadan geri dönüş olmayacağını bütün dünyaya ilan ettiği ve solculara gözdağı verdiği meşhur Güney Turu'na katıldı. 1990'ların ortasından itibaren özelleştirmelerle ve "demir pirinç kâsesi"ni kırarak Çin işçi sınıfının müzakere gücünü ortadan kaldıran dönüşümün baş aktörlerindendi. 1998'de geldiği başbakanlık görevini 2003'e dek sürdürdü. Bu süreçte Jiang'ın piyasa yönelimli kamu iktisadî teşebbüsleri reformunu gerçekleştirmesinde ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmesinde kilit rol oynadı. Emekli olduktan sonra kendisini "hayır işleri"ne adadı.

Sosyalist Çin'i Hatırlamak
1949 - 1976

Mobo Gao • Dongping Han • Hao Qi

"Mao, Çin'in kolayca dünyadaki egemen kapitalist sistemin dümen suyuna girebileceğinin farkındaydı ve bu anlamda Kültür Devrimi, Mao'nun Çin'in kapitalizmin yörüngesine kaymasını önlemek için başlattığı son, cüretkâr ve umutsuz girişimin adıydı. (...) [T]arih, Deng'in yeminlerinin aksine Kültür Devrimi kararına karşı çıktığını kanıtlamaktadır. Mao'nun Deng Xiaoping'e atıfla derin bir of çekip umutsuzca ifade ettiği üzere, "kapitalist yolcu hâlâ kapitalist yolda yürümeye devam etmektedir. [O,] karara asla karşı çıkmadığını söylüyor! Güvenilmezdir." Deng gerçekten de kapitalizmi yeniden inşa edecek; onun başını çektiği "Çin'e özgü sosyalizm", pek çok gelişmiş kapitalist ülkedekinden bile daha pervasız olacaktı.

Mao Kültür Devrimi'ni niçin başlatmıştır? Mao'ya göre mesele, Çin'in hangi yolu seçeceğidir: Çin sosyalizm yolunda mı ilerleyecektir, yoksa kapitalizm yoluna mı sapacaktır? 1965 yılında, Kültür Devrimi'nden ancak bir yıl kadar önce Mao, gerilla savaşını başlattığı yer olan Jinggangshan'a bir ziyarette bulundu. Jinggangshan'a yapılan bu simgesel ziyaret, Mao'nun kafasında Çin için yeni bir başlangıç tasarladığını apaçık ortaya koymaktaydı. Jinggangshan ziyareti sırasında, bazı nadir anlarda Mao, çevresindekilere, kolektifleştirmenin Çin sosyalizmi için niçin hayati öneme sahip olduğunu düşündüğünü açıkladı. Bu, Mao ile Liu Shaoqi'nin ayrıldığı noktalardan bir tanesiydi. Altını çizmek gerekir ki Mao sonrası önderlik, sosyalizmden kapitalizme geçişi öngören sözde reformlarına, Çin kırsalındaki kolektiflere dayalı sistemi dağıtarak başlayacaktı..."

Mobo Gao

www.patikakitap.com.tr

PATİKAKİTAP

Patika: 28
Toplumsal Mücadeleler: 02

20 TL

ISBN-13: 978-6058378384